

Pilvi Orasuo

”SILLÄ RAHALLA EI VOI TULLA TOIMEEN JOS OIS KUINKA HYVÄ LASKUPÄÄ.”

Punaorpojen avustaminen Kuopiossa 1918–1933

Pro gradu -tutkielma
Suomen historia
Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
Marraskuu 2014

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Orasuo Pilvi Kirsikka	
Työn nimi – Title ”Sillä rahalla ei voi tulla toimeen jos ois kuinka hyvä laskupää.” Punaorpojen avustaminen Kuopiossa 1918–1933	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Marraskuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 120 + 3 liitettä (7 sivua)
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Suomen sisällissota käytiin vuonna 1918, ja sen seurauksena kuoli noin 36 000 ihmistä ja yli 14 000 lasta jäi orvoiksi. Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen Kuopiossa sisällissodan seurauksena punaisten orvoiksi jääneitä lapsia. Tutkin, kuinka Kuopion kaupungin viranomaiset huolsivat punaorpoperheitä, ja vaikuttiko perheiden tausta avustustoimiin ja niiden toteuttamiseen. Kuopiossa punaorpopolitiikkaa toteutettiin erilaisessa kontekstissa kuin isommissa sodankärsineissä kaupungeissa. Kuopiossa oli sisällissodan jälkeen yhteensä 52 alle 15-vuotiasta punaorpoa.</p> <p>Tutkimukseni lähtökohtana olen käyttänyt Kuopion kaupungin köyhäinhoitohallituksen ja -lautakunnan sekä kasvat- tus- ja lastensuojelulautakunnan pöytäkirjoja ja näiden toimielinten punaorpojen huoltoa koskevia asiakirjoja. Tä- män lisäksi valtakunnallista pohjaa tutkimukselle olen laatinut sosiaali- ja terveysministeriön aineistolla, joka sisäl- tää myös Kuopion punaorpoja koskevaa aineistoa. Suomen sotaturmat 1914–1922 -tietokannan sekä Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunnan aineistolla olen selvittänyt kaupungissa orvoiksi jääneiden lasten määrän. Näiden edellä kuvattujen aineistojen pohjalta olen laatinut kolme erillistä tietokantaa, joista tutkimuksen kannalta tärkein on ollut kuopiolaisten punaorpoperheiden huoltotoimenpiteitä koskeva tietokanta.</p> <p>Kuopiossa punaorpoja avusti heti sisällissodan jälkeen Kuopion köyhäinhoitohallitus, ja punaorpoperheitä avustet- tiin köyhähoidon periaatteiden mukaisesti. Vuonna 1921 Kuopion köyhäinhoitohallitus haki punaorpojen avus- tamista varten valtionkorvauksia. Tämän seurauksena köyhäinhoitohallitus ryhtyi myöntämään osalle kuopiolaisis- ta punaorpoperheistä varsinaista valtion tukemaa punaorpoavustusta. Punaorpojen huoltoa yhtenäistettiin edelleen Kuopiossa vuonna 1924, kun vastaperustettu lastensuojelulautakunta otti huollettavakseen kaikki varsinaiset puna- orvot. Varsinaista valtion tukemaa punaorpoavustusta saivat ainoastaan kaupungin varattomimmat punaorpoper- heet. Varsinaisten punaorpoavustusten ulkopuolelle jäävät perheet olivat edelleen köyhäinhoitohallituksen huollet- tavina, jolloin kaupungin punaorpoperheet joutuivat eriarvoiseen asemaan. Muina huoltotoimenpiteinä toteutettiin punaorpojen sijoituksia sijais- ja lastenkoteihin. Myös Kuopion NNKY oli yksi punaorpohuollon aktiivinen toimija kaupungissa. Kuopion punaorpoihin toteutettiin valtakunnallisia ohjeistuksia ja erityisen vahvaa asenteellista suh- tautumista punaorpoihin ei ilmennyt Kuopiossa enää 1920-luvulla.</p> <p>Tämä tutkimus on sosiaalishistoriallista tutkimusta, jolla on pyritty kuvaamaan yhteiskunnan sosiaalipoliittisia toi- mia sekä niiden vaikutusta pienessä yhteisössä. Tutkimus on rajattu pienelle paikallishistorialliselle tasolle ja pie- neen ryhmään, mikä antaa uuden näkökulman punaorpotutkimukseen. Samalla olen voinut selvittää, vaikuttiko ryhmän pienuus siihen, kuinka punaorpoihin suhtauduttiin.</p>	
Asiasanat – Keywords sisällissota, punaorvot, lastensuojelu, köyhäinhoito, sosiaalishistoria, paikallishistoria, Kuopio	
Säilytyspaikka – Depository JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS:

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen tausta ja aiempi tutkimus	1
1.2. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähteet.....	11
1.3. Tutkimuksen teoreettinen tausta.....	19
2. SOTA KAUPUNGISSA	23
2.1. Kuopion taistelu	25
2.2. Sodan uhrin Kuopiossa.....	28
2.3. Isättömäksi jääneet perheet	34
3. KUOPION PUNAORPOPERHEITÄ AVUSTAMAAN.....	41
3.1. Punaorpojen avustamisen valtakunnallinen tausta	41
3.2. Kuopion köyhäinhoito punaorpojen huoltajaksi	46
3.3. Valtionkorvauksia myös Kuopioon.....	49
4. KÖYHYHDEN RAJALLA – KOTIAVUSTUKSET KUOPIOSSA	53
4.1. Avustettujen punaorpojen määrä Kuopiossa	53
4.2. Punaorpojen käytännön avustaminen Kuopiossa.....	56
4.3. Orpo sijoitettuna omaan kotiin – avustamista kotiin valtion turvin	68
5. KASVATUSKOTI VAI LASTENKOTI?	73
5.1. Sijoitusten aatteellinen tausta.....	73
5.2. Orpo pelastettuna omasta kodista.....	76
5.3. Lastenkoti Kuopioon?.....	83
5.4. Lastenkotilapsuus - NNKY:n lastenkoti punaorvoille	88
6. HIRVIÖÄIDIT? – SUHTAUTUMINEN PUNAORPOPERHEISIIN	95
7. HARKITTUA AVUSTAMISTA.....	106
LÄHTEET	112
LIITTEET	121
LIITE 1. Kuopion punaorpojen perheet	121
LIITE 2. Kuopiossa avustettujen punaorpojen määrä sekä avustusmuodot.....	124
LIITE 3. Selvitys tutkimuksessa käytettyjen tietokantojen lähdepohjasta.....	125

1. JOHDANTO

”Yhteiskunnan tulevaisuus riippuu siitä missä määrin onnistutaan johtamaan kasvava polvi oikeille teille ja tehdä niistä kunnan kansalaisia.”¹

1.1. Tutkimuksen tausta ja aiempi tutkimus

Suomen itsenäistymisprosessi vuosina 1917–1918 ei sujunut täysin kivutta. Vastait-
senäistynyt Suomi ajautui sisällissotaan² heti alkuvuonna 1918. Sodan katsotaan sytty-
neen tammikuun 27. päivä punakaartien noustessa kapinaan Helsingissä ja päättyneen
toukokuun 16. päivä Helsingissä järjestettyyn valkoisten voitonparaatiin. Sota ei kuiten-
kaan yksiselitteisesti ala ja lopu tiettyinä päivinä. Vuoden 1918 sisällissotaa oli edeltä-
nyt moninaiset tapahtumat sekä levottomuudet, ja sodan vaikutukset eivät päättyneet
voitonparaatiin. Samanaikaisesti suojeluskuntalaisten marssiessa paraatissa Helsingin
kaduilla sota kosketti yhä kymmeniä tuhansia ihmisiä ympäri Suomea.³

Sisällissodan seurauksena Suomessa kuoli yli 36 000⁴ ihmistä. Henkilötappioista vain
osa oli rintamatappioita (noin 9 000) ja esimerkiksi yli 11 000 ihmistä ammuttiin taiste-
lujen ulkopuolella. Punaisia ryhdyttiin sisällissodan aikana sekä varsinaisten sotatoimi-
en päätyttyä keräämään vankileireille odottamaan tuomiota. Nämä leirit syntyivät osit-
tain olosuhteiden pakosta, kun punakaartilaiset oli saatava yhteen paikkaan. Lopulta
vangit joutuivat odottamaan tuomiotaan useinkin pitkään ja osa kuoli ennen varsinaisen
tuomion saamista. Vankileireillä kuoli yhteensä 12 000 henkilöä. 3 000 ihmistä kuoli

¹ KKKM. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1918, 46.

² Tässä tutkimuksessa käytän vuoden 1918 sotatapahtumista sisällissota tai vuoden 1918 sota nimityksiä. Vaikka levottomuudet olivatkin pitkälti suomalaisten välisiä, osallistui taisteluihin myös saksalaisia, venäläisiä ja ruotsalaisia. Sisällissota käsitteenä sisältää nämä ulkopuoliset apuvoimat ja osoittaa, ettei sota ollut täysin vain yhden kansan sisäinen. Sisällissota on myös poliittisesti puolueeton käsite, eikä näin ollen korosta toista osapuolta toisen kustannuksella.

³ Tikka 2008, 9-11; Meinander 2010, 174–175.

⁴ Tähän lukuun on laskettu mukaan osuus ”muut”, joka sisältää sisällissodassa kuolleet ulkomaalaiset kuten venäläiset ja saksalaiset sekä puoleltaan tuntemattomat. Heidän osuutensa kuolleista on lähes 4 500 henkilöä. Toisaalta vuonna 2009 ilmestyneen *Sisällissodan pikkujättiläisen* mukaan sisällissodassa ja sen seurauksena surmansa saaneita suomalaisia olisi ollut 36 000 sekä tämän lisäksi reilu 2 000 ulkomaalais-
ta. Suomen sotasurmat 1914–1921, viitattu 20.3.2013. Tikka 2009, 221.

jollain muulla tavalla tai katosi sodan aikana. Näistä kuolleista noin 27 000 oli punaisia ja noin 9 000 valkoisia tai tietävästi kummallekaan puolelle kuulunutta. Näistä yhdeksästä tuhannesta noin 2 000 kuollutta oli venäläisiä, saksalaisia tai ruotsalaisia.⁵

Sisällissodan ja sen jälkiselvittelyiden seurauksena usealta lapselta kuoli isä, äiti tai jopa molemmat huoltajista. Vuoteen 1919 mennessä sisällissodassa orvoiksi jääneiden määrä oli kasvanut yli 14 000⁶ lapseen. Näistä lapsista lähes 90 % oli punaorpoja. Punaisten orpolasten määrä oli suuri etenkin Etelä-Suomessa ja Viipurissa, ja ongelma nousikin siellä keskeiseksi. Esimerkiksi Helsingissä orpoja oli noin 900, Tampereella 500 ja Turussa 250 lasta.⁷ Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin näitä sisällissodan seurauksena orvoiksi jääneitä punaisten lapsia. Tutkimukseni kontekstiksi olen valinnut Kuopion, jossa punaorpotilanne ei ollut yhtä vaikea kuin Etelä-Suomen kaupungeissa. Kuopion köyhäinhuoltohallituksen mukaan kaupungissa oli vuonna 1919 vain noin kolmisenkymmentä todellista punaorpoa avustettavana, eli niitä joiden huoltaja tai huoltajat olivat kuolleet sisällissodassa tai sen seurauksena⁸.

Sisällissota on yksi Suomen historian tutkituimmista aiheista, ja sen tutkimusperinne ylittää aina heti sisällissodan jälkeisiin vuosiin. Tuolloin sisällissotatutkimus oli politisoitunutta tutkimusta esimerkiksi sotaan johtaneista syistä. Marko Tikka on väitöskirjassaan jakanut sisällissodan historian tutkimusperinteen kolmeen ajanjaksoon. Heti sisällissodan jälkeen 1920-luvulta eteenpäin sisällissodan historiankirjoitus oli Tikan mukaan ”voittajien nationalistisen vapaussotakäsityksen” kuvaamista. 1960-luvulla vapaussota muuttui kansalaissotakäsitykseksi, jonka tarkoituksena oli kartoittaa hävinneiden toimintaa ja motiiveja. Vasta 1990-luvulla päästään sisällissotakäsitykseen, ja sota nähtiin valtataisteluna.⁹ Tutkimusperinne näkyy myös sisällissodan eri nimityksissä, kun

⁵ Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 20.3.2014. Pekkalainen & Rustanius 2007, 37, 51–52; Tikka 2008, 12; Paavilainen 2012, 27.

⁶ Lukuun on laskettu vain ne lapset, joiden huoltaja(t) oli kaatunut, kadonnut, ammuttu tai kuollut vankileirillä. Jos lukuun lasketaan mukaan ne lapset, joiden huoltaja(t) oli vankileirillä, mutta elossa, orpojen määrä kohosi 20 000–25 000 lapseen. Kaarninen 2008b, 229.

⁷ Piirainen 1974, 61; Pulma 1987, 130; Haatainen 1992, 126; Kaarninen 2008a, 18–19; Kaarninen 2008b, 229; Paavilainen 2012, 27.

⁸ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1919, 31.3.1919, § 123; KKM. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1919, 21.

⁹ Tikka 2004, 39.

sotaa on kutsuttu muun muassa vapaussodaksi, kapinaksi, kansalaissodaksi, vallankumoukseksi, luokkasodaksi ja sisällissodaksi riippuen nimeäjän painotuksista.¹⁰

Heti sisällissodan jälkeistä kirjoittelua pidetään aikalaiskirjallisuutena. Tulkinnat jakautuivat sodan jälkeen kahtia, valkoisten vapaustaisteluun ja punaisten luokkasotaan, ja historiatulkinnat olivat vahvasti sidottuina politiikkaan. Valkoisten tulkinnoissa rakennettiin sisällissodasta myyttistä kuvaa vapaussotahistorioiden ja sankaritarinoiden kautta. Samalla yritettiin löytää oikeutetusta punaisia kohtaan toteutetuille väkivallanteoille. Punaisten raakuutta ja terroritekoja korostettiin ja sodalle pyrittiin löytämään psykologisia syitä, joilla punaisten rankaiseminen oikeutettaisiin. Toisaalta myös punainen puoli laati omaa historiatulkintaansa sodasta ja vastinetta yleiselle vapaussotatulkinnoille.¹¹

1960-luvulla Jaakko Paavolainen aloitti objektiivisemmän tutkimuslinjan sisällissodan historiankirjoituksessa. Paavolainen laati kolmen teoksen sarjan teemoina sisällissodan väkivalta ja terrori¹². Näiden teosten kautta hän lähti avaamaan sodan poliittisia käsityksiä sekä pyrki löytämään niille uusia tulkintoja. Paavolainen toi ensi kertaa julki niin punaisen kuin valkoisen terrorien todelliset uhriluvut. Hän toi esiin näkemyksen siitä, etteivät osapuolten terroriteot johtuneet vain sotatilanteesta ja siitä kumpuavista ideologioista, vaan teoille oli myös subjektiiviset syyt, kuten paikallisesti syntynyt vallankumouksellinen kiihko sekä rankaisun tai koston halu. Nämä Paavolaisen tutkimukset ovat siinä suhteessa objektiivisia tai objektiivisuuteen pyrkiviä, että molemmat osapuolet on otettu huomioon kiihkottomasti. Nämä teokset määrittivät sisällissodan tutkimusta 1990-luvulle saakka, kun esimerkiksi paikallisia tapahtumia ja väkivallan tekoja ryhdyttiin tutkimaan Paavolaisen tutkimusten kautta.¹³

Sisällissodan tutkiminen oli ollut siis sotatapahtumien kulkua ja tapahtumia käsittelevää tutkimusta sekä molempien osapuolien historiatulkintojen ylläpitämistä. Lähemmäksi

¹⁰ Katso esimerkiksi vuonna 1993 ilmestynyt Historiallisen Aikakauskirjan teemanumero vuodesta 1918, jossa on keskustelua sisällissodan eri nimityksistä (HAik 2/1993); Alapuro 2008, 16.

¹¹ Tikka 2004, 23, 26–29, 37.

¹² Jaakko Paavolainen, *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 1. Punainen terrori* (1966); *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 2. Valkoinen terrori* (1967); *Vankileirit Suomessa 1918* (1971). Näistä kolmesta teoksesta on ilmestynyt Paavolaisen toimittamana kokoelmateos *Suomalainen kansallinen murhenäytelmä. Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit vuonna 1918* (1974).

¹³ Tikka 2004, 44–45.

2000-lukua tultaessa kiinnostus toisenlaisiin näkökulmiin heräsi entistä enemmän. Suositut sisällissodan tutkimusteemoja on etenkin ollut sisällissodan väkivalta, punainen ja valkoinen terrori sekä vankileirit¹⁴, mutta myös sisällissodan vaikutukset¹⁵ sekä naiset ja lapset ovat nousseet mukaan. Esimerkiksi punaisten puolella taistelleita naisia on tutkinut Tuomas Hoppu, Marja Piironen-Honkanen ja Anu Hokkanen.¹⁶ Nämä tutkijat keskittyvät tutkimuksissaan tarkastelemaan etenkin naisten osallisuutta sisällissotaan, sitä kuinka naiskaartilaisuus vaikutti muun muassa heihin suhtautumiseen niin sisällissodan aikana kuin sen jälkeenkin. Myös Tuulikki Pekkainen on tarkastellut sisällissotaa naisten ja lasten näkökulmasta teoksissaan *Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset* (2011) sekä *Lapset sodassa 1918* (2014). Näissä molemmissa teoksissa on vahva vankileirinäkökulma, kun Pekkainen tarkastelee naisia ja lapsia etenkin vankileirien kautta. *Lapset sodassa* – teoksessaan Pekkainen sivuaa myös lyhyesti sisällissodassa orvoiksi jääneitä lapsia, mutta pääpaino on etenkin vankileireille joutuneissa lapsissa ja heidän kohtaloissaan.

Nykyisin sisällissotaa koskeva tutkimus on siis laajaa ja monipuolista. Sisällissotaa on perinteisesti tutkittu näkökulmista, joiden kautta käsitellään esimerkiksi jonkun tietyn paikkakunnan sotatapahtumia, tiettyä vankileiriä, punaisten ja valkoisten teloituksia ja terroria, sisällissodan väkivaltaa sekä mitä se aiheutti niin fyysisesti kuin psyykkisesti. Vuonna 2009 sisällissota sai myös oman yleisteoksensa, kun Pertti Haapalan ja Tuomas Hopun toimittama *Sisällissodan pikkujättiläinen* ilmestyi. Tässä yleisteoksessa käsitellään sotaan johtavia tapahtumia, itse sisällissotaa ja sen aiheuttamia ilmiöitä kattavasti koko Suomen tasolla.

¹⁴ Katso esimerkiksi Marko Tikka (2008), *Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921*; Mirja Turunen (2005), *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918*; Tuulikki Pekkainen & Seppo Rustanius (2007), *Punavankileirit 1918. Suomalainen murhenäytelmä*.

¹⁵ Esimerkiksi Marko Tikka on tutkinut suojeluskunnan toimintaa ja vaikutusta sisällissodan jälkeen teoksessaan *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921* (2006). Ulla Aatsinki on taas tarkastellut väitöskirjassaan *Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918* (2009) Lapin työväenliikettä ja sen radikalisoitumista sekä tämän kehityksen vaikutusta sisällissotaan ja toisaalta sodan vaikutusta työväenliikkeeseen. Hän on myös tarkastellut vasemmistolaisuutta, työväenliikettä ja kommunismia sisällissodan jälkeen teoksessa *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II* (Toimittanut Ulla Aatsinki, Mika Lampi ja Jarmo Peltola, 2007). Juha Siltala on taas tuonut sisällissodan psykologisen puolen esiin teoksessaan *Sisällissodan psykohistoria* (2009).

¹⁶ Tuomas Hoppu (2008), *Tampereen naiskaarti: Myytit ja todellisuus*; Marja Piironen-Honkanen (2006), *Punakaartin aseelliset naiskomppaniat Suomen sisällissodassa 1918*; Anu Hokkanen (2006), *Housukaartilaiset. Maarian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa*.

Punaorpotutkimusta on tehty vähemmän verrattuna siihen, kuinka paljon sisällissotaa itsessään on tutkittu. Vielä 1980-luvulla punaorpotutkimusta ei ollut tehty juuri lainkaan¹⁷, mutta tultaessa 2000-luvulle tutkimus on lisääntynyt. Mervi Kaarninen on tutkinut laajasti punaorpojen tilannetta Suomessa hänen pro gradu -tutkielmastaan *Punaorvon tarina. Tampereella punaisten puolella kansalaissodan seurauksena orvoiksi jääneiden lasten sijoittuminen ja sopeutuminen yhteiskuntaan* (1984) lähtien aina hänen vuonna 2008 ilmestyneeseen *Punaorvot 1918* -teokseensa. Tämä teos käsittelee punaorpojen huoltamista koko Suomen tasolla, vaikkakin tutkimuksen pääpaino on isoissa teollisuuskaupungeissa, etenkin Tampereessa. Teos käsittelee Suomen kokonaispunaorpotilannetta, sitä kuinka valtio ja kolmas sektori lähti punaorpotilannetta selvittämään sekä sitä, kuinka punaorpoihin sekä heidän äiteihinsä suhtauduttiin ja kuinka punaorpoja pyrittiin lopulta integroimaan yhteiskuntaan. Tämä teos on toiminut tutkimukseni tärkeänä taustateoksena luotaessa kokonaiskuvaa Suomen punaorpotilanteesta ja heijastessa Kuopion tilannetta muuhun Suomeen. Teoksesta saa kattavan kuvan Suomen punaorpotilanteesta, sekä siitä kuinka punaorpoja huollettiin ja millä perusteilla.

Punaorvot 1918 -teoksessaan Kaarninen myös määrittelee punaorpo-käsitteen käyttöä. Tämä termi on luonnollisesti myös tutkimukseni keskeisin käsite. Osa käsitteistä on sidottuja aikaan, jolloin käsitteiden määrittely on tärkeää, koska niiden merkitys on voinut muuttua ajan kuluessa.¹⁸ Myös punaorpo-käsitteen merkitys on muuttanut muotoaan sisällissodan jälkeen. Kaarninen toteaa, kuinka sodan jälkeen punaorpoja kutsuttiin virallisissa yhteyksissä sotaorvoiksi ja punaorpo-termi vakiintui lähinnä sosiaalidemokraattien ja kommunistien käyttöön. Aluksi sotaorpo-termi sisälsi myös valkoisten puolella orvoiksi jääneet lapset, ja näin ollen sillä viitattiin kaikkiin sodan seurauksena kokonaan tai osittain orvoiksi jääneisiin lapsiin. Pian kuitenkin punaisten ja valkoisten orpojen huollon eriytyessä toisistaan termi jäi tarkoittamaan vain punaisten puolella orvoiksi jääneitä lapsia. Kaarninen perustelee punaorpo-käsitteen käyttöä sotaorpo-käsitteen sijaan sen luonteella. Punaorpo-käsite sisältää orpouden poliittisen taustan, minkä perusteella punaisten lapsia määritettiin myös yhteiskunnassa.¹⁹ Toisaalta punaorpo-käsitteen käyttö on myös perusteltua, koska sotaorpo-käsitteellä viitataan nykyään

¹⁷ Kaarninen 1986, 36–37; Pulma 1987, 134.

¹⁸ Hietala 2001, 25.

¹⁹ Kaarninen 2008a, 16–17.

usein toisen maailmansodan talvi- ja jatkosodassa menehtyneiden jälkeläisiin eikä niinkään sisällissodan orpoihin. Punaorpo-käsite erottaa sisällissodan orvot toisen maailmansodan orvoista, ja toisaalta se käsittää lapsia ja heidän perheitään leimaavan poliittisen näkökulman. Kuopion kaupungin viranomaiset käyttivät sisällissodan jälkeen punaisten puolella orvoiksi jääneistä lapsista yleensä nimitystä sotaorvot tai turvattomat lapset ja heidän perheistään punakaarti-, kapinavanki-, punavanki- tai sotavankiperhe -nimityksiä²⁰. Nämä käsitteet eivät kuitenkaan istu tutkimukseeni, koska ne ovat joko liian poliittisia, sisältävät vankeina, mutta elossa olevat perheenjäsenet tai viittaavat liikaa jo olemassa oleviin toisen merkityksen omaaviin käsitteisiin.

Kaarnisen laatiman punaorpotutkimuksen lisäksi punaorvot ja -lesket ovat olleet useasti pro gradu -tutkielmien aiheina. Useammassa yliopistossa on laadittu opinnäytetöitä punaorvoista ja heidän leskiäideistään erilaisista näkökulmista. Yleensä nämä tutkielmat on laadittu jonkin paikkakunnan näkökulmasta kuten omanikin. Esimerkiksi Katja Heiska on pro gradu -tutkielmassaan *Punaorvon integroiminen paikallisyhteisöön. Kansalaissodassa punaisten puolella turvattomiksi jääneiden lasten sijoittaminen, huolto ja kasvatus Jämsässä 1918–1936* (2000) tutkinut Jämsän punaorpotilannetta. Hän pureutuu tutkimuksessaan etenkin punaorpojen yhteiskuntaan integrointiin sisällissodan jälkeisessä Jämsässä. Hän on myös kehittänyt niin sanotun "Jämsän mallin", jolla hän viittaa siihen, kuinka Jämsä huolsi punaorpoja jonkin aikaa vain kunnallisesti pyytämättä lainkaan punaorpokorvauksia valtiolta. Näin Jämsä irrottautui samalla valtion kontrollista. Jämsän tilanteessa oli Heiskan mukaan erikoista se, että kaupungin punaorpotilannetta haluttiin salata paikkakunnalla tapahtuneen laajan sodanjälkeisen terrorin takia. Muilta osin Heiskan gradu keskittyy punaorpojen paikallisyhteisöön integroinnin lisäksi heidän avustamiseen, heihin kohdistettuihin huoltotoimenpiteisiin sekä kasvatukseen.

Anna-Marjaana Kytölinnan pro gradu *Aatteen voimalla. Punaorpojen ja -leskien avustaminen Tampereella 1918–1925 ja työväenjärjestöjen osallistuminen avustustyöhön* (2008) on taas enemmän yhteiskunnallinen punaorpotutkimus. Kytölinna on hyödyntänyt tutkimuksessaan eduskunta-aineistoa sekä valtakunnallisen turvattomien lasten huoltokomitean komiteamietintöaineistoa laatiessaan kuvaa siitä, kuinka suomalaisessa

²⁰ Katso esimerkiksi Kuopion kaupungin köyhäinhuoltohallituksen sekä -lautakunnan, lastensuojelulautakunnan ja kaupunginvaltuuston pöytäkirjat.

yhteiskunnassa suhtauduttiin sisällissodan häviäjiin ja heidän jälkeläisiinsä. Kytölinna käsittelee aihetta ylhäältä käsin ja tarkastelee sitä, kuinka esimerkiksi erilaiset päätökset ja lakimuutokset vaikuttivat orpojen avustamiseen. Hän peilaa tilannetta Tampereen tilanteeseen ja tarkastelee, kuinka tamperelaisia punaorpoja avustettiin. Hän tutkii gradussaan myös työnväenjärjestöjen osuutta tamperelaisten punaorpoperheiden avustamisessa.

Kaisa Suoranta on ottanut pro gradu -tutkielmassaan *"Ei kai ole syyntä vuoden 1918 tapahtuma..."*. *Punaleskien avustaminen 1918–1948* (2006) tutkimuskohteekseen punaorpojen sijaan punalesket sekä heidän avustamisensa. Tutkimusajankohta hänen tutkimuksessaan jatkuu aina vuoteen 1948 saakka luoden näin pitkän aikavälin näkökulmaa. Vaikka tutkimus koskeekin vain punaleskien avustamista, sivuaa se luonnollisesti myös punaorpoja. Ne punaorvot, joilla oli äiti elossa ja jotka asuivat kotona heidän kanssaan, saivat avustuksensa äitiensä kautta. Näin ollen punaleskien avustaminen tuo oman näkökulmansa punaorpoihin.

Punaorpotutkimuksessa on erityisesti tutkittu, kuinka punaorpoja ryhdyttiin huoltamaan ja miksi. Samalla on tutkittu jonkin verran asenteita punaorpoja kohtaan sekä sitä, miksi punaisten ja valkoisten huolto erotettiin toisistaan, tai sitä oliko huoltotyö vain avustamista vai pyrittiinkö sen kautta myös kasvattamaan lapsia. Usein punaorpotutkimukset lähtevät paikallishistoriallisesta näkökulmasta käsin tutkimaan jonkin tietyn paikkakunnan punaorpotilannetta ja orpojen avustusta.

Kuopion kaupungin punaorvoista ja heidän tilanteestaan ei ole tehty tarkkaa tutkimusta. Kuopiosta on laadittu historiasarja, joissa käsitellään Kuopion kaupungin ja maalaiskunnan historiaa esihistoriasta aina vuoteen 1918 saakka sekä Kuopion rakennushistoriaa. Tähän historiasarjaan Ilkka Nummela on laatinut teoksen *Kuopion historia III: Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875–1918* (1989), jossa hän on käsitellyt Kuopion sisällissotaa ja samalla myös hieman sivunnut Kuopion punaorpotilannetta ja punaorpojen huoltoa vuonna 1918. Myös Tero Tuomisto on teoksessaan *Puutalokaupunki kasvoi: Näkökulmia Kuopion kaupungin vaiheisiin 1919–2001* (2002) tarkastellut Kuopion punaorpojen tilannetta noin puolen sivun verran. Kuopiolaisista

punaorvoista tehty tutkimus rajoittuu näihin teoksiin. Nummelan ja Tuomiston teokset ovat kuitenkin toimineet taustoittavana teoksina, kun olen pyrkinyt luomaan ajankuvaa Kuopion kaupungista 1900-luvun alkupuolella. Punaorpojen käytännön huoltajista eli Kuopion 1920-luvun köyhäinhoidosta tai lastensuojelusta ei ole laadittu tutkimuksia. Kuopion köyhäinhoitohallitus ja lastensuojelulautakunta olivat ne tahot, jotka käytännössä avustivat punaorpopereitä ja tekivät päätökset heidän avustamisestaan tai lasten sijoituksista. Ainoastaan Nummela on tutkinut 1800-luvun loppupuolen vaivaishoitoa Kuopiossa, mutta tämän jälkeistä aikaa ei ole tutkittu. Tässä näen oman tutkimukseni paikan, koska Kuopiosta ei ole tehty lainkaan tämäntyyppistä sosiaalihistoriallista tutkimusta.

Kattava historiateos 1900-luvun Kuopiosta siis puuttuu. Tero Tuomiston historiikki Kuopiosta 1900-luvulla kuvaa lyhyehkösti Kuopion poliittista tilannetta, elinkeinoelämää ja rakennehistoriaa viime vuosisadalla. Tämä teos ei kuitenkaan pääse kovin syvälle Kuopion historiaan vaan toimii enemmän lyhyenä katsauksena Kuopion poliittiseen ja taloudelliseen historiaan. Muut Kuopiota koskevat tutkimukset ovat paljon erinäisten yhdistysten, laitosten tai henkilöiden historiikkeja. Kirjailija Sirpa Kähkönen on luonut myös fiktiivistä historiallista kuvaa Kuopiosta romaanisarjassaan, joka keskittyy etenkin 1930-luvun ja toisen maailmansodan aikaiseen Kuopioon. Romaanisarjan ensimmäisessä osassa viitataan myös sisällissodan ja etenkin Kuopion vankileirin vaikutukseen kuopiolaisiin. Vaikka Kähkösen teokset ovat fiktiivisiä, on hän romaaneillaan nostanut esiin kuopiolaista työväestöä osana kaupungin historiaa.

Punaorpotutkimus liittyy vahvasti lastensuojelun historiaan, koska punaorpojen huollon järjestäminen oli osa lastensuojelullista heräämistä Suomessa. Lastensuojelun historiaa ja kehitystä on Suomessa tutkittu laajasti osana suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kehityksen historiaa. Panu Pulman ja Oiva Turpeisen *Suomen lastensuojelun historia* (1987) on laaja teos suomalaisesta lastensuojelusta ja sen kehityksen historiasta. Teos on jaettu kahteen osaan, jossa Pulman osuus käsittelee lastensuojelun yhteiskunnallisen kehityksen päälinjoja 1600-luvulta 1980-luvulle. Oiva Turpeisen osuus teoksesta syventää tätä tarkastelua väestöhistoriallisesta näkökulmasta, kun hän käsittelee lastensuojelua väestökehityksen kautta. Hän tarkastelee osuudessaan etenkin terveydenhoidon, vä-

estökehityksen ja lastensuojelun yhteyttä toisiinsa. Pulma on teoksessa käsitellyt puna-orpojen huoltopolitiikkaa sisällissodan jälkeisinä aikoina. Hän tarkastelee tilannetta koko Suomen tasolla huoltotoimenpiteiden kautta. Hän käsittelee sisällissodan jälkeisten tapahtumien vaikutusta lastensuojelun kehitykseen seuraavina vuosikymmeninä ja tuo esiin näkökulman siitä, kuinka sisällissota synnytti tarpeen lastensuojelulle.

Samanlaiseen johtopäätökseen on päätenyt myös Juha Hämäläinen, joka on laatinut lastensuojelun historiasta aatehistoriallisen teoksen *Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta* (2007). Hämäläisen tutkimus keskittyy käsittelemään lastensuojelun yleisten kehityslinjojen lisäksi myös kehityksen ja muutoksien taustalla olleita aatteita ja ajatusmalleja. Teos pohtii sitä, mitkä tekijät, aatteet, opit ja ajatukset ovat vaikuttaneet siihen, että lastensuojelu on muotoutunut Suomessa sellaiseksi kuin se nykyään on. Teoksessa käsitellään suomalaisten lastensuojelun vaikuttajien lisäksi ulkomaalaisia aatteita, joista suomalainen lastensuojelu on saanut vaikutteita. Tässä teoksessa käsitellään myös hieman sisällissodan jälkeistä aikaa, ja sen vaikutusta lastensuojelun kehitykseen. Hämäläinen korostaa teoksessaan etenkin punaorpohuollon taustalla vaikuttaneiden aatteiden merkitystä, mutta toisaalta tuo esiin näkökulman siitä, kuinka lastensuojelu kehittyi myös koko kansan asiaksi aatteista riippumatta²¹.

Näitä Pulman ja Turpeisen sekä Hämäläisen teoksia voidaan pitää lastensuojelun historian pääteoksina, ja ne ovatkin toimineet tutkimukseni tärkeänä pohjana. Niin Pulma kuin Hämäläinen tuo esiin sisällissodan merkityksen lastensuojelun kehityksessä. Sisällissota nosti esiin kysymyksen siitä, kuinka orpolasten synnyttämiin ongelmiin vastattaisiin. Hämäläinen puhuu lastensuojelutietoisuuden heräämisestä sisällissodan seurauksena²². Lastensuojelu erotettiin sisällissodan jälkeen poliittisesti omaksi alueekseen, ja sitä ryhdyttiin kehittämään köyhäinhoidosta erillisenä osa-alueena.²³ Hämäläinen nostaa esiin myös valtion mukaantulon merkittävyyden lastensuojelun kehitykselle, mikä toi

²¹ Hämäläinen 2007, 143–144.

²² Hämäläinen 2007, 139.

²³ Pulma 1987, 128, 129; Hämäläinen 2007, 140–141, 142

tavoitteellisuutta ja yhtenäisyyttä lastensuojelujärjestelmään.²⁴ Sisällissota ja punaorpojen huollon organisointi oli siis olennainen tekijä lastensuojelun kehityksessä Suomessa.

Tämän lisäksi erilaiset kolmannen sektorin toimijat ovat laatineet lastensuojelullisia tai kasvatuksellisia historiateoksia. Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) on julkaisut useammankin teoksen liiton toiminnan historiasta. Tällainen on esimerkiksi Aura Korppi-Tommolan vuonna 1990 julkaistu *Terve lapsi - kansan huomen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920–1990* -teos. Mannerheimin lastensuojeluliitolta on ilmestynyt Marita Miettisen laatima Kuopion osastoa koskeva lyhyt 70-vuotis-julkaisu *Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kuopion osasto 70 vuotta 1921–1991* (1991). Pelastakaa Lapset r.y.:ltä on ilmestynyt esimerkiksi Yrjö Vasaman julkaisu *Viisikymmentä vuotta lastensuojelutyötä* (1972). Tällaiset yhdistysten historiikit rakentavat osanaan lastensuojelun historiaa, koska lastensuojelu ja lasten avustaminen oli usein myös kolmannen sektorin ja erilaisten hyväntekeväisyysjärjestöjen tehtävä.

Marko Paavilaisen laatima *Ristiaallokosta lapsen oikeuksiin. Lastensuojelun yhteistoiminnan historia* (2012) -teos on koontunut samojen kansien väliin lastensuojelun erilaisten yhdistysten toiminnan historiaa. Vaikka teos onkin tehty Lastensuojelun Keskusliitolle, Paavilainen painottaa, ettei teos ole liiton toimintahistoria²⁵. Teos esittelee lastensuojelun järjestökenttää, niiden suhteita ja vaikutuksia lastensuojeluun Suomessa 1900-luvulla. Erilaiset yhdistykset olivat olennainen osa punaorpojen huoltamisessa ja avustamisessa. Järjestöistä esimerkiksi Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys (NNKY) aktivoitui sisällissodan jälkeen lastensuojelussa, ja heidän roolinsa oli Kuopiossa olennainen²⁶. NNKY:n toiminnan historiasta on Marjo-Riitta Antikainen laatinut teoksen *Suuri sisarpiiri. NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle*, joka on julkaistu vuonna 2006. Teoksessa Antikainen käsittelee NNKY-liikettä sen perustamisesta alkaen koko Suomen tasolla. Koska NNKY oli aktiivinen toimija sisällissodan jälkeen, Antikainen on käsitellyt tutkimuksessaan myös heidän osuuttaan punaorpojenhuollossa. Antikainen korostaa NNKY:n merkitystä kristillisenä naisliikkeenä, joka koki olevansa myös velvollinen ottamaan osaa punaorpojen suojelutehtävään.

²⁴ Hämäläinen 2007, 141.

²⁵ Paavilainen 2012, 12.

²⁶ Kuopion NNKY:n toiminnasta Kuopion punaorpojen avustajana luvussa 5.3.

1.2. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähteet

Olen eritellyt tutkimukseni kolmeen pääkysymykseen. Koska Kuopion punaorvoista ei ole aiempaa tutkimusta, haluan selvittää punaorpojen todellisen määrän kaupungissa. Vaikka Kuopion köyhäinhoitohallitus vuonna 1919 eritteli kaupungissa olleen 11 perhettä, joissa isä oli sisällissodan seurauksena kuollut²⁷, ei tämä luku kerro muuta kuin sen, kuinka moni punaorpoperhe sai avustuksia köyhäinhoidolta kyseisenä vuonna. Punaorpoperheiden määrä on voinut olla suurempi, koska kaikki perheet eivät olleet köyhäinhoidon huoltotoimien piirissä, ja näin ollen he eivät saaneet avustuksia. Kuinka moni lapsi siis jäi orvoksi sisällissodan seurauksena Kuopiossa?

Toinen tutkimuskysymykseni pureutuu punaorpojen ja heidän perheidensä avustamiseen. Kuopion kaupungin punaorpomäärä oli Kuopion köyhäinhoitohallituksen mukaan pienempi kuin suurempien kaupunkien punaorpomäärä. Kuten aiemmin totesin, niin etenkin eteläisessä Suomessa lapsia jäi orvoksi, kun Uudenmaan, Turun ja Porin, Hämeen ja Viipurin lääneistä jäi yhteensä 12 801 lasta orvoksi. Tämä on noin 90,5 % koko maan orpomäärästä, jolloin vain 9,5 % koko maan orvoista asui Mikkelin, Kuopion, Vaasan ja Oulun lääneissä²⁸. Näistä lapsista suurin osa oli punaorpoja, ja ainoastaan Vaasan läänissä valkoisilta jäi lapsia orvoiksi enemmän kuin punaisilta. Noin 600 lapsen huoltaja(t) eivät kuuluneet kumpaankaan osapuoleen.²⁹ Valtakunnallisesti punaorpojen huoltoa ryhdyttiin suunnittelemaan keväällä 1918, ja huoltotoimenpiteiden suunnittelua varten perustettiin *Vuoden 1918 kapinan aiheuttamain turvatonten lasten -huoltokomitea*. Tämä toimielin laati valtakunnalliset ohjeet punaorpojen huoltoa varten.³⁰ Toteuttiko Kuopion kaupunki näitä valtakunnallisia ohjeistuksia? Millaisia avustuksia kaupunki perheille myönsi, ja kuinka paljon? Mitä muita huoltotoimenpiteitä toteutettiin? Olivatko avustukset linjassa valtakunnallisten ohjeistusten kanssa? Näiden kysymysten kautta nousee tutkimukseni aikarajaus, joka asettuu vuosien 1918–1933

²⁷ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1919, 31.3.1919, § 123; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1919, 21.

²⁸ Kaarninen 2008a, 18 (Taulukko 1. Orvot lääneittäin).

²⁹ Kaarninen 2008a, 18–19.

³⁰ Vuoden 1918 kapinan aiheuttamain turvatonten lasten -huoltokomiteaa sekä valtakunnallisia punaorpojen huoltoa koskevia ohjeistuksia käsittelemme tarkemmin luvussa 3. Piirainen 1974, 63; Pulma 1987, 128; Haatainen 1992, 126–127; Kaarninen 2008a, 29.

väliin. Vuonna 1933 Kuopion kaupunki maksoi viimeiset punaorpoavustukset³¹, jolloin tämä vuosi on luonnollinen päätös tutkimukselleni.

Kolmanteen varsinaiseen tutkimuskysymykseeni pyrin vastaamaan edellä esitettyjen kysymysten avulla. Tutkin avustusten, huoltotoimenpiteiden ja viranomaisten toiminnan kautta, kuinka punaorpoihin suhtauduttiin Kuopiossa. En selvitä sitä, kuinka orpoihin suhtauduttiin kaupunkilaisten piirissä vaan sitä, vaikuttiko perheen punaisuus avustusten saamiseen tai muihin huoltotoimenpiteisiin. Millä perusteilla avustuksia myönnettiin ja keille? Jos avustuksia ei myönnetty, niin miksi ei? Sisällissota aiheutti tilanteen, jossa punaleskiin suhtauduttiin varauksella. Heidän ajateltiin kasvattavan lapsia katkeruudella valkoista Suomea vastaan. Lapset haluttiin pelastaa kasvatuksellisesti parempiin perheisiin saamaan oikeanlaista kasvatusta ja tästä johtuen lapsia siirrettiin muun muassa Pohjanmaalle ja Etelä-Savoon.³² Onko näin toimittu myös Kuopiossa ja näkykö huoltotoimenpiteissä viitteitä tällaisesta ajattelusta?

Mervi Kaarninen on todennut, että pienemmissä kaupungeissa, maaseudulla ja etenkin yhteisöissä, joissa punaorpoperheitä oli vähän, saatettiin leimautua punaorvouden takia helpommin. Esimerkiksi Tampereella punaorpoperheet asuivat työväestön joukossa, jolloin punaorpoisuus ei leimannut lapsia samalla lailla kuin pienissä yhteisöissä, joissa poikkeustapaukset erottautuivat.³³ Kuopiossa ei ollut yhtä vahvaa työväestöyhteisöä kuin Tampereella. Leimasiko siis punaorpoisuus Kuopiossa, jossa punaisten puolella lapsia jäi huomattavasti vähemmän orvoiksi kuin esimerkiksi Etelä-Suomessa. Tutkin siis huoltotoimenpiteiden ja niihin liittyvien päätösten kautta sitä, miten Kuopion kaupungin viranomaistaho punaorpoihin poikkeusryhmänä suhtautui. Oliko punaorpojen suhteellisen pienellä määrällä jokin vaikutus punaorpoperheiden avustamiseen?

Tutkimukseni pääkohteena ovat siis punaorvot ja heidän perheensä. Vaikka nämä lapset ja perheet ovatkin tutkimukseni keskiössä, voi niiden katsoa olevan myös tämän tutkimuksen välineitä. Koska tutkimukseni pääpaino ei ole punaorpojen elämäkulussa vaan

³¹ Vuoden 1934 lastensuojelulautakunnan tulo- ja menoarviossa mainitaan, että sotaorpojen huolto on lakannut vuonna 1933, jolloin siihen ei ole budjetoitu lainkaan varoja. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1933, 28.9.1933.

³² Haatainen 1992, 127; Kaarninen 2008a, 61–63.

³³ Kaarninen 1986, 47; Kaarninen 2008a, 168.

siinä, kuinka heitä avustettiin ja miten heihin suhtauduttiin, kertoo tutkimukseni enemmän näitä lapsia ympäröivästä yhteiskunnasta kuin itse tutkimuksen kohteista. Näin ollen katson, että avustustoimia toteuttava viranomaistaho on tutkimukseni subjekti eli toimija ja punaorvot äiteineen tutkimukseni objekti eli toiminnan kohde.

Sisällissodan jälkeen punaorvoiksi määriteltiin, ja punaorpoavustuksiin oikeutettuja katsottiin olevan kaikki sellaiset alle 15-vuotiaat lapset, joiden huoltaja tai huoltajat olivat kuolleet tai kadonneet sisällissodassa tai sen seurauksena. Toisaalta avustusten piiriin kuuluivat myös sellaiset punaisten lapset, joiden huoltaja(t) oli tuomittu vankeuteen tai menettänyt työkykynsä.³⁴ Yli 15-vuotiaita lapsia ei vuonna 1918 määritetty enää avustuksen piiriin kuuluviksi orvoiksi, koska heidän oletettiin kykenevän hankkimaan elantonsa itse.³⁵ 1900-luvun alkupuolella ei ollut lainkaan erikoista, että lapsi meni jo nuorena työhön. Lain mukaan 15-vuotias saattoi mennä töihin ja hallita ansaitsemaa omaisuuttaan, mutta käytännössä jo nuoremmatkin lapset saattoivat osallistua perheen kuluihin käymällä töissä.³⁶

Tutkimukseni tutkimusjoukko käsittää vain sellaiset alle 15-vuotiaat lapset, joiden huoltaja(t) kuoli sisällissodan aikana tai sen seurauksena. Olen jättänyt tämän tutkimuksen ulkopuolelle sellaiset lapset, joiden isä oli esimerkiksi vankina vankileirillä tai pakkotyölaitoksessa. Kuopion kaupungin köyhäinhuolto puhui kapina- tai sotavankiperheiden hoitamisesta tarkoittaen tällä kaikkia niitä perheitä, joissa isät olivat vankeina leireillä, kuolleet, sairaina tai työttömiä sisällissodan seurauksena. Tässä tutkimuksessa olen kuitenkin kiinnostunut vain niistä lapsista, joiden huoltaja(t) kuoli sisällissodan aikana tai sen jälkiselvittelyssä, koska nämä lapset olivat taloudellisesti ja sosiaalisesti hankalimassa tilanteessa, kun yksi tai molemmat perheen elättäjistä olivat kuolleet. Toki perheet, joissa huoltaja oli esimerkiksi odottamassa tuomiotaan vankileirillä tai pakkotyölaitoksella, saattoivat olla taloudellisesti erittäin hankalassa tilanteessa. Myös he ovat kokeneet pulaa ja puutetta, mutta heidän tilanteensa on todennäköisesti parantunut, kun toinen elättäjistä on palannut kotiin. Tällöin he ovat saattaneet päästä köyhäinhoidon holhouksen alaisuudesta pois. Ne perheet, joissa elättäjä ei palannut takaisin kotiin, ai-

³⁴ Pulma 1987, 129; Kaarninen 2008a, 17.

³⁵ Kaarninen 2008a, 38.

³⁶ Rahikainen 2003, 161–162; Aapola & Kaarninen 2003, 13–14; Pekkalainen 2014, 29.

heuttivat yhteiskunnan näkökulmasta ongelmia. Heidän tilanne ei ollut väliaikainen vaan saattoi olla pysyvä, ellei perheenäiti mennyt uudelleen avioon.

Tutkimukseni pääaineistoksi muodostuu Kuopion kaupungin köyhäinhuotohallituksen ja -lautakunnan³⁷ sekä kasvatus- ja lastensuojelulautakunnan³⁸ aineistot, koska nämä olivat ne toimijat, jotka käytännössä toteuttivat punaorpopereiden huoltotoimenpiteitä Kuopiossa. Näiden toimijoiden kokouspöytäkirjat sekä tarkastusselostukset kertovat niistä päätöksistä, joita punaorpopereitä koskien tehtiin. Ne paljastavat, toteutettiin valtakunnallisia ohjeistuksia Kuopiossa, ja kuinka siinä onnistuttiin. Aineistosta löytyy toteutettujen huoltotoimenpiteiden perusteita, jotka kertovat siitä mitkä asiat vaikuttivat tai olivat vaikuttamatta avustusten ja sijoitusten toteuttamiseen. Tämän lisäksi olen käynyt läpi kunnallisvaltuuston pöytäkirja-aineistoa sekä Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia³⁹ 1920–1930-luvuilta. Näillä aineistoilla olen selvittänyt köyhäinhuollon toimintaan vaikuttaneiden päätösten taustaa. Vaikka köyhäinhuotohallitus toteutti käytännön huoltotoimet, on kaupunginvaltuusto kuitenkin antanut toiminnalle yleisiä ohjeistuksia ja suosituksia.

Valtakunnallista pohjaa ja vertailukohtaa tutkimukselleni olen rakentanut sosiaali- ja terveystieteiden punaorpoja ja heidän huoltoa koskevalla aineistolla. Tämä aineisto sisältää muun muassa turvattomien lasten huoltokomitean komiteamietintöjä sekä kiertokirjeitä ja huolto-ohjeistuksia kunnille. Ne kertovat niistä valtakunnallisista päätöksistä ja ohjeistuksista, joita tuli toteuttaa, jos kunta halusi saada valtionkorvausta punaorpojen avustamisesta. Aineisto sisältää myös eri kuntia koskevaa aineistoa, mutta Kuopion osalta aineisto on suhteellisen suppea sisältäen lähinnä valtionkorvauspyyntökirjeitä sekä tilastollista tietoa. Tärkeimmät aineistot tästä arkistonmuodostajasta ovat Kuopion kaupungin sosiaaliministeriölle lähettämät luettelot Kuopiossa avustetuista orvoista vuosina 1921–1929 sekä Kuopion Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen (NNKY) aineisto koskien yhdistyksen Kuopioon perustamaa punaorvoille tarkoitettua lastenko-

³⁷ Kuopion köyhäinhuotohallitus muuttui uuden vuonna 1923 voimaanastuneen köyhäinhuotolain myötä köyhäinhuotolautakunnaksi. Uusi laki määräsi, että jokaiseen kuntaan tuli perustaa köyhäinhuotolautakunta, jolloin Kuopion köyhäinhuotohallituksen nimi muutettiin. Urponen 1994, 179.

³⁸ Vuonna 1924 Kuopioon perustettiin uusi lastensuojelulautakunta, jolloin sitä edeltänyt kasvatuslautakunta lakkautettiin. Katso lisää luku 3.3.

³⁹ Kunnalliset kertomukset kokoavat yhteen niin kaupunginvaltuuston että muiden viranomaistoimijoiden mukaan lukien Kuopion köyhäinhuollon ja lastensuojelun toiminnan vuoden ajalta.

tia. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön sotaorpojen huoltoa koskeva aineisto on kuitenkin olennainen osa luotaessa kuvaa valtakunnallisesta ohjeistuksesta sekä verrattaessa avustustoimien toteutumista Kuopiossa.

Suomen sotaturmat 1914–1922 -tietokannan⁴⁰ avulla olen selvittänyt sisällissodan aikana kuolleet kuopiolaiset henkilöt. Tietokannasta koottujen nimien perusteella olen Kuopion seurakunnan väestörekisteriaineiston avulla selvittänyt henkilöiden perheellisyyden ja lasten lukumäärät. Nämä tiedot olen koonnut erillisiin tietokantoihin, joiden laatimista ja lähdepohjaa olen avannut tarkemmin liitteessä 3. Nämä tietokannat ovat helpottaneet perheiden välisten yleisyyksien todentamista sekä perheiden vertailua keskenään. Sotasurmatietokannan aineisto asettaa omat haasteensa, koska tietokantaan ei ole esimerkiksi merkitty kaikkien kuolleiden henkilöiden osapuolta. Suuri osa kuopiolaisista kuolleista henkilöistä on merkitty kuolinhetkellä puoleltaan tuntemattomaksi. Sotasurmatietokantaan ”tuntematon”-nimikkeellä on merkitty kaikki sellaiset henkilöt, joita ei ole kuolinhetkellä merkitty kummallekaan puolelle kuuluneiksi. Kuitenkin lähes kaikki puoleltaan tuntemattomat kuopiolaiset, kahta miestä lukuun ottamatta, ovat kuolleet vangittuna jollekin vankileirille. Tämä ei tietenkään todista sitä, että nämä kuopiolaiset olisivat olleet punaisia. Tämä seikka kertoo kuitenkin sen, etteivät he ole olleet valkoisia. Aapo Roselius on sisällissodan rintamatappioita käsittelevässä tutkimuksessaan todennut suurimman osan osapuoleltaan tuntemattomista kuuluneen punaisten puolelle. Valkoiset kirjasiivat omiensa kuolemat tarkemmin, ja koska uhrin osapuolta ei valkoisten puolella ollut tarvetta salata tai peitellä, kirjattiin se usein ylös.⁴¹

Olen nämä ryhmät erottanut toisistaan, koska ei voida täysin todentaa, että kaikki näiden tuntemattomien joukossa kuolleet olisivat kuuluneet punaisiin. Sen perusteella, että useimmat tuntemattomista ovat kuolleet vankileireillä, ei voida tehdä kovin varmoja päätelmiä. Leireillä oli vangittuna muitakin kuin niin sanottuja kapinallisia, esimerkiksi Kuopion vankileirillä oli vangittuna myös sotilasvalasta kieltäytyneitä ja pikkurikollisia⁴². Olen kuitenkin ottanut nämä tuntemattomat omana ryhmänä puoleltaan punaisten rinnalle, koska osa heistä on todennäköisesti ollut punaisten puolella sodan aikana.

⁴⁰ Kutsun Suomen sotaturmat 1914–1922 -tietokantaa tässä tutkimuksessa sotasurmatietokannaksi.

⁴¹ Roselius 2006, 17, 19.

⁴² Nummela 1989, 406.

Perheiden saamista mahdollisista avustuksista olen laatinut erillisen kvantitatiivisen tietokannan, jonka lähdepohjaa olen avannut tarkemmin liitteessä 3. Tästä tietokannasta selviää vuosittain perheiden saamien avustusten määrä ja luonne⁴³ sekä lasten sijoitukset kodin ulkopuolisiin laitoksiin ja yksityiskoteihin. Tämän tietokannan kautta rakennan kuvaa siitä, kuinka moni orpo sai avustuksia sekä millaisia huoltotoimenpiteitä heihin kohdennettiin. Näin ollen todennan avustusten ja eri avustusmuotojen yleisyyttä punaorpoperheiden keskuudessa. Tämä on yksi kvantitatiivisen analyysin tehtävä.⁴⁴ Työni ei kuitenkaan perustu vain kvantitatiiviseen tutkimukseen vaan sitä kautta luon yleiskuvaa punaorpoperheiden avustamisesta.

Perheisiin suhtautumiseen olen pyrkinyt löytämään vastauksia Kuopion kaupungin köyhäinhoitohallituksen sekä lastensuojelulautakunnan aineistolla, josta löytyy muun muassa perusteita perheiden avustamiseen sekä sijoituspäätöksiä ja niiden perusteita. Tällainen aineisto, jonka kautta päästään kiinni päätöksiin, kertoo päätöksen tehneen aikakauden arvostuksista ja aatteista. Nämä ovat niitä asiakirjoja, joihin on merkitty tulevaisuutta koskevia päätöksiä. Viljo Rasila huomauttaa kuitenkin, ettei tämä aina todista, että päätökset olisi toteutettu, mutta ne kuitenkin kertovat sen, mitä ihminen on pitänyt tavoittelemisen arvoisena.⁴⁵

Olen tehnyt aineistollani laadullista tutkimusta löytääkseni vastauksen kysymykseen viranomaisten suhtautumisesta punaorpoihin Kuopiossa. Laadullinen tai kvalitatiivinen tutkimus on eräänlainen ongelmanratkaisusarja, jolloin tutkimusprosessin aikana tapahtuu vähitellen tutkittavan ilmiön käsitteellistämistä. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoitus testata olemassa olevien teorioiden paikkansapitävyyttä vaan se on enemmän prosessi, jonka aikana ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä pyritään syventämään. Laadullisen aineiston analyysin perusmenetelmänä voidaan pitää sisällönanalyysia, joka voidaan käsittää kaiken kirjoitetun, kuullun ja nähdyn analysoinnin väljänä teoriakehyksenä. Käytännössä laadullisen aineistoanalyysin voidaan katsoa kulkevan seuraavanlaisten prosessien kautta; aiheen tai ilmiön tarkka rajaaminen, rajauksen mukainen aineiston läpikäynti ja erottelu, aineiston luokittelu ja jäsentäminen systemaattisesti sekä aineiston

⁴³ Onko avustus saatu esimerkiksi rahana vai ruokalipukkeina.

⁴⁴ Jyväskylän yliopiston menetelmäpolku. Määrällinen analyysi, viitattu 30.4.2014.

⁴⁵ Rasila 1977, 11.

analysoiminen. Aineistosta käytännössä kerätään johtolankoja, joiden avulla pyritään rakentamaan kokonaiskuvaa tutkittavasta ilmiöstä.⁴⁶ Olen käynyt aineistoni läpi tutkimuskysymysteni pohjalta, erottanut sieltä tutkimustani koskevan aineiston ja teemoitellut ne uudestaan käytännön avustuksiin ja toisaalta avustusperiaatteisiin. Kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen analyysimetodin yhdistäminen on mahdollistanut asiayhteyksien ja yleisyyksien todentamisen.

Tällä edellä esitellyllä aineistolla olen siis määrällisin menetelmin luonut kuvaa siitä, millainen punaorpotilanne Kuopiossa oli ja kuinka montaa punaorpoperhettä avustettiin vuosien 1918–1933 välillä. Laadullisen analyysin kautta olen taas selvittänyt, vaikuttiko punaorpoperheiden tausta avustamiseen vai hoidettiinko heitä niin sanotusti normaaleina köyhäinhoidon asiakkaina, sekä sitä kuinka valtakunnallisia ohjeistuksia toteutettiin. Näitä yhdistelemällä ja vertaamalla saadaan historian kuva siitä, miten punaorvot Kuopion kaupungin köyhäinhoidossa ja lastensuojelussa näkyivät ja miten heihin suhtauduttiin pienenä ryhmänä. Toisaalta tämä kaikki antaa kuvaa myös suomalaisesta lastensuojelusta.

Tutkimukseni lähteistö on käytännössä vain viranomaisten laatimaa, jolloin kuva punaorvoista rakentuu viranomaisten kautta. Ainoana poikkeuksena ovat yksittäiset punaorpoäitien köyhäinhoidolle kirjoittamat avustusten anomuskirjeet, joita löytyy ajoittain pöytäkirja-aineiston liitteinä. Tällaisista viranomaislähteiden laatijoista Marjatta Rahikainen puhuu historian kirjureina, koska he ovat olleet niitä, jotka ovat saattaneet kertoa omasta ajasta sen mitä halusivat.⁴⁷ Näin he ovat vaikuttaneet siihen, mitä tietoja esimerkiksi punaorvoista on jäänyt. Tämä tulee ottaa huomioon punaorpoperheitä tutkittaessa. Viranomaislähteet sulkevat ulkopuolelle punaorpojen ja heidän perheidensä oman kokemuksen. Näillä lähteillä voidaan tehdä vain oletuksia siitä, millaista elämää perheet elivät ja toisaalta millaisessa sosiaalisessa asemassa he olivat, mutta yksilökokemusta ei voida saavuttaa. Toisaalta tämä ei ole edes tutkimukseni tavoite vaan tutkin viranomaisten toimintaa. Näiden niin sanottujen historian kirjureiden laatimia lähteitä tutkittaessa tulee muistaa, että he ovat päättäneet, mitä ylös kirjoitetaan tai jätetään kirjoittamatta.

⁴⁶ Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–93; Kiviniemi 2010, 71, 74, 79–80; Eskola 2010, 187–199; Alasuutari 2011, 40, 44, 46–48.

⁴⁷ Rahikainen 1996, 20.

Esimerkiksi vaikka sijoitettujen lasten sijaiskodissa kävikin lastenhoidontarkastaja tarkastamassa lasten hoidon tason, ovat tarkastuselostukset hyvin lyhytsanaisia ”kyllä”- ja ”ei”-vastauksineen. Toisaalta nämä vastaukset kertovat ainakin kodissa tapahtuvan huollon vähimmäistason toteutumisesta, koska poikkeavuudet kodissa, hoidossa tai kasvatuksessa tarkastuselostuksiin on kirjattu ylös. Näin ollen se, mitä ei välttämättä kirjattu ylös, kertoo toisaalta punaorpojen huollosta. Jos poikkeavuudet tuotiin esiin, niiden puuttuminen kertoo hyväksytystä huollon tasosta tai toimenpiteestä.

Suurin osa tutkimuksessani käyttämästä lähteistöstä on toistaiseksi salattua aineistoa. Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja henkilötietolaki määrittävät, että alle 100 vuotta vanha henkilötietoja sisältävä aineisto on vain erityisluvalla saatavissa tutkimuskäyttöön. Laki edellyttää, ettei arkistoista luovutettuja asiakirjoja saa käyttää ”henkilön vahingoksi tai halventamiseksi, jota asiakirja koskee, tai hänen läheisensä vahingoksi tai halventamiseksi taikka sellaisten muiden etujen loukkaamiseksi, joiden suojaksi salassapitovelvollisuus on säädetty”.⁴⁸ Näin ollen alle sata vuotta vanhaa henkilötietoja sisältävää aineistoa käytettäessä tulee kiinnittää erityistä huomiota aineiston käytön eettisiin puoliin.

Koska suurin osa tutkimuksessani käyttämästäni aineistosta on alle sata vuotta vanhaa arkaluontoisiakin henkilötietoja sisältävää aineistoa, ei tässä tutkimuksessa käytetä kehenäkään punaorpoperheen jäsenestä omaa nimeä. Olen laatinut tutkimukseeni liitteeksi kuopiolaisista perheistä luettelon, joka kuvaa Kuopion punaorpotilannetta, perhekokonaisuuksia (perheen sukupuoli ja ikäjakauma sekä lapsimäärä) sekä niitä huoltotoimia, joita heihin on kohdennettu⁴⁹. Turvatakseni tutkimusjoukkoni henkilöiden anonymiteettiä olen niin tässä liitteessä kuin itse tekstissä antanut jokaiselle perheelle oman kirjaintunnuksen, joihin tarvittaessa viittaa. Lasten osalta olen liitteeseen merkinnyt esiin ainoastaan synnyinvuodet, jotta perheiden ikärakenteiden vaikutuksia huoltotoimiin on voitu todentaa. Tällä tavoin olen turvannut sen, että tutkimuksessa esiintyvien henkilöiden henkilötiedot pysyvät salassa, ja ettei henkilöitä voi tekstistä tunnistaa.

⁴⁸ Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (21.5.1999/621), viitattu 1.10.2014; Henkilötietolaki (22.4.1999/523), viitattu 1.10.2014; Arkistolaitos Asiakirjojen käyttörajoitukset, viitattu 1.10.2014.

⁴⁹ Liite 1.

1.3. Tutkimuksen teoreettinen tausta

Menetelmällisesti punaorvot ja heidän äitinsä asettuvat sosiaalishistorian tutkimuksen kentälle, koska tutkittaessa punaorpoja tutkitaan samalla yhteiskuntaa sekä yhteiskunnan rakenteita. Pertti Haapala määrittelee sosiaalishistorian yhteiskunnan ja sen muodostumisen historialliseksi tutkimiseksi. Hän toteaa sosiaalishistorian tutkivan yhteiskuntaa, ja tällaisen tutkimuksen tehtävänä on määritellä, mikä yhteiskunta on. Sosiaalishistorian tutkimuskohteina ovat Haapalan mukaan yleensä sosiaaliset ryhmät, joihin punaorvot ja heidän äitinsä luokittelen.⁵⁰ Ajattelen sosiaalishistorian tutkivan yhteiskuntaa ja sen rakenteita esimerkiksi erilaisten ryhmien kautta, jotka ovat mahdollisesti olleet yhteiskunnalle sosiaalisesti uhka tai ongelma. Sosiaalishistorian kautta voidaan tutkia sitä, kuinka yhteiskunta on eri aikoina vastannut näihin ongelmiin. Tämän kautta sosiaalishistoria voi saada kiinni yhteiskunnan rakenteista, ja sitä rakentavista asenteista, arvostuksista ja mentaliteeteista. Siksi luokittelen sosiaalishistorian kytkeytyvän myös esimerkiksi marginaalishistoriaan, mentaliteettien historiaan ja mikrohistoriaan.

Oman tutkimukseni asettuu näiden historioiden joukkoon. Punaorvot muodostivat sellaisen sosiaalisen ryhmän, jonka aiheuttamiin kysymyksiin yhteiskunta pyrki löytämään vastauksen. Kysymykset olivat sosiaalisia, koska isän kuolema saattoi aiheuttaa perheessä elintason alenemista ja köyhyyttä. Tällainen tilanne saattoi aiheuttaa kärjistyessään yhteiskunnan kannalta katsottuna epätoivottuja köyhyydestä syntyviä sosiaalisia ongelmia kuten kerjäämistä. Tästä näkökulmasta punaorpous nähtiin sosiaalisena ongelmana, vaikka itse lapsia ei ongelmana välttämättä nähtykään. Haapala toteaa, että sosiaaliset ongelmat paljastavat sen kuinka yhteiskunta toimii. Sosiaalisiin ongelmiin kuuluu aina julkinen valta ja sitä kautta hallinta, joka Haapalan mukaan pyrkii pitämään yhteiskunnan kasassa.⁵¹ Pohjimmiltaan punaorpokysymyksessä oli kyse vallasta, kun yhteiskunta pyrki toisaalta hallitsemaan punaorpoja esimerkiksi kasvatuksen ja sijoitusten kautta, ja toisaalta heidän äitejään köyhäinhoidon kautta, kun he käytännössä joutuivat köyhäinhoidon holhouksen alaisiksi.

⁵⁰ Haapala 1989, 15, 18–19, 25.

⁵¹ Haapala 1989, 89.

Sosiaaliset ongelmat syntyvät osittain erilaisuudesta, kuten Haapala toteaa: "Käytännösähän ongelmaiset muuttuvat erilaisiksi ja erilaiset ongelmiksi"⁵². Näenkin punaorvot osana marginaalihistoriaa tai erilaisten historiaa. Toivo Nygård on katsonut, että fyysisesti, sosiaalisesti tai henkisesti erilaiset ovat historian normaaleiden näkökulmasta aiheuttaneet sosiaalisia ongelmia. Nygård painottaa, ettei erilaisuus kuitenkaan tarkoita samaa kuin vähemmistö. Yleensä poikkeavuus nähdään marginaalihistorian tutkimuksessa objektina eli toiminnan kohteena, koska poikkeavuus on yhteiskunnalle ongelma, joka pyritään ratkaisemaan.⁵³

Nygård toteaa, että marginaaliryhmä poikkeaa enemmistöstä niin huomattavasti, että sen olemassaolo aiheuttaa ongelmia yhteisölle. Näihin ongelmiin yhteisö pyrkii vastaamaan eristämällä tai sopeuttamalla. Yhteiskuntaa voidaan tutkia poikkeavien ryhmien kautta, koska tarkastelemalla suhtautumista poikkeavuuteen saadaan tietoa yhteiskunnan säännöistä ja ihanteista.⁵⁴ Pirjo Markkola määrittelee marginaalihistoriaa myös ulkopuolisuuden, syrjittyjen historiaksi. Marginaalihistoria pyrkii selvittämään mm. miten normaali määrittää poikkeavaa ja toisaalta poikkeava normaalia. Poikkeavuudesta johtuva syrjintä saattoi johtua omasta toiminnasta (esim. normien rikkominen) tai ihmisestä itsestään riippumattomista tekijöistä (esim. sairaus, vammaisuus, köyhyys).⁵⁵

Toisaalta punaorvot olivat ryhmä, joka syntyi yhteiskunnallisesta poikkeustilanteesta ja heidän erilaisuuden identiteettinsä ei ollut samalla lailla synnynnäinen tai biologinen kuin vaikka seksuaalisuus, vammaisuus tai vanhuus. Erilaisuus syntyi yhteiskunnallisesta tilanteesta ja oli aatteellista. Punaorvot eivät valinneet poliittista taustaansa itse. Markkola on todennut esimerkiksi Suomen 1920-luvun venäläispakolaisten kohdalla, että poliittisesti epävarma suomalainen yhteiskunta ei suvainnut ryhmiä, jotka saattoivat edustaa vaihtoehtoista tulevaisuutta⁵⁶. Myös punaorpojen kohdalla pelättiin heidän äitien kasvattavan lapsistaan uusia kapinallisia itsenäistynyttä Suomea vastaan⁵⁷, jolloin heistä tuli yksi yhteiskunnan ongelmaryhmä. Osa marginaaliryhmistä haluttiin pelastaa

⁵² Haapala 1989, 89.

⁵³ Nygård 1999, 18; Nygård 2001, 11–12.

⁵⁴ Nygård 1999, 18–19.

⁵⁵ Markkola 1996, 8, 11–12.

⁵⁶ Markkola 1996, 14.

⁵⁷ Pulma 1987, 126–127; Haatainen 1992, 127; Kaarninen 2008a, 60–61.

ja integroida osaksi yhteiskuntaa⁵⁸, ja näin toimittiin myös punaorpojen kohdalla. Tästä on osoituksena esimerkiksi niin kutsuttu Operaatio Pohjanmaa, jolloin punaisten lapsia lähetettiin kasvatettavaksi sopiviin perheisiin Pohjanmaalle ja Etelä-Savoon⁵⁹.

Sijoitan punaorvot siis marginaalihistorian kentälle. Punaorvot ja heidän leskiäitinsä olivat yhteiskunnan toisia, jotka erosivat yhteiskunnan määrittelemästä hyväksyttävästä normista joissain tapauksissa useallakin tasolla. Heitä saattoi määrittää usea yhteiskunnallisesti ongelmallinen tekijä poliittisen taustan lisäksi, kuten esimerkiksi työväestöön kuuluminen, köyhyys, orpous, leskeys, työttömyys ja mahdollisesti sairaus. Aatteellisuuden lisäksi etenkin lapsen orpous ja äidin leskeys asettivat heidät marginaaliin ja erilaisuuden piiriin. Toisaalta punaisuus määritteli lapsia, mikä näkyy siinä, kuinka yhteiskunta pyrki kasvattamaan heitä niin sanotusti ”valkoisen Suomen lapsiksi”. Kuitenkin punaorpoja tarkastellessa tulee muistaa, että heidän erilaisuutensa oli yhteiskunnasta rakennettua, ja he itse eivät välttämättä kokeneet kuuluvansa tähän ulkopuolelta määriteltyyn ryhmään.

Mikrohistorialle on usein luonteenomaista marginaaliryhmien erittely ja kuvaus.⁶⁰ Tutkin vain pientä osaa punaorvoista erittäin paikallisella tasolla. Olen rajannut tutkittavat punaorvot käsittämään ainoastaan Kuopion kaupungin alueella asuneet punaiset perheet, vaikka ympäröivällä maalaiskunnalla oli siteitä kaupungin kanssa. Esimerkiksi kaupungissa tapahtuviin erimielisyyksiin osallistui punakaartilaisia kaupungin lähiympäristöstä maalaiskunnan puolelta. 1900-luvun alkupuolella Kuopion alue käsitti lähinnä nykyisen Kuopion keskustan alueet, ja ympäröiviä maalaiskunnan alueita ryhdyttiin liittämään kaupunkiin vasta 1940-luvulla.⁶¹ Miten tällaista pientä joukkoa tutkimalla voidaan tehdä yleistyksiä? Yhden pienen joukon tutkiminen yksinään ei ehkä tuotakaan kovin yleistettävää tietoa, mutta vertaamalla sitä muihin tutkimustuloksiin voidaan saada aikaan yleistettävää tietoa niin paikallisesta yhteisöstä kuin ympäröivästä yhteiskunnasta. Mikään paikallisyhteisö tai mikrohistoriallinen alue ei ole irrallinen ympäröivästä yhteiskunnasta. Zemon Davis on todennutkin mikrohistoriallisen tutkimuksen tarjoavan mal-

⁵⁸ Markkola 1996, 15.

⁵⁹ Katso lisää Operaatio Pohjanmaasta, Kaarninen 2008a, 61–86.

⁶⁰ Markkola 1996, 10.

⁶¹ Mönkkönen 1996, 167–170.

leja ja vertailukohteita⁶². Tästä syystä näen näinkin pienen yksikön tutkimisen olennaiseksi, koska se tuo uuden näkökulman punaorpotutkimukseen, joka usein on tutkinut määrällisesti suurempia punaorporyhmiä sekä isompia kaupunkikeskittymiä⁶³. Pienempää ryhmää tutkittaessa on mahdollisuus päästä lähemmäksi tutkittavaa kohdetta, mikä tuo uutta näkökulmaa aiheeseen.

Tutkimukseni konteksti on siis erilainen useassa suhteessa. Kuopio kaupunkina ei ollut selkeästi poliittisesti jakautunut joko punaiseksi tai valkoiseksi kaupungiksi. Vaikka Kuopio sijaitsikin rintamalinjan valkoisella puolella, oli Kuopiossa toisaalta myös työväenperinnettä. Kuopiossa jäi huomattavasti vähemmän lapsia orvoiksi sisällissodan seurauksena kuin suuremmissa tai poliittisesti aktiivisemmissä Suomen kaupungeissa. Tällöin Kuopion punaorvot eivät muodostaneet yhtä selkeää ryhmittymää. Tässä suhteessa Kuopion tilanne luo uutta kuvaa uudessa kontekstissa punaorpojen huollosta ja rakentaa kuvaa siitä, kuinka punaorpolitiikkaa toteutettiin paikallisella tasolla.

Tutkimuksessani punaorvot asettuvat siis etenkin sosiaalishistorian ja marginaalihistorian kentälle, mutta toisaalta oma tutkimukseni hyödyntää myös mikrohistoriallista otetta. Punaorvot olivat poikkeuksellisesta tilanteesta yhteiskuntaan syntynyt ryhmä. Kuitenkin punaorpoja tutkittaessa käsitteen ulkopuolelle ei voida jättää lasten vanhempia. Itse näen punaorpokäsitteen läheiseen yhteyteen myös heidän äitinsä, jotka yhteisön mielestä saattoivat aiheuttaa lapsiaan enemmän yhteiskunnallisia ongelmia, joihin tuli vastata. Punaorpotilannetta ryhdyttiin pian sisällissodan jälkeen selvittämään, mutta syntyikö tämä tarve lasten takia vai pyrittiinkö sillä hallitsemaan lasten huoltajia, jotka nähtiin mahdollisena uhkana ja ongelmana. Tutkimalla punaorpoja ja heidän äitejään voidaan saada kuvaa yhteiskunnasta ja sen arvostuksista.

⁶² Zemon Davis 1996, 14.

⁶³ Katso esimerkiksi Kaarninen, Mervi (2008), *Punaorvot 1918*; Kytölinna, Anna-Marjaana (2008), *Aatteen voimalla. Punaorpojen ja -leskien avustaminen Tampereella 1918–1925 ja työväenjärjestöjen osallistuminen avustustyöhön*; Heiska, Katja (2000), *Punaorvon integroiminen paikallisyhteisöön. Kansalaisyhteisössä punaisten puolella turvattomaksi jääneiden lasten sijoittaminen, huolto ja kasvatus Jämsässä vuosina 1918–1939*; Peltonen, Meija (2007), ”Niin kuin koiran pennut, yksi sinne ja toinen tänne”. *Turun punaorpojen huolto vuosina 1918–1936*.

2. SOTA KAUPUNGISSA

Suomen ulko- ja sisäpoliittisesti epävakaa tilanne 1900-luvun alkupuolella on katsottu olevan yksi Suomen sisällissodan syttymiseen vaikuttavista tekijöistä.⁶⁴ Suomen levottomuutta tilannetta ei voida täysin irrottaa erilliseksi ensimmäisen maailmansodan tapahtumista. Sotatila niin Euroopassa kuin Venäjälläkin vaikuttivat suomalaiseen tavalliseen kansaan, kun sota aiheutti ongelmia elintarvikkeiden jakelussa sekä synnyttivät konkreettista pulaa myös Suomessa. Viljantuonti häiriintyi heti ensimmäisen maailmansodan alussa, minkä takia Suomessakin kärsittiin elintarvikepulasta, joka taas nosti luonnollisesti ruuan hintaa.⁶⁵ Yleistä hintojen nousua ja inflaatiota kiihdytti tilanne, jossa Venäjän Suomeen maksamien ruplien arvo oli Venäjän velkaantumisen johtuen laskenut.⁶⁶ Kaikin puolin epävakaa tilanne heilutti hintoja markkinoilla ja toimeentulokaan ei ollut aina taattu, kun työttömyys ja toisaalta ajoittainen työvoimanpuute heiluttivat työmarkkinoita ja sotatila epävakautti palkkoja.⁶⁷

Suomi oli maantieteellisesti kriittisessä paikassa Venäjän ja Saksan välissä, mikä ajoi molemmat maat sekaantumaan Suomen sisäpolitiikkaan. Suomi oli yhä kiinni Venäjässä ja sen vaikutuksen alaisena ainakin henkisesti, vaikka irrottautui Venäjän vallan alta vuonna 1917. Saksa katsoi, että Suomen valloittaminen murtaisi Venäjää ja toisaalta Venäjän bolševikit toivoivat Suomen liittyvän takaisin Venäjään punaisen vallankumouksen kautta. Suomalainen työväki tukisi Venäjän vallankumouksia kaappaamalla vallan Suomessa ja Suomen hallitus taas tukisi Saksaa ja irrottaisi Suomen lopullisesti Venäjästä.⁶⁸

Uhka Venäjän vallankumousliikkeen leviämisestä Suomeen oli siis todellinen. Niin valkoisten kuin punaisten puolella alettiin varustautua sekä sisäistä että ulkoista uhkaa vastaan. Levottomuuksien lisääntyminen Suomessa syksyllä 1917 synnytti valkoisten piirissä pelon Venäjän vallankumousten leviämisestä myös Suomen puolelle, mikä voisi

⁶⁴ Meinander 2010, 175–176; 41–45.

⁶⁵ Paavolainen 1974, 29–30; Piirainen 1974, 57; Haapala 1995, 203–204; Tikka 2008, 44.

⁶⁶ Tikka 2008, 44.

⁶⁷ Haapala 1997, 184–187.

⁶⁸ Haapala 1997, 153–154; Meinander 1999, 11, 16–17; Tikka 2008, 21–22; Meinander 2010, 175–177, 180.

johtaa vastasaavutetun itsenäisyyden menettämiseen.⁶⁹ Toisaalta vaikka Venäjän bolševikit saattoivat olettaa Suomen punaisten nousevan vallankumoukseen ja lopulta liittyvän takaisin Venäjään, tavallisen kansalaisen motiivit olivat toisenlaiset. Työväenkaarti-
en tavoitteena oli työväestön etujen turvaaminen, kun elintarvikepula ja hintojen nousu alkoi näkyä etenkin pienituloisten ja köyhimpien piirissä puutteena.⁷⁰ Suomen kahtiajako ”sosialisteihin ja porvareihin” syvensi samalla räjähdysherkkää tilaa. Lopulta oltiin tilanteessa, jossa yhteiskunnan ongelmista syytettiin vastakkaista puolta. Työväenliike alkoi nähdä mahdollisuuden muutokseen kapinassa ja porvarillisissa piireissä taas pelättiin vallan menetystä.⁷¹

Levottomuudet johtivat tilanteeseen, jossa P.E. Svinhufvudin johtama senaatti julisti suojeluskunnat hallituksen joukoiksi ja punakaartit julistivat liikekannallepanokäskyn ja nousivat kapinaan Helsingissä tammisunnuntaina 27.1.1918.⁷² Kaupungin valtaukselta selvitettiin suuremmista tappioista, mutta se johti kriisin leviämiseen aseelliseksi välienselvittelyiksi suojeluskuntien ja punakaartien välillä. Tähän välienselvittelyyn osallistuivat myös saksalaiset valkoisten ja venäläiset punaisten puolella.⁷³

Sodankäynti ei ollut aina kovinkaan organisoitua, ja etenkin punakaartilaiset olivat kokemattomia ja kouluttamattomia sodankäyntiin. Marko Tikka on todennut sodankäynnin muistuttaneen ajoittain lähinnä aseistettua kylätappelua. Rivimiehillä ei ollut välttämättä tietoa siitä, kuinka sotaa käydään ja näin ollen sodankäyntiä toteutettiin ajoittain omavaltaisesti, mikä lisäsi katkeruutta ja vihaa molemmissa osapuolissa. Sodan erityisyyttä lisäsi sen vainoharhaisuuden luonne. Kun vihollisena oli oman maan kansalainen, jokaista epäiltiin. Vihollisen erotti aatteista, ei aseista. Kun molemminpuolinen katkeruus kasvoi, molemmat osapuolet alkoivat syyllistyä terrorismiin.⁷⁴

⁶⁹ Meinander 2010, 175.

⁷⁰ Haapala 1997, 210; Hoppu 2009a, 92.

⁷¹ Haapala 1997, 215–218, 221.

⁷² Sisällissodan alkamispäivästä on keskusteltu, koska sodalla ei ole selkeää alkamisajankohtaa. Kahakointa oli käyty jo aiemmin tammikuussa muun muassa Viipurissa (Kts. lisää Lappalainen 1981, 24–26, 37–40). Käytännössä sisällissodan voitaisiin katsoa alkaneen jo vuonna 1917, kun punakaartit alkoivat aktivoitua ja levottomuudet lisääntyivät. Alkamispäivä on kuitenkin sovittu päivälle 27.1.1918, jolloin punaiset valtasivat Helsingin hallintorakennukset. Tämä on lähinnä niin sanotun voittajien historian asettama päivämäärä, koska aiemmat kahakat eivät sopineet voittajien kirjoittamaan sotahistoriaan 1900-luvun alkupuolella. Lappalainen 1981a, 45; Roselius 2006, 12; Tikka 2008, 9–10.

⁷³ Tikka 2008, 21; Meinander 2010, 175.

⁷⁴ Roselius 2006, 155–156; Tikka 2008, 28–29, 37; Meinander 2010, 178–179.

Virallinen sodan rintamalinja kulki Pohjois-Hämeestä Karjalaan, jolloin Etelä-Suomi oli punaisten hallussa ja valkoisten vahvin hallinta-alue oli Pohjanmaa. Käytännössä isoja rintamalinjoja ei kuitenkaan ollut, koska niin sanottua rintamasotaa käytiin vain strategisissa kaupungeissa, taajamissa, rautateillä ja maanteillä.⁷⁵ Sota kääntyi lopulta valkoisten eduksi, kun saksalaiset sotilaat nousivat maihin Helsingissä ja punaisten rintamat alkoivat murtua niin pääkaupungissa kuin muuallakin Suomessa. Saksalaiset valtasivat Helsingin samalla, kun valkoiset valtasivat Tampereen.⁷⁶ Näennäinen virallinen päätös sisällissodalle saatiin, kun valkoisten ylipäällikkö G.E. Mannerheim ratsasti Helsingissä valkoisten voitonparaatissa 16. päivä toukokuuta.⁷⁷

2.1. Kuopion taistelu

Kuopiossa sotatilan voidaan katsoa alkaneen myös tammisunnuntaina 27.1.1918. Edeltävänä päivänä Kuopion punakaarti oli järjestänyt mielenosoitusmarssin sekä sotaharjoitukset. Aluksi tilanne kaupungissa oli rauhallinen, mutta samalla konfliktiherkkä. Työt ja elämä kaupungissa jatkuivat entiseen tapaan, ja ainoastaan rautatieliikenne oli pysähdyksissä. Mahdollisen sodan syttymistä odotettiin, ja tilannetta pyrittiin ratkomaan rauhanomaisin keinoin neuvotellen. Toisaalta Kuopion maalaiskunnassa annettiin toisenlaista viestiä, kun punaiset pyrkivät etsimään aseita ja elintarvikekätöjä, mikä lisäsi edelleen jo syntynyttä kahtiajakoa.⁷⁸

Voimasuhteet sisällissodan alkupuolella olivatkin kaupungissa punaisten hyväksi. He hallitsivat kaupungissa kasarmeja valkoisten pitäessä hallussaan kaupungintaloa, lyseota ja sen vieressä sijaitsevaa kauppaneuvos Saastamoisen⁷⁹ liiketaloa. Kuopion punakaarti

⁷⁵ Lappalainen 1981a, 205–208; Lappalainen 1981b, 255–259; Tikka 2008, 26–28; Meinander 2010, 178.

⁷⁶ Meinander 2010, 179.

⁷⁷ Tikka 2008, 10–11.

⁷⁸ Savon Sanomat 31.1.1918, ”Tilanne Kuopiosta”. Tuomisto 1982, 194–195; Nummela 1989, 398.

⁷⁹ Kauppaneuvos Herman Saastamoinen (1850–1920) oli yksi Kuopion merkittävistä liike-elämän vaikuttajista. Hän perusti Kuopioon sekatarvakaupan vuonna 1876 saatuaan luvan harjoittaa koti- ja ulkomaankauppaa. 1880-luvulla hän perusti tukkukaupan, joka osti mm. viljaa Pietarista ja Viipurista. Hän omisti oman sisävesilaivasto, jolla kauppaa pystyi harjoittamaan. Hän oli osakkaana voikauppaa harjoittavassa Voikauppa Yhtiössä. Saastamoinen omisti tuottoisan Haapaniemen lankarullatehtaan, jolloin hänestä tuli 1900-luvun alussa yksi maailman suurimpia lankarullien valmistajia. Lankarullatehtailusta tuli Saastamoisen liiketoiminnan ydin. Saastamoisen tarjoamalla rahoituksella Kuopioon perustettiin Savotar-lehti. Paaskoski 2006, 534–535.

oli 325-miehisenä kaartina yksi Keski- ja Pohjois-Suomen parhaiten varustautuneista punakaarteista. Toisaalta Kuopion punakaartilaiset olivat lähes täysin kouluttamattomia sotatoimiin, ja heidän sotilaallinen uhkaavuutensa olikin ennemmin aseistuksessa.⁸⁰ Kaupungin joukot saivat vahvistusta Kuopiota ympäröivästä maalaiskunnasta, kun Kuopion punainen johto komensi maalaiskunnan punakaartit kaupunkiin. Myös maalaiskunnan suojeluskuntalaiset siirtyivät kaupunkiin tukemaan joukkojaan.⁸¹ *Savon Sanomissa* sekä *Savossa* oli uutisoitu tammikuun alussa, ettei Kuopioon ollut tulossa venäläisiä sotilaita⁸², joten suojeluskunnan tavoitteena olikin puhdistaa Kuopio punaisesta vallasta eikä venäläisistä sotilaista.

Varsinaiset sotatoimet Kuopiossa alkoivat, kun aseettomat suojeluskuntalaiset riistivät punakaartilaisilta aseet kaupungin torilla helmikuun ensimmäisenä päivänä. Tästä seuraavaksi punakaartilaiset ryhtyivät ampumaan valkoisten tukikohtia. Alkukyräilyn ja -ammuskelujen jälkeen suojeluskuntalaiset ajoivat punaiset kasarmeille ja piirittivät heidät. Kuopion suojeluskunta ei tappioiden pelossa kuitenkaan uskaltanut valloittaa punaisten hallussa pitämiä kasarmeja, ja tästä alkoi kaupungissa noin viikon kestänyt asemasotavaihe (1.-7.2.1918). Asemasotavaiheen aikana molemmat joukot pyrkivät keräämään lisätukea ja -joukkoja muualta. Esimerkiksi Kuopion punainen johto pyysi maalaiskunnan punakaarteja keräämään aseita valkoisilta, estämään heiltä elintarvikkeiden saannin ja kuljettamaan ruokatarpeita punakaarteille.⁸³

Voimasuhteet kaupungissa muuttuivat, kun kaupungin suojeluskunta sai vahvistusta joukkoihinsa muun muassa Pohjanmaalta, Pietarsaaresta, Kauhajoelta, Jyväskylästä sekä Kajaanista.⁸⁴ Kuopion suojeluskunta oli anonut tykkilähetystä Pohjanmaalta, joka saatiinkin kaupunkiin helmikuun kuudentena päivänä⁸⁵. Pohjanmaalta saatujen tykkien

⁸⁰ Tuomisto 1982, 188–189, 193–194; Nummela 1989, 398.

⁸¹ Mönkkönen 1996, 158, 160.

⁸² Katso esimerkiksi *Savon Sanomat* 8.1.1918, ”Venäläistä sotaväkeä ei tule Kuopioon”; *Savo* 10.1.1918, ”Kuopioon ei saavu venäläistä sotaväkeä”. Nummela 1989, 398.

⁸³ Nummela 1989, 398; Mönkkönen 1996, 158.

⁸⁴ Nummela 1989, 399–401.

⁸⁵ *Savon Sanomat* 9.2.1918, ”Tykkejä saapuu”. Nummela 1989, 399.

antamalla luottamuksella suojeluskuntalaiset uskalsivat hyökätä punaisten kasarmeja päin tykeillä ampuen uhittelulaukauksia⁸⁶.

*”Tykkien jyskeellä oli toivottu vaikutus. Kun kymmenisen warotuslaukausta oli ammuttu nousi klo 12 ajoissa perjantaina lopultakin walkoinen lippu kasarmilla antautumisen merkinä.”*⁸⁷

Näin ollen jo helmikuun 8. päivä Kuopion punakaarti antautui. Antautuneita punakaartilaisia oli noin 600, ja he luovuttivat suojeluskunnalle arviolta 350 asetta. Taistelujen päätyttyä punakaartilaiset jäivät vangeiksi valloittamilleen kasarmeille. Näistä noin 90 vankia oli kotoisin Kuopion maalaiskunnasta. Yhteensä Kuopion taisteluihin punaisia kaupunkilaisia ja maalaiskuntalaisia oli osallistunut lähemmäs tuhat miestä.⁸⁸

Akuutti sotatila oli Kuopiossa kestänyt siis verrattain vähän aikaan, vain tammikuun lopusta helmikuun 8. päivään saakka. Sotatoimien jälkeen kuopiolaiset suojeluskuntalaiset jatkoivat taisteluja muilla paikkakunnilla. Niin kaupunkia kuin maaseutua ryhdyttiin puhdistamaan punaisista, ja heistä ryhdyttiin tekemään lausuntoja. Kuopiolaisia punaisia ei jälkiselvittelyiden aikana teloitettu, vaan ankarimmat rangaistukset olivat vankeustuomioita ja osa jopa päästettiin vapauteen.⁸⁹ Kuopion lyhyiden sotatoimien syynä oli, ettei kuopiolainen työväestö ehtinyt radikalisoitumaan samalla lailla kuin esimerkiksi työväestö eteläisessä Suomessa. Päätöksenteko pysyi niin ennen sotaa kuin sotatoimien aikana kaupungin järjestäytyneellä työväenliikkeellä, joka kannatti etenkin aseetonta vallankumousta väkivallan sijaan. Päätöksentekovalta ei ehtinyt siirtyä missään vaiheessa kaupungin radikaaleimmille punakaartilaisille.⁹⁰

⁸⁶ Savon Sanomat 9.2.1918, ”Kasarmin piiritys”; Savon Sanomat 9.2.1918, ”Punakaartit antautuvat”. Nummela 1989, 399.

⁸⁷ Savon Sanomat 9.2.1918, ”Punakaartilaiset antautuvat”.

⁸⁸ Nummela 1989, 401; Mönkkönen 1996, 159–160.

⁸⁹ Tuomisto 1982, 199–203; Nummela 1989, 401; Mönkkönen 160–161.

⁹⁰ Tuomisto 1982, 203.

2.2. Sodan uhrin Kuopiossa

Sisällissodan aikana ja sen seurauksena Suomessa kuoli vuonna 1918 yhteensä yli 36 000 ihmistä.⁹¹ Sotasurmatietokannasta keräämieni tietojen mukaan Kuopiosta kuoli vuosien 1918–1920 välisenä aikana yhteensä 110 henkilöä⁹². Näistä 110 henkilöstä 30 oli punaisia (27,2 %), 35 puoleltaan tuntemattomia (31,8 %), 39 valkoisia (35,5 %) ja 6 kumpaankaan puoleen kuulumattomia (5,5 %). Näistä henkilöistä 89,1 % sai surmansa vuonna 1918 ja loput 10,9 % menetti henkensä varsinaisen sisällissodan jälkeen etenkin Itä-Karjalan tai Viron retkikuntien taisteluissa.⁹³ Kuopion taisteluissa ei henkilötappioita juuri tullut, kun itse taisteluissa kuoli yhteensä 12 henkilöä, joista kahdeksan oli valkoisten puolella ja neljä punaisten⁹⁴. Helmikuun alussa murhattiin kolme kuopiolaista naista, joista yksi oli valkoinen ja kaksi heistä ei tiettävästi kuulunut kummallekaan puolelle. Nämä kolme olivat ainoat surmansa saaneet kuopiolaiset naiset, ja heistä kenelläkään ei ollut lapsia.⁹⁵

Kuopiossa kuolleiden lukumäärissä on luonnollisesti vaihtelua lähteistä riippuen. Papiston sisällissodan jälkeen keräämien virallisten ilmoitusten mukaan Kuopiosta olisi kuollut sisällissodan seurauksena 63 henkilöä.⁹⁶ Mutta kuten edellä on tullut ilmi, tämä kuolleiden määrä on huomattavasti suurempi. Jo se, että papiston keräämissä luetteloissa vankileireillä kuolleiksi on ilmoitettu vain 12 punaista kuopiolaista, kertoo tilaston vääristyneisyydestä. Todellisuudessa ainoastaan Kuopion vankileirillä kuoli kuopiolaista noin 30 henkilöä⁹⁷ ja tämän lisäksi kuopiolaista kuoli Suomen muilla vankileireillä tai pakkotyölaitoksilla. Yhteensä kuopiolaista kuoli vankileirioloissa 53 ihmistä.⁹⁸ Papiston tilasto perustuu papiston keräämiinsä tietoihin siitä, kuinka monta kuopiolaista katosi tai

⁹¹ Suomen sotasurmat 1914–1922. Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan, viitattu 4.4.2014.

⁹² Tehtäessä haku Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokantaan hakusanalla ”Kuopio” kirjoillaolokuntana, löytyy sieltä 175 henkilöä, jotka ovat kuolleet vuosien 1915–1920 välisenä aikana. Tarkemmin tarkasteltaessa huomataan kuitenkin, etteivät nämä kaikki 175 henkilöä asunut Kuopiossa, vaan osa henkilöistä oli Kuopion maalaiskunnasta sekä osa heistä on kuollut jo ennen varsinaista sisällissotaa. Olen jättänyt ulkopuolelle myös ne henkilöt, jotka ovat kuolleet ennen vuotta 1918. Olen luokitellut mukaan vain ne henkilöt, jotka ovat olleet kirjoilla tai asuneet Kuopiossa, kuolleet sisällissodassa tai sen jälkeisissä selvityksissä.

⁹³ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset; Suomen sotasurmat 1914–1922, viitattu 4.4.2014.

⁹⁴ Nummela 1989, 401.

⁹⁵ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

⁹⁶ Nummela 1989, 404.

⁹⁷ Suomen sotasurmat 1914–1921. Luettelo Kuopion vankileirillä kuolleista henkilöistä, viitattu 1.4.2014.

⁹⁸ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

kuoli vuoden 1918 sodassa, joten kaikkia ei tilastoihin ole luonnollisesti merkitty tai haluttu merkitä.

Kuopiolainen punainen tai puoleltaan tuntematon kuoli sisällissodan aikana todennäköisimmin sairauteen vankileirillä. Kuopiolaiset valkoiset kuolivat taas taisteluissa muualla Suomessa, Venäjällä tai Virossa.⁹⁹ Jaakko Paavolaisen mukaan Kuopiossa ei sisällissodan aikana tapahtunut punaisia terroritekoja, vaan hänen mukaansa seitsemän Kuopiossa taistelujen aikana kuollutta valkoista olisi kuollut todennäköisesti joko tapaturmaisesti tai sala-ammunnasta¹⁰⁰. Mielenkiintoista kuitenkin on, että yksi murhatuista valkoisista kuoli sotaturmatietokannan mukaan Kuopiossa helmikuun alkupuolella, mikä on ristiriidassa Paavolaisen esittämän väitteen kanssa.¹⁰¹ Kuitenkin tietokannan mukaan loput viisi murhattua kuopiolaista valkoista kuolivat muualla Suomessa¹⁰², joten ei voida puhua, että Kuopiossa olisi riehunut punainen terrori.

Kuopion vankileirillä teloitettiin Paavolaisen mukaan yhteensä 24 ihmistä, mikä on suhteellisen vähän verrattuna vankien määrään leirillä, joka oli korkeimmillaan noin 2600 vankia. Seitsemän teloitetuista oli Paavolaisen mukaan Kuopiosta. Nummela on todennut, että Kuopion vankileirin luetteloiden mukaan, vankileirillä olisi ammuttu neljä kuopiolaista ja tämän lisäksi yksi kuopiolainen olisi kuollut leirillä harhalaukauksesta. Myös sotaturmatietokannan mukaan neljä punaista kuopiolaista miestä olisi surmattu Kuopion vankileirillä.¹⁰³ Näin ollen ei voida puhua siitäkään, että Kuopiossa olisi ollut järjestäytyntä valkoista terroria, ellei Kuopion vankileirin katsota olevan osa sitä¹⁰⁴.

Vankileirien ulkopuolella tapahtunutta terroria ei ole tutkimuksessani käytettyjen lähteiden perusteella ilmennyt. Tero Tuomisto on todennut kuopiolaisen A.H. Saastamoisen lausuneen kuopiolaisista punaisista vahvan mielipiteen Vaasaan helmikuussa lähetetyssä sähkössä: ”yleinen mielipide maalla ja kaupungissa vaatii ankarinta rangaistusta

⁹⁹ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

¹⁰⁰ Paavolainen 1966, 322–323; Nummela 1989, 404.

¹⁰¹ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset; Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 4.4.2014.

¹⁰² Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 4.4.2014.

¹⁰³ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset; Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 1.4.2014.

Paavolainen 1967, 164, 181–182; Nummela 1989, 406.

¹⁰⁴ Tuomisto 1982, 204, 205–206.

mitä laajimmassa mittakaavassa”¹⁰⁵. Helmikuussa 1918 Mannerheim oli antanut niin kutsutun ”ammutaan paikalla” -käskyn, joka oikeutti suojelukuntalaisia surmaamaan vastustajaksi katsotun henkilön. Kyseinen käsky aiheuttikin väärinkäytöksiä ja uhreja sisällissodan aikana ja sen jälkeen.¹⁰⁶ Käytännössä Kuopiossa ankarimmat rangaistukset olivat kuitenkin kuolemantuomion sijaan vankilatuomioita ja kansalaisluottamuksen menetyksiä.¹⁰⁷ Kuopiolaisten laajamittaisesta teloittamisesta ei ole minkäänlaisia merkkejä, mutta Saastamoisen kommentti kuvaa kaupungin ilmapiiriä sisällissodan jälkeen. Puheet etenkin punaisten johtohenkilöistä olivat kovia, mutta varsinaisissa tuomioissa ei kuitenkaan toteutettu teloituksia¹⁰⁸. Se, että punaisia suljettiin kaupungin vankileirille, on riittänyt rankaisuksi. Tämä on ollut osa henkistä sotaa ja välitöntä tunteiden purkausta sodan jälkeen.

Kuopiolaisista punaisista kuoli vankileireillä 20 ja puoleltaan tuntemattomista 32 miestä. Yleisin kuolinsyy heidän joukossa oli sairaus. Suurin osa näistä punaisista ja puoleltaan tuntemattomista kuoli Kuopion vankileirillä, mutta osa Tammisaaren, Outokummun ja Isosaaren (Iso Mjölö) vankileirillä Helsingissä sekä Suomenlinnan, Lahden ja Riihimäen pakkotyölaitoksilla.¹⁰⁹ Kuopion vankileiri perustettiin punaisten valloittamalle kasarmialueelle, jonne noin 600 antautunutta punaista jäi valkoisten vangeiksi. Maaliskuun 1918 alkuun mennessä punavankien määrä oli kasvanut lähes tuhanteen. Punavankien lisäksi leirille otettiin sotilasvalasta¹¹⁰ kieltäytyneitä asevelvollisia sekä viinan kanssa tekemisissä olleita.¹¹¹

Sisällissodan vankileireillä oli hyvin todennäköistä kuolla nälkään niiden huonojen ruoka- ja vesitilanteiden takia. Olot Kuopion vankileirillä olivat kuitenkin muihin maan vanki- ja pakkotyöleireihin verrattuna suhteellisen hyvät. Ravintotilanne leirillä oli hyvä osittain siksi, että vangeilla oli mahdollisuus saada ruokaa omaisiltaan leirin ulkopuolel-

¹⁰⁵ Tuomisto 1982, 201.

¹⁰⁶ Tikka 2004, 134–136; Pekkalainen & Rustanius 2007, 22–23; Tikka 2008, 103–104.

¹⁰⁷ Tuomisto 1982, 200–203.

¹⁰⁸ Tuomisto 1982, 201–203.

¹⁰⁹ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

¹¹⁰ Senaatti oli määrännyt vuoden 1878 asevelvollisuuslain nojalla pidettäväksi kutsunnat, jotta ”vapaus-taistelu” saataisiin päätökseen. Asevelvollisia lain mukaan olivat kaikki 21–40-vuotiaat asekuntoiset miehet. Kaikki asevelvolliset eivät sotilasvalaa suostuneet vannomaan, joten osan heistä katsottiin olevan kapinallisia, jotka vastustavat valkoisen Suomen hallintoa. Elfvengren 1983, 131; Nummela 1989, 401–403.

¹¹¹ Nummela 1989, 400–403, 406.

ta. Kuopion vankileirillä kerrotaan jopa jääneen varsinaista jaettavaa leiriruokaa yli, koska leirien ulkopuolella olevat vankien perheenjäsenet toimittivat leiriaitojen sisäpuolella oleville omaisilleen niin paljon ruokalahetyksiä. Jopa Kuopion kaupunginvaltuustossa pantiin asia merkille, kun valtuustossa huomautettiin, kuinka sotavankiavustuksia saaneet perheet olivat käyttäneet köyhäinhoidolta saamansa avustuksensa vangeille ostettavaan ruokaan.¹¹² Se, kuinka paljon ruuan tuomista vangeille esteltiin, ei lähteistä selviä.

Virallisesti Kuopion vankileirillä ei ole merkitty kenenkään kuolleen nälkään¹¹³, mutta nälkä tai aliravitsemus on todennäköisesti vaikuttanut vankileirikuolemiin myös Kuopiossa. Vankileireillä kuolleiden kuolinsyihin ei välttämättä edes suoraan merkitty nälkäkuolemia. Joko niitä ei merkitty lainkaan tai ne muotoiltiin soveliaampaan muotoon esimerkiksi ”yleinen heikkous” -nimikkeellä tai merkittiin sairauksiksi.¹¹⁴ Tosin aina sairautta ja nälkää kuolinsyinä ei voitu edes täysin erottaa toisistaan, koska nälässä elävä ihminen voi olla alttiimpi sairastumaan erilaisiin tauteihin. Puutteellisissa ja ahtaissa leirioloissa hygieniataso oli riittämätön, mikä edisti tartuntatautien leviämistä. Vaikka ruokaa olisikin ollut tarjolla, se oli usein huonolaatuista.¹¹⁵

Esimerkiksi Nummela mukaan Kuopion vankileirillä kuoli heinäkuun lopulla 116 vankia ruuan huonosta laadusta johtuen¹¹⁶. Moni kuopiolainen vanki onkin tuohon aikaan kuollut suolikatarriin.¹¹⁷ Se minkä laatuista ruokaa Kuopion vankileirillä oli, tai kuinka moni siellä kuoli nälkään, on vaikea tarkkaan todentaa. Toisaalta ne kuopiolaiset, joiden kuolinsyyksi on merkitty niin sanottu ”heikkous”, ovat olleet kuollessaan muilla leireillä kuin Kuopion vankileirillä¹¹⁸. Todennäköistä on kuitenkin, että Kuopion vankileirillä on

¹¹² KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 18.2.1918, § 59, liite 7. Tuomisto 1982, 204; Nummela 1989, 407; Pekkalainen & Rustanius 2007, 135.

¹¹³ Pekkalainen & Rustanius 2007, 123–124.

¹¹⁴ Linnanmäki 2005, 145; Pekkalainen & Rustanius 2007, 122.

¹¹⁵ Pekkalainen & Rustanius 2007, 128–129; Tikka 2008, 169.

¹¹⁶ Nummela 1989, 407.

¹¹⁷ Suolikatarriksi kutsuttiin ripulin kaltaista suolistotautia. 1900-luvun alussa suolikatarriin yleisimmäksi syyksi mainittiin ravintovirhe, jolla on luultavasti tarkoitettu esimerkiksi huonoa tai pilaantunutta ravintoa. Taudinkuvan sanottiin olevan samankaltainen kuin ripulissa, mutta ulosteen mukana saattoi tulla myös verta ja tautiin liittyi kuume. Oker-Blom & G.V. Levander (1913), 345–346. Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

¹¹⁸ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

ennemmin kuoltu ruuan huonolaatuisuuden takia, kuin sen täydellisestä puutteesta. Jonkinlaista ruokaa leirillä on ollut, mutta sen laatu on aiheuttanut ongelmia.

Yleisimmät kuolinsyyt Kuopion vankileirillä olivatkin erilaiset kuumetaudit, influenssat, keuhkotaudit sekä suolikatarri eikä nälkään viittaava ”yleinen heikkous”.¹¹⁹ Influenssatapaukset leirillä voivat viitata Euroopassakin tuohon aikaan riehuneeseen influenssapandemiaan eli espanjantautiin¹²⁰. Kun tarkastellaan kuopiolaisia kuolleita vankkeja, on Kuopion vankileirillä influenssakuolemissa piikki heinäkuun lopussa ja elokuun alussa¹²¹. Myös valtakunnallisesti vankileireillä oli influenssakuolemia paljon heinäkuun lopussa, jolloin menehtyi yhteensä 1300 vankia. Yhteensä espanjantauti vei jopa 4000–5000 vangin hengen.¹²² Tässä suhteessa Kuopion vankileirin influenssakuolemantapaukset seurasivat valtakunnallista kehitystä, mutta jos haluttaisiin tehdä varmempia johtopäätöksiä riehuike espanjantauti heinäkuun lopussa 1918 Kuopion vankileirillä, täytyisi asiaa tarkastella kaikkien vankileirillä olleiden kuolleiden osalta. Toisaalta Linnanmäki on tutkimuksessaan espanjantaudin esiintymisestä Suomessa 1918–1920 todennut, että Kuopion vankileiriltä raportoitiin heinäkuussa 1918 runsaasti influenssakuolemia, yhteensä 67 kappaletta¹²³.

Kuopioon perustetulla vankileirillä kuoli yhteensä yli 450¹²⁴ vankia, joka oli noin 18 prosenttia koko vankileirin vankimäärästä. Keskimääräinen vankileirikuolleisuus koko maassa oli noin 16 prosenttia, joten Kuopion vankileiri ylittää jonkin verran tämän keskiarvon.¹²⁵ Mielenkiintoista onkin, miksi Kuopion vankileirin kuolleisuus ylittää keskiarvon, jos ruokatilanne oli suhteellisen hyvä, vankileiriteloituksia ei juuri toteutettu ja leirillä oli hyvä maine muihin vankileireihin verrattuna. Ahtaat tilat, suuret vankimäärät ja huono hygienia vaati veronsa vankien keskuudessa. Vankileirien huonoilla oloilla oli vaikutuksensa vankien fyysiseen vastustuskykyyn, jolloin tartuntataudit levisivät ja vei-

¹¹⁹ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

¹²⁰ Espanjantaudin on katsottu levinneen Pohjois-Eurooppaan kesäkuussa 1918. Linnanmäki 2005, 62.

¹²¹ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

¹²² Paavolainen 1974, 212–213; Linnanmäki 2005, 143; Tikka 2008, 170.

¹²³ Linnanmäki 2005, 144.

¹²⁴ Kuopion vankileirillä kuolleiden määrä vaihtelee hieman lähteittäin. Suomen sotasurmat 1914–1922 – tietokannan mukaan Kuopion vankileirillä kuoli yhteensä 475 henkilöä. Tero Tuomisto on päätenyt lukuun 465, joka on kymmenen henkeä vähemmän kuin sotasurmatietokanta esittää. Suomen sotasurmat 1914–1922, viitattu 20.9.2014; Tuomisto 2002, 12.

¹²⁵ Nummela 1989, 407; Tuomisto 2002, 12.

vät ihmisiä mukanaan.¹²⁶ Osa vangeista kävi leirin ulkopuolella töissä¹²⁷, mikä toisaalta paransi kyseisten vankien ruokatilannetta, kun he saivat suurempia ruoka-annoksia. Työnteko todennäköisesti kuitenkin heikensi vankien fyysistä tilaa, ja samalla he kuljetivat erilaisia tauteja leirialueiden sisäpuolelle.¹²⁸ Vankileirien oloja ja vankileirikuolemia ei kuitenkaan tämän työn puitteissa ole mahdollista käsitellä, ja voidaankin esittää vain olettamuksia.

Elämän oli jatkuttava myös sodan jälkeen, ja niin sisällis- kuin maailmansodan vaikutukset näkyivät Kuopiossa sodan jälkeen kaupunkilaisten toimeentuloissa. Elintarvikepula vaivasi edelleen kaupunkia ja ruoka oli kortilla. Toisaalta tilannetta helpotti se, että Kuopion oli kaupunki-nimityksestään huolimatta hyvin maaseutumainen. Maataloustaidot osattiin, ruokaa löytyi kaupunkia ympäröivästä Kallavedestä sekä metsistä ja maataloutta harjoitettiin lähellä kaupunkia. Jos ruuasta oli edelleen sodan jälkeen pulaa, niin töitäkin oli rajatusti tarjolla ja kaupunkilaisia vaivasi työttömyys. Etenkin vanhan tilitikkutehtaan sulkeminen kaupungissa jätti parisataa naista ilman työtä. Työttömyyttä pyrittiin ratkaisemaan hätäaputoiden tarjoamisella. Toisaalta työttömänä olo ja hätäaputyöt olivat tuttuja kuopiolaisille jo useammalta vuosikymmenen ajalta. Kaupungissa oli koettu ennenkin huonoja työllisyysjaksoja etenkin talvisaikaan.¹²⁹ Sota ja etenkin vankileirin keskeinen asema kaupungissa jätti jälkensä kuopiolaisiin. Vaikka itse sodanjälkeiset rankaisutoimet eivät olleet ankarimpia mahdollisia, on vankileiri muistuttanut kaupunkilaisia yhteiskunnan ja kaupungin jakautuneisuudesta sekä sodan lopputuloksesta. Niin elintarvikepula ja -säännöstely, työttömyys sekä sodan jättämä viha ja katkeruus vaikeuttivat kaupunkilaisten sekä sodassa isänsä tai äitinsä menettäneiden lasten perheiden oloja.

¹²⁶ Meinander 1999, 33.

¹²⁷ Vankileiriltä käytiin tekemässä töitä vankileirin ulkopuolella, ja korkeimmillaan kesällä 1918 yli tuhat vankia kävi leirin ulkopuolisissa töissä sekä yli 700 vankia työskenteli työsiirtoloissa. Kuopiossa oli järjestetty suutarin, räätälin ja peltisevän töitä, ja vankeja suunniteltiin käytettävän myös katu- sekä maanviljelystöissä. Nummela 1989, 407; Pekkalainen & Rustanius 2007, 282–284.

¹²⁸ Nummela 1989, 407; Pekkalainen & Rustanius 2007, 290.

¹²⁹ Tuomisto 2002, 13–14, 16–17.

2.3. Isättömäksi jääneet perheet

Sisällissodassa kuolleiden kuopiolaisten joukossa oli 24 perheellistä miestä. Heistä 8 kuului punaisten puolelle ja 14 oli kuolinhetkellä määritelty puoleltaan tuntemattomaksi¹³⁰. Valkoisten puolelta ainoastaan yhdestä perheestä kuoli isä ja tietävästi kummallekaan puolella kuulumattomalta mieheltä jäi yksi lapsi puoliorvoksi. Lapsia Kuopiossa jäi orvoiksi yhteensä 61, joista siis 59 lapsen isä kuului punaisten tai puoleltaan tuntemattomien puolelle. Näistä lapsista 52 lasta olivat vuonna 1918 alle 15-vuotiaita ja määriteltiin näin ollen punaorvoiksi.¹³¹ Kaikilla heillä oli äiti elossa¹³², joten kukaan kuopiolaisista punaorvoista ei jäänyt täysorvoiksi.

Verrattuna siihen, että valkoisten puolelta jäi vain yksi lapsi orvoksi ja punaisilta sekä tuntemattomilta 59 lasta, selittyy sodassa menehtyneiden ikäjakaumalla. Punaisten ja puoleltaan tuntemattomien puolella kuolleiden keski-ikä oli huomattavasti korkeampi kuin valkoisten puolella kuolleiden. Kun niin punaisten kuin puoleltaan tuntemattomienkin keski-ikä nousi yli kolmenkymmenen ikävuoden, valkoisten keski-ikä jäi noin 22 vuoteen. Valkoisista kuolleista miehistä ainoastaan kaksi oli sotaturmatietokannan mukaan naimisissa, kun taas punaisten ja tuntemattomien puolella 29 miestä oli naimisissa. Valkoisten puolella kuoli siis paljon nuoria naimattomia miehiä, kun taas punaisten ja tuntemattomien puolella kuoli ikääntyneempiä jo mahdollisesti perheellistyneitä miehiä.¹³³ Tämä näkyy luonnollisesti sodan seurauksena orvoiksi jääneiden lasten jakautumisena vahvasti punaisten ja tuntemattomien puolelle.

Punaisten ja tuntemattomien puolelta orvoiksi jäi siis 59 kuopiolaista lasta kahdestakymmenestä kahdesta eri perheestä. Näistä punaisten puolella isättömiksi jäi 25 lasta,

¹³⁰ Yksi puoleltaan tuntematon kuopiolainen perhe ei löydy sotaturmatietokannasta, mutta perheen isä on ollut vankina vankileirillä, ja hän on kuollut elokuussa 1918. Perhe on myös myöhemmin saanut 1920-luvulla punaorpoavustuksia, joten voidaan päätellä isän osallistuneen sisällissotaan. Olenkin luokitellut tämän perheen puoleltaan tuntemattomiksi, vaikka isää ei olekaan merkitty sotaturmatietokantaan. KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinlaitos 1921–1924; KKA. Sosiaalilautakunta. Avustusluettelot 1918; Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 8.8.2014.

¹³¹ Katso Liite 1, jossa kuopiolaiset punaorpoperheet on luetteloitu. Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset; KA. Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalisen tutkimustoimiston arkisto, Sotaorvot 1918; Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 5.9.2014.

¹³² KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Rippikirjat 1911–1920, Aa22–Aa27.

¹³³ Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

joista 21 oli alle viisitoistavuotiaita. Puoleltaan tuntemattomilta jäi 34 lasta, joista 31 ei ollut vielä vuonna 1918 täyttänyt 15 vuotta. Lähes kaikki näiden orpojen isistä kuoli joko Kuopion vankileirillä tai jollain muulla vanki- tai työleirillä (17) ja yleisin kuolinsyy oli jokin sairaus tai ruumiin fyysinen heikkeneminen (15).¹³⁴ Kolme punaisista miehistä kaatui taisteluissa, mutta tarkempaa kuolinpaikkaa ei sotaturmatietokantaan tai Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunnan kuolleiden ja haudattujen -luetteloihin ole merkitty. Näiden kaatuneiden kuolinpäivästä voidaan kuitenkin päätellä, että he ovat todennäköisesti kuolleet Kuopion taisteluissa. Kaikki kolme miestä kuolivat 4.-7. helmikuuta.¹³⁵

Yhteensä kolmen punaisen isän kuolinsyy on epäselvä. Yksi isistä on sotaturmatietokantaan merkitty kaatuneeksi, mutta sosiaalivaltuutukselle lähetetyssä ilmoituksessa Kuopiossa sisällissodan seurauksena turvattomiksi jääneistä lapsista kyseisen isä on ilmoitettu murhatuksi. Toisaalta kuolleiden ja haudattujen -luetteloon on ilmoitettu, että kyseinen isä olisi ammuttu. Sosiaalivaltuutukselle on ilmoitettu, ettei isä olisi kuulunut kumpaankaan osapuoleen¹³⁶, mutta sotaturmatietokantaan isä on merkitty punaisten puolelle. Kahden muun epävarman tapauksen kohdalla, toisen kuolinsyyksi on merkitty sotaturmatietokannan mukaan vain” kuollut vankeudessa” ja toisella ”tuntematon”. Seurakunnan kuolleiden ja haudattujen -luettelo paljastaa kuitenkin toisen isän kuolinsyykseen halvauksen, jolloin hänet voidaan merkitä kuolleen terveydellisestä syystä.¹³⁷

Kolme miehistä kuoli jossain muualla kuin Kuopiossa. Yksi punaisista kuoli Helsingissä Isosaaren vankileirillä ja yksi tuntemattomista Lahden pakkotyölaitoksella. Isosaarissa kuolleen punaisen isän varsinaista kuolinsyytä ei ole ilmoitettu.¹³⁸ Isosaaren on kuvattu olevan erityisen pahamaineinen vankileiri, jonne oli koottu etenkin kuoleman-

¹³⁴ Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet.

¹³⁵ Perheet B, C & H. Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet; KA. Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalisen tutkimustoimiston arkisto. Sotaorvot 1918; KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1916, F4 1-12; Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 16.4.2014.

¹³⁶ Olen kuitenkin ottanut kyseisen perheen mukaan tutkimusjoukkooni, koska he ovat saaneet köyhäinhoidolta avustuksia sisällissodan jälkeen. KKA. Sosiaalilautakunta. Avustusluettelot 1918; Satunaisten avustusten luettelot 1919–1921.

¹³⁷ Perheet A, F & G. Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet; KA. Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalisen tutkimustoimiston arkisto. Sotaorvot 1918; KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Kuolleiden ja haudattujen luettelo 1916, F4 1–12; Kuolleiden ja haudattujen luettelo 1918, F4 12–4; Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 16.4.2014.

¹³⁸ Perheet G & R. Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet.

tuomioiden saaneita, mutta armahdusta anoneita vankeja¹³⁹. Kyseinen isä on kuollut kesäkuun lopussa, joten on täysin mahdollista, että hänet on siirretty Kuopiosta Helsinkiin odottamaan tuomiota, jossa se on pantu täytäntöön. Lahden pakkotyölaitoksessa ollut isä on taas kuollut jonkinlaiseen rokkotautiin vuoden 1918 marraskuussa¹⁴⁰, joten hänet on todennäköisesti siirretty Kuopiosta Lahteen, kun Kuopion vankileiri syksyllä 1918 suljettiin. Yksi isistä, sosiaalidemokraattien kansanedustaja Taavetti Lapveteläinen¹⁴¹ kuoli Helsingissä Sörnäisten kuritushuoneella vasta vuonna 1919, jossa hän suoritti elinkautista vankeustuomiota.¹⁴²

Millainen näiden perheiden sosiaalinen ja taloudellinen asema kaupungissa oli? Suurempia johtopäätöksiä on vaikea tehdä vain menehtyneiden isien ammattien mukaan, mutta jotain viitteitä ne kuitenkin antavat perheiden toimeentulosta. Ammatillinen jakauma näiden miesten joukossa oli työläisvoittoinen, kun neljäntoista isän ammatiksi on lähteestä riippuen merkitty työmies tai sekatyömies. Viiden miehen kohdalla ammatti on merkitty tarkemmin, mutta nämäkin ammatit viittaavat esimerkiksi metalli-, puu-, teollisuus- tai tehdastyöhön, kun he ovat toimineet viilareina, sorvaajina ja valajina. Neljä miestä on toiminut ainakin jossain vaiheessa työelämäänsä käsityöammateissa kuten suutareina, puuseppinä ja räätäleinä. Yksi miehistä on toiminut sahurina.¹⁴³

Kuopiolaisten punaorpojen isät toimivat siis eläessään työläis- ja käsityöammateissa. Kuopio ei ollut 1900-luvun alussa suoranaisesti teollisuuskaupunki. Teollisuutta kaupungissa harjoitettiin, mutta kaupungin pääelinkeino ei pohjautunut teollisuuteen ja tuotteiden tuotantoon vaan ennemmin palveluiden tuottamiseen. Teollisuuden osuus Nummelan tekemässä vertailussa itse asiassa laski vuodesta 1880 vuoteen 1920 tultaes-

¹³⁹ Vuorinen 2011, 23; Rähä 2011, 265.

¹⁴⁰ Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet.

¹⁴¹ Taavetti Lapveteläinen (1860–1919) toimi kansanedustajana vuosien 1911–1918 välisenä aikana. Hän kuului sosiaalidemokraattiseen eduskuntaryhmään vuosina 1911–1918. Eduskunnassa hän toimi muun muassa lakivaliokunnassa, suuressa valiokunnassa ja valtiovarainvaliokunnassa. Kuopiossa Lapveteläinen oli myös Kuopion työväenyhdistyksen jäsen ja toimi yhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1905–1908, 1911–1915, varapuheenjohtajana 1909–1910, 1916. Hän toimi sisällissodan aikana ”vallankumouksellisessa ylioikeudessa”, vaikka ei kannattanutkaan suoranaisesti aseellista vallankumousta Suomessa. Marraskuussa 1918 Lapveteläinen erosi tästä tehtävästä. Eduskunnan edustajamatrikkeli, viitattu 5.9.2014; Tuomisto 1982, 193, 375–376.

¹⁴² Suomen sotasurmat 1914–1922, viitattu 10.9.2014. Tuomisto 1982, 203, 205.

¹⁴³ Ammattijakauma perheissä. Seka- tai työmies: Perheet A, B, C, G, I, J, K, L, O, P, Q, R, S & U. Käsityöläinen: Perheet F, H, Q, R. Muut: Perheet D, E, L, M, N & T. Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet.

sa, vaikka Suomi elikin teollistumisen aikakautta.¹⁴⁴ Kuopiota ei voida luonnehtia siis täysin teollisuuskaupungiksi, vaikka teollisuus ja käsityöläisyys olikin iso työllistäjä. Se, että punaorpojen isät on merkitty työläisammatteihin, ei tarkoita, että he olisivat olleet vakituisissa työsuhteissa. Kuten Nummelakin on todennut, Kuopiossa elettiin paljon satunaisilla töillä¹⁴⁵. Tässä tutkimuksessa käytetyillä lähteillä ei voida kuitenkaan todentaa sitä, kuinka moni perheenisistä oli vakituisissa töissä. Tämä seikka on kuitenkin saattanut vaikuttaa perheiden toimeentuloon jo ennen sisällissotaa ja heidän asemaansa kaupungissa sekä heidän syihinsä lähteä sisällissotaan.

Taulukko 1. Kuopiolaisten punaorpoperheiden lapsiluvut vuonna 1918.

LAPSILUKU	PERHEITÄ
1	4
2	8
3	6
4	1
5	1
6	2
7-	0
YHTEENSÄ	22

Lähde: Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet; Suomen sotasurmat 1914–1922; KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Rippikirjat 1911–1920 (Aa22-Aa27).

Mervi Kaarninen on todennut, että perheiden lapsiluku vaikutti perheiden toimeentuloon, ja etenkin vanhempien lasten osuus perheessä oli merkittävä.¹⁴⁶ Lasten määrä perheissä on vaikuttanut jo ennen sotaa, mutta etenkin sodan jälkeen. Mitä enemmän lapsia perheissä on ollut, sitä hankalammassa tilanteessa he ovat olleet toimeentulon kannalta. Toisaalta isoimmissa perheissä on voinut olla jo työikäisiä lapsia, jotka ovat voineet avustaa perhettään toimeentulon hankinnassa. Kuopiossa keskimääräisesti lasten lukumäärä orpoperheissä oli lähes 3 lasta, mutta käytännössä perheiden lapsiluvut vuonna

¹⁴⁴ Nummela 1989, 181.

¹⁴⁵ Nummela 1989, 187.

¹⁴⁶ Kaarninen 2008a, 38.

1918 vaihtelivat yhdestä kuuteen lapseen.¹⁴⁷ Kuten taulukosta 1 huomataan, kaksilapsisten perheiden osuus kuopiolaisista punaorperheistä oli suurin. Kuopiossa jäi ainoastaan kaksi kuusilapsista suurperhettä ilman isää.

Näiden suurperheiden tilanteiden voisi kuvitella olleen hankala suuresta lapsiluvusta johtuen, mutta todellisuudessa toisessa suurperheessä oli kolme vanhempaa lasta ja kolme nuorempaa. Perheeseen kuului alun perin seitsemän lasta, mutta vanhin tyttäristä¹⁴⁸ oli mennyt naimisiin jo vuonna 1917. Vuonna 1919 perheen vanhin poika muutti Muuruvedelle. Samana vuonna perhettä kohtasi myös suru, kun nuorin lapsista kuoli keuhkosairauteen.¹⁴⁹ Vuonna 1919 perheessä olleista lapsista vain kolme oli sotaorpoavustuksiin oikeutettuja, kun perheen yksi tytär oli jo yli 15-vuotias ja näin ollen velvollinen elättämään itse itsensä.

Tämä esimerkki osoittaa, etteivät perhetilanteet pysyneet stabiileina välttämättä edes yhtä vuotta. Kolmea punaorperhettä kohtasi lapsen kuolema vuoden 1918 jälkeen, ja neljään perheeseen syntyi uusi tulokas¹⁵⁰ 1920-luvulla.¹⁵¹ Osa lapsista oli jo vuonna 1918 niin vanhoja, että heidän oletettiin käyvän töissä ja avustavan tällä tavoin perheiden toimeentulossa. Myöhemminkin 1920-luvulla etenkin vanhempien kansakoulun käyneiden lasten työntekoa korostettiin perheen toimeentulontuojina.¹⁵² Tämä näkyy Kuopiossa, kun erään punaorperheen kohdalla perheen puutteen syynä on katsottu olevan ”*pojan haluttomuus työhön*”. Perhe ei tosin tuolloin ollut enää oikeutettu saamaan punaorpoavustuksia perheen lasten ollessa niihin jo liian vanhoja.¹⁵³ Köyhäinohjelmahallitus katsoi kuitenkin perheen lasten olevan velvollisia elättämään äitinsä, ja tästä

¹⁴⁷ Katso Liite 1. Tietokanta 2. Kuopion punaorperheet.

¹⁴⁸ Kyseistä tyttöä ei ole otettu mukaan tämän tutkimuksen tutkimusjoukkoon, koska häntä ei ole enää katsottu kuuluneeksi perheeseen.

¹⁴⁹ Perhe E. KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Rippikirjat 1911–1920, Aa25 1921; Kuolleiden ja haudattujen luettelo 1918, F4 12–4.

¹⁵⁰ Nämä lapset eivät kuulu tutkimusjoukkooni.

¹⁵¹ Perheet A, H, E, I, J, R & U. KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Rippikirjat 1911–1920, Aa22 181; Aa23 711, 1115; Aa25 1921, 2324; Aa27 3269, 3425; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinohjelmahallituksen pöytäkirjat 1922, 28.3.1922, § 5; 28.12.1922, § 2; Köyhäinohjelmahallituksen pöytäkirjat 1923, 30.10.1923, § 13; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1925, 16.7.1925, § 5; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1928, 23.7.1928, § 5; Lastensuojeluosaston tarkastuslausekset 1925, 1926–1927.

¹⁵² Kaarninen 2008a, 38; Rahikainen 2003, 161, 166–167.

¹⁵³ Perhe O. KKA. Köyhäinohjelmahallituksen pöytäkirjat 1926, 15.2.1926, § 7, liite e.

johtuen perheelle ei annettu minkäänlaisia avustuksia. Tämä osoittaa sen, mikä merkitys lapsilla oli perheiden selviytymisessä arjessa.

Taulukko 2. Kuopiolaisten punaorpojen ikäjakauma vuonna 1918.

IKÄ VUONNA 1918	ORPOJA
15 +	7
12–14	9
8-11	9
4-7	18
0-3	16
YHTEENSÄ	59

Lähde: Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet; KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunnan rippikirjat 1911–1920 (Aa22-Aa27).

Vuonna 1918 kuopiolaisten punaorpoperheiden lasten keski-ikä oli lähes kahdeksan vuotta. Tämä keskiarvo on kuitenkin vääristynyt, koska se on laskettu kaikkien vuonna 1918 punaorpoperheissä asuneiden elossa olevien alaikäisten eli alle 21-vuotiaiden lasten iästä. Varsinaisiin punaorpoavustuksiin oikeutettujen lasten eli alle 15-vuotiaiden keski-ikä oli lähes kuusi ja puoli vuotta.¹⁵⁴ Vuonna 1919 koko maan punaorpojen keski-ikä oli noin seitsemän vuotta¹⁵⁵, joten Kuopio osuu koko maan keskiarvoon, kun kuopiolaisten punaorpojen keskimääräinen ikä vuonna 1919 oli lähes seitsemän ja puoli vuotta. Taulukosta 2 voidaan todeta, kuinka alle kahdeksanvuotiaat punaorvot muodostavat vuonna 1918 suurimman osuuden Kuopion punaorvoista, mutta toisaalta yhdeksän orpoa oli lähellä työikää. Tämä vaikuttaa luonnollisesti perheiden toimeentuloon ja pärjäämiseen arjessa ilman isää. Seitsemän lapsista oli 15-vuotiaita tai vanhempia, mutta alle 21-vuotiaita eli käytännössä vielä alaikäisiä. Kuten jo aiemmin olen todennut, heidän kuitenkin katsottiin jo elättävän itse itsensä ja näin ollen osallistuvan perheiden tulojen tuottamiseen.

¹⁵⁴ Tietokanta 2. Kuopion punaorpoperheet.

¹⁵⁵ Kaarninen 2008a, 38.

Osassa perheissä toimeentulo oli heikko jo ennen sisällissotaa ja perheen toisen elättäjän menetystä. Kuusi punaorpoperhettä oli saanut Kuopion köyhäinhoidolta jonkinlaisia avustuksia jo vuonna 1917. Usein avustuksia saatiin sairauden takia (5), mutta yhdessä perheessä avustusten myöntämisen perusteeksi on merkitty "suuri perhe"¹⁵⁶. Kyseinen perhe oli toinen kuusilapsista perheistä. Vuonna 1917 perheessä oli viisi lasta kunnes perheeseen syntyi samana vuonna yksi tyttö lisää. Perhe on ainoa, jolle on vuonna 1917 myönnetty avustuksia perhekoon takia.¹⁵⁷ Erään perheen kohdalle on merkitty sotasurmatietokantaan, että toimeentulo on ollut huono, ja että perheen toimeentulo olisi perustunut kunnan apuun. Köyhäinhoidon avustusluetteloista kyseistä perhettä ei ole kuitenkaan löytynyt ennen vuotta 1918 lainkaan. Sotasurmatietokannan tiedot kyseisen perheen toimeentulon kohdalla perustuvat yksityishenkilöiden kertomaan¹⁵⁸. Se, että osa perheistä on ollut köyhäinhoidon asiakkaina ennen varsinaista sotaa, kertoo perheiden tilanteesta. Jos osa perheistä on kohdannut ahdinkoa jo ennen kuin toinen elättäjä on menehtynyt sodan seurauksena, millainen perheen tilanne on ollut sodan jälkeen. Kuutta näistä vuonna 1917 avustetusta perheestä on avustettu myös vuonna 1918.

Punaorpojen määrä Kuopiossa ei ollut hälyttävä, mutta se ei poistanut yksittäisten perheiden ahdinkoa. Mervi Kaarninen on todennut, että toisen elättäjän kuoleminen tai vankina oleminen sisällissodan jälkeen tarkoitti usein punaorpoperheille ”taloudellista katastrofia” perheiden köyhyydestä johtuen. Sodan vaikutukset näkyivät pahiten perheissä, jotka menettivät toisen tai jopa molemmat elättäjänsä.¹⁵⁹ Kuopiossa osa perheistä oli ollut köyhäinhoidon asiakkaina jo ennen sisällissotaa, mikä kertoo, että kaikkien perheiden taloudellinen tilanne ei ollut hyvä, tai että he olisivat tulleet taloudellisesti toimeen. Neljää näistä vuonna 1917 avustettua perhettä on vuodesta 1921 eteenpäin avustettu myös valtionkorvauksilla tuetuilla punaorpoavustuksilla¹⁶⁰. Se, että perheet ovat hakeneet punaorpoavustusta, kertoo perheiden taloudellisesta tilanteesta, kun avus-

¹⁵⁶ Perhe I.

¹⁵⁷ Perheet G, I, N, R, S & U. KKA. Sosiaalilautakunta. Satunaisten avustusten luettelo 1917–1918.

¹⁵⁸ Perhe E. KKA. Sosiaalilautakunta. Satunaisten avustusten luettelo 1917–1918; Suomen sotasurmat 1914–1922, viitattu 8.8.2014.

¹⁵⁹ Pulma & Kauppi 1990, 447; Kaarninen 2008a, 101–102; Kaarninen 2009, 82.

¹⁶⁰ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

tusta nostettiin usein pakotetussa tilanteessa¹⁶¹. Tämän lisäksi myös muiden punaorpoperheiden tila heikkeni entisestään sisällissodan seurauksena. Kuinka Kuopion kaupunki reagoi näihin hädässä oleviin punaorpoihin, ja kuinka heitä pyrittiin avustamaan?

3. KUOPION PUNAORPOPERHEITÄ AVUSTAMAAN

3.1. Punaorpoperheiden avustamisen valtakunnallinen tausta

Sisällissodan jälkeen Suomi oli tilanteessa, jossa kymmeniä tuhansia lapsia jäi ilman toista tai molempia elättäjää. Suomesta puuttui 1900-luvun alussa varsinainen lastensuojelulaki, johon olisi voitu tässä tilanteessa turvautua. Lastensuojelun ohjeistukset perustuivat 1900-luvun alussa etenkin vuoden 1879 vaivaishoitoasetukseen, vuoden 1898 holhouslakiin, vuoden 1889 rikoslakiin sekä vuoden 1865 palkollissääntöön.¹⁶² Sisällissota synnytti tilanteen, jossa oli ryhdyttävä pohtimaan orpolasten käytännön huoltamista ja suojelua uudelleen. Vaikka lasten vanhemmat saattoivatkin olla vihollisten puolella, lapset eivät olleet syyllisiä sotaan. Yhteiskunnassa nähtiin jopa velvollisuutena pelastaa nämä lapset.¹⁶³ Keväällä 1918 ryhdyttiinkin suunnittelemaan sodassa orvoiksi jääneiden lasten huoltoa valtakunnallisesti. Jo huhtikuussa 1918 sosiaalihallitus teki ehdotuksen Senaatille uuden huoltokomitean perustamisesta ratkaisemaan orpokysymystä. Näin ollen heti toukokuun 6. päivä perustettiin *Vuoden 1918 kapinain aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea*¹⁶⁴, ja köyhäinhoidon ylitarkastaja Väinö Juuse-la asetettiin uuden komitean johtoon.¹⁶⁵

Aluksi huoltokomitean tehtäväksi tuli ottaa selvää sotaorpotilanteen laajuudesta Suomessa. Sotaorpojen määrää ryhdyttiin selvittämään nopeasti, jotta varsinainen huoltotyö

¹⁶¹ Sotaorpoavustusten myöntämisen periaatteista enemmän luvussa 3.

¹⁶² Vuornos 1971, 18–19, 33; Haatainen 1992, 121–122; Kauppi & Rautanen, 13–14.

¹⁶³ Urponen 1994, 180; Hämäläinen 2007, 139; Kaarninen 2009, 86.

¹⁶⁴ Tässä tutkimuksessa *Vuoden 1918 kapinain aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea* kutsutaan turvattomien lasten huoltokomiteaksi tai huoltokomiteaksi.

¹⁶⁵ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kertomus Sosiaalihuollon ylitarkastusosaston ja sen alaisten köyhäinhoidonpiiritarkastajain toiminnasta vuonna 1918, 10. Piirainen 1974, 63; Pulma 1987, 128; Pulma & Kauppi 1990, 447–449; Kaarninen 2008a, 29.

saataisiin käyntiin.¹⁶⁶ Sosiaalhallitus kehotti seurakuntia tilastoimaan seurakuntien alle 15-vuotiaat sisällissodan seurauksena orvoiksi jääneet lapset. Todellista orpomäärää oli kuitenkin vaikea selvittää tilanteen ollessa vielä kesällä 1918 hyvin epäselvä.¹⁶⁷ Esimerkiksi Kuopiosta on keväällä 1918 sosiaalhallitukselle ilmoitettu vain murto-osa kuopiolaisista orvoista, kun heitä ilmoitettiin olevan vain yksitoista¹⁶⁸. Pian nousi esille kysymys siitä, kenen vastuulla orpolasten avustaminen yleensä on. Huoltokomitea pohti myös, olisiko oikeudenmukaista avustaa niin ”voittajien” kuin ”häviäjienkin” lapsia samoilla periaatteilla. Huoltokomitea katsoi, että jos orpojen lasten huoltaminen tapahtuisi köyhäinhoidon kautta, tätä samaa menettelyä ei voitaisi toteuttaa valkoisten orpoihin lapsiin, kun köyhäinhoidon avustuksiin kuului nöyryyttäviä piirteitä kuten esimerkiksi kansalaisoikeuksien rajoittaminen. Tästä johtuen valkoisten puolella orvoiksi jääneiden lasten huolto erotettiin nopeasti sotaorpojen huollosta ja valkoisille perustettiin oma *Soturien avustuskomitea*. Tämä oli osa sisällissodan jälkeistä punaisten henkistä rankaisua. Valkoiset orvot ja lesket nauttivat valtion eläkettä samalla, kun punaorvot joutuivat köyhäinhoidon holhouksen alaiseksi.¹⁶⁹

Turvatonten lasten huoltokomitea koki tehtävänsä haasteelliseksi:

*”Ryhtyessään työhönsä komitea tunsi elävästi, että tehtävä, jonka suorittamiseksi se oli asetettu, ei ollut ainoastaan sinänsä vaikea, vaan lisäksi siksi outo ja tavallisuudesta poikkeava, että näytti melkein kokonaan puuttuvan vertauskohtia ja kokemusta, joista komitea olisi saanut työlleen pohjaa.”*¹⁷⁰

Tilanne oli aivan uudenvuoden suomalaisille viranomaisille, ja siinä suhteessa merkittävä suomalaiselle lastensuojelutyölle. Lastensuojelukysymykset olivat nousseet esille Suomessa varsinaisesti vasta 1800-luvulla, ja etenkin sisällissotaa voidaan pitää lastensuojellisuuden tietoisuuden synnyttäjänä.¹⁷¹ Näin suuren orpomäärän edessä ei aiemmin ollut

¹⁶⁶ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 5–6. Haatainen 1992, 126.

¹⁶⁷ KA. Sosiaaliministeriön sosiaalinen tutkimustoimisto. Sotaorvot 1918; Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 5. Piirainen 1974, 61; Kaarninen 2009, 83–84.

¹⁶⁸ KA. Sosiaaliministeriön sosiaalinen tutkimustoimisto. Sotaorvot 1918.

¹⁶⁹ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 60–70. Piirainen 1974, 62–64, 69–70; Pulma 1987, 128; Pulma & Kauppi 1990, 449–450; Urponen 1994, 163; Kaarninen 2008a, 57–59.

¹⁷⁰ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 2.

¹⁷¹ Vuornos 1971, 17–19; Pulma 1987, 123; Haatainen 1992, 123; Hämäläinen 2007, 139.

seisottu, jolloin oltiin aivan uudenlaisen ongelman edessä. Samalla taustalla vaikuttivat toisaalta myös poliittiset motiivit, kun punaleskiä ei pidetty pätevinä kasvattajina. Vertailukohtaa tällaisesta tilanteesta ei Suomessa ollut, joten sitä lähdettiin etsimään ulkomailta. Ensimmäinen maailmansota oli jättänyt muuallakin Euroopassa tuhansia lapsia orvoiksi, joten mallia lähdettiin etsimään Saksasta, jossa ajateltiin olevan samankaltainen tilanne kuin Suomessa. Näin ei kuitenkaan ollut, ja saksalaisesta mallista luovuttiinkin pian, kun todettiin, etteivät olot Saksassa kaikesta huolimatta vastanneet Suomen oloja. Näin ollen huoltokomitea päätti laatia linjanvetonsa aivan yksin.¹⁷²

Turvattomien lasten huoltokomitea määritteli sen, millaisia avustustoimenpiteitä, ja millä perusteilla niitä tulisi toteuttaa punaorpojen avustamisessa. Kunnan, joka avusti punaorpoja, oli mahdollista saada valtiolta korvauksia maksetuista punaorpoavustuksista¹⁷³. Koska sodan seurauksesta tai muista syistä johtunutta köyhyyttä ei ollut mahdollista erottaa toisistaan, oli avustaminen helpointa suorittaa kuntien köyhäinhoidon kautta. Näin ollen punaorpoavustukset olivat kuntien vastuulla, joten valtio tuli korvauksilla kuntia vastaan tasoittaakseen eri kuntien avustusrasitusta. Korvausten suuruus riippui punaorpojen määrästä kunnassa suhteutettuna kunnan väkilukuun. Valtionavun suuruus oli 25–50 % kunnan maksamista avustussummista. Valtionapua oli mahdollista saada myös punaorvoille perustettujen laitosten perustamis- ja järjestämiskustannuksiin.¹⁷⁴

Jotta kunta sai valtionapua punaorpojen avustuksiin, oli avustuksia jaettava huoltokomitean asettamien periaatteiden mukaisesti. Sotaorpoavustusta sai antaa ainoastaan *todellisten sotaorpojen* huoltamisesta aiheutuneisiin kustannuksiin. Todellisella sotaorvolla tarkoitettiin alle 15-vuotiaita lapsia, joiden isä, äiti tai molemmat huoltajat olivat kuolleet, kadonneet, pakkotyölaitokseen tuomittuna tai menettänyt työkyvyn sisällissodan seurauksena.¹⁷⁵ Valtionavustuksiin oikeutettuja huoltotoimenpiteitä olivat sijoittaminen täyshoitolaan, päivähoitolaan tai yksityiskotiin. Päivähoitolalla tarkoitettiin sellaisia

¹⁷² KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 2–3. Piirainen 1974, 63; Pulma 1987, 128; Kaarninen 2008, 31, 62.

¹⁷³ Tässä tutkimuksessa kutsun näitä varsinaisiksi punaorpoavustuksiksi erottaakseni ne köyhäinhoidon punaorvoille maksamista normaaleista avustuksista.

¹⁷⁴ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 68. Piirainen 1974, 67; Pulma 1987, 129; Haatainen 1992, 127; Kaarninen 2008a, 58.

¹⁷⁵ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 67. Pulma 1987, 129; Pulma & Kauppi 1990, 451.

laitoksia, jossa lapset viettivät osan päivästänsä saaden hoitoa sekä kasvatusta lapsille sopiviin askareisiin. Alle neljävuotiaat tuli sijoittaa lastenseimiin, 4-7-vuotiaat lastentarhoihin ja tätä vanhemmat lapset työtupiin.¹⁷⁶ Jotta kunta saisi valtionavustusta punaorpojen huoltamista varten, oli lapsi siis sijoitettava joko laitoshuoltoon tai yksityiskotiin. Kunnan oli suostuttava sosiaaliministeriön valvonnan alaiseksi vastaanottaessaan punaorpojen huollosta aiheutuneiden kulujen valtionkorvauksia. Kunta oli velvollinen lähettämään sosiaaliministeriölle tiedot avustettavista punaorvoista, heihin kohdistetuista huoltotoimenpiteistä ja avustuksiin käytettävistä rahasummista. Kuntien tuli tehdä säännöllisiä tarkastuksia avustettavien perheisiin ja laitoksiin, joilla valvottiin huollon toteutumisen lisäksi orpojen kasvatusta.¹⁷⁷

Jos äiti halusi lapsensa hoidosta köyhäinhoidon kautta punaorpoavustuksia, oli hänen suostuttava järjestelyyn, jossa hänen oma lapsensa käytännössä sijoitettiin hänen omaan kotiinsa¹⁷⁸. Tämä tarkoitti toisin sanoen kunnan köyhäinhoidon valvonnan ja holhouksen alaiseksi asettumista, koska sijoituksien ehtoina olivat muun muassa useat vuoden aikana tehtävät tarkastuskäynnit lapsen kotona. Ei ollut taattua, että lapsen annettiin jäädä äitinsä hoiviin vaan kodin tuli täyttää tietyt fyysiset, henkiset ja siveelliset kriteerit, jonka jälkeen avustuksia oli mahdollista saada¹⁷⁹. Kunnalla oli valta päättää, missä muodossa avustuksia punaorpoperheille annettiin¹⁸⁰. Riskinä köyhäinhoidon avustusten hakemisessa oli siis jopa lapsen menetyks, jos koti, äidin käytös tai taloudellinen tilanne ei vastannut asetettuja vaatimuksia. Lisäksi jos punaorpoperhe sai kotiin maksettavia punaorpoavustuksia, tarkoitti se äänioikeuden menettämistä valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa. Sen lisäksi, että perhe joutui holhouksen alaisiksi, äidit siis menettivät myös kansalaisoikeuksiaan. Jos perhe halusi elää ilman köyhäinhoidon valvontaa, eivät he punaorpoavustuksia voineet hakea. Näin ollen moni perheen äiti oli jopa pakkotilan-

¹⁷⁶ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 67–69.

¹⁷⁷ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 70–72. Piirainen 1974, 68–69.

¹⁷⁸ Kutsun näitä lapsia omaan kotiin sijoitetuiksi punaorvoiksi, koska heihin toteutettiin hyvin samankaltaisia toimenpiteitä kuin sijaiskotiin sijoitettuihin lapsiin. Perheidenäidit joutuivat muun muassa laatimaan avustetuista punaorvoista kunnan kanssa huoltosopimuksen, jossa sitoutui huolehtimaan avustetuista orvoistaan sosiaalihuollituksen ohjeistuksen mukaisesti. Tarkastelen näitä perheitä tarkemmin luvussa 4.3. Kaarninen 2008a, 109.

¹⁷⁹ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 72. Lastentarkastusselostukset antavat myös kuvan siitä, millaiset kriteerit kodin tuli täyttää, kun tarkastuskäynneillä tarkastettiin muun muassa kodin ja lasten siisteys, huoltajan taloudellinen asema ja hänen siveellistä elämää tarkkailtiin. Katso esim. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1918–1933.

¹⁸⁰ Kaarninen 2008a, 65.

teen edessä, jossa oli puntaroitava perheen tulevaisuutta. Kun punaorpoperheet olivat yhteiskunnan köyhimpiä, monella äidillä ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin hakea punaorpoavustusta köyhäinhoidon toimistosta¹⁸¹.

* * *

*”Samaten olisi erikoisella huolella ja asiantuntemuksella suunniteltava toimenpiteitä puheenalaisten lasten kasvattamiseksi sekä ruumiillisesti että henkisesti terveiksi, yhteiskunnalle mahdollisimman suurta hyötyä tuottaviksi kansalaisiksi.”*¹⁸²

Lainaus huoltokomitean komiteamietinnöstä paljastaa ne aatteet, jotka huollonsuunnittelun aloittamisen takana olivat. Varsinaisten huoltotoimenpiteiden lisäksi punaorpojen kasvatusta¹⁸³ nähtiin tärkeäksi osaksi punaorpojen huoltoa. Ajateltiin, että olisi olemassa riski, että punaorvot kasvatettaisiin kotonaan ”valkoisen Suomen” vastustajiksi. Sisällissodan jälkeen lastensuojelua kehitettiin voittaneen Suomen arvojen pohjalta. Punaorvot haluttiin osaksi valkoista Suomea, ja tätä kautta uskottiin estettävän uuden kapinapolven syntyminen. Punaorvot kasvatettaisiin ja integroitaisiin isänmaallisia ja kristillisiä valkoisen Suomen ihanteita toteuttavaan kansakuntaan. Lastensuojelu sisällissodan jälkeen nähtiin mahdollisuudeksi edistää kansakunnan yhtenäisyyttä kahtiajakautuneessa Suomessa, mutta voittaneen Suomen näkökulmasta rakennettuna. Punaisten ja valkoisten orpojen huollon eriyttäminen ei tukenut tätä yhtenäisyyden tavoitetta, koska tällaista toimintatapaa käytettiin nöyryyttämään punaisia.¹⁸⁴ Toisaalta siis huoli orvoista ei perustunut täysin vain huoleen lasten toimeentulosta, vaan punaorpoja haluttiin kasvattaa oikeanlaisiksi kansalaisiksi ja näin ollen estää mahdollinen uusi kapina tulevaisuudessa. Punaorpojen huolto oli niin huolto- kuin kasvatuskysymys; sosiaalinen ja toisaalta poliittinen kysymys.

¹⁸¹ Kaarninen 2008a, 101.

¹⁸² KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 2.

¹⁸³ Punaorpojen kasvatusta osana punaorpojen huoltoa käsittelemme enemmän luvussa 5.

¹⁸⁴ Hämäläinen 2007, 139, 142–143.

3.2. Kuopion köyhäinhoito punaorpojen huoltajaksi

Kuopiossa punaorpotilannetta ryhdyttiin selvittämään heti helmikuussa 1918, kun kaupunkiin oli perustettu vankileiri. Leirillä vankeina olleiden punakaartilaisien perheiden avustamisen luonne herätti kysymyksiä kaupungin köyhäinhoidossa. Millä perusteilla ja kuinka suurilla avustuksilla vankien perheitä tulisi avustaa? Kunnallisvaltuusto linjasi heti, että varsinaisesti sotavankiperheiden¹⁸⁵ huolto olisi valtion tehtävä. Valtuusto tosin myönsi koko Suomen vaikean tilanteen ja totesi kiireellisten toimenpiteiden olevan valtion puolelta mahdottomia. Käytännön avustaminen jäi siis köyhäinhoidon tehtäväksi, kun kaupunginvaltuusto saattoi asiassa antaa vain yleisiä ohjeistuksia. Valtuusto ohjeisti, että punavankiperheitä tuli avustaa kuten muitakin köyhäinhoidon asiakkaita.¹⁸⁶ Vuonna 1918 punaorvot olivat koko maassa kuntien köyhäinhoidon avustusten piirissä, koska valtakunnallinen avustusjärjestelmä oli vasta tekeillä¹⁸⁷. Kuopion köyhäinhoidon tuli käyttää siis omaa harkintaansa avustusten luonteesta ja suuruudessa, koska valtiolta ei ollut tullut minkäänlaista ohjeistusta asiassa keväällä 1918. Kaupunginvaltuusto luotti köyhäinhoidon ammattitaitoon arvioitaessa avustussummien suuruutta perhekohtaisesti eikä lähtenyt esittämään esimerkkejä köyhäinhoidolle kiinteistä avustussummita.

Samaisessa kokouksessa valtuusto teki kuitenkin avoimen periaatelinjauksen avustusten konkreettisesta antamisesta sotavankiperheille. Asiasta vedettiin tiukka linjaus, jonka mukaan raha-avustuksia sotavankiperheille sai antaa vain hätätapauksissa. Kaupunginvaltuusto linjasi, että avustukset tuli myöntää elintarvikelipukkeina, joita vastaan avustettavat voisivat käydä noutamassa elintarvikkeita kaupungin elintarvevarastolta. Tämän uskottiin vähentävän varsinaisten avustusten käyttämistä vankileirillä oleville omaisille vietäviin elintarvikkeisiin, ja toisaalta estävän avustettavien perheiden tarpeettomia menoja.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Sotavankiperheillä tarkoitettiin kaikkia niitä perheitä, joiden toinen tai molemmista huoltajista olivat vangittuna sisällissodan takia. Tämän nimityksen alle oli liitetty myös ne perheet, jotka olivat menettäneet toisen tai molemmat huoltajistaan. Sotavankiperhe oli siis viranomaisten käyttämä nimitys vuonna 1918 punaorpo- ja punavankiperheistä. Käytän tässä yhteydessä tätä tai punavanki-käsitettä, koska suurin osa tutkimusjoukkooni kuuluneista perheistä kuuluivat edelleen alkuvuodesta 1918 tämän käsitteen alle.

¹⁸⁶ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 18.2.1918, § 59, liite 7.

¹⁸⁷ Kaarninen 2008a, 50.

¹⁸⁸ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 18.2.1918, § 59, liite 7.

Avustusten jakamista turhaan ja niiden väärinkäyttöä haluttiin ehdottomasti välttää. Tästä johtuen kaupunginvaltuusto kehotti köyhäinhoitoa selvittämään vankina olevien perheiden taloudellisen tilanteen sekä heidän kotipaikkansa. Avustuksia ei haluttu maksaa muille kuin Kuopion kaupungin kotipaikkaoikeutta nauttiville. Avustuksia tuli jakaa samalla tavoin kuin köyhäinhoidon avustuksia normaalistikin jaettiin.¹⁸⁹ Tämä tarkoitti käytännössä sitä, etteivät kaikki sotavankiperheet välttämättä avustuksia automaattisesti saaneet, kun perheenjäsenen sotavankeus ei ollut suoraan avustustenjakoperuste vaan ennemmin katsottiin koko perheen kokonaisvarallisuutta, lasten määrää ja äidin työllisyyttä. Avustusten myöntäminen sotavankiperheille oli harkinnanvaraista eikä sitä annettu automaattisesti kaikille perheille. Perheen tilanne tuli selvittää ennen kuin avustuksia myönnettäisiin.

Avustuksia varten kaupunki myönsi köyhäinhoitohallitukselle vuoden 1918 helmikuussa 20 000 markkaa, mikä osoittautui myöhemmin täysin riittämättömäksi summaksi. Jo kesäkuussa, vain kolmisen kuukautta myöhemmin, köyhäinhoitohallitus pyysi 10 000 markan lisämäärärahaa kaupunginvaltuustolta, kun 20 000 markasta oli jäljellä enää 3 700 markkaa. Vielä saman vuoden syyskuussa köyhäinhoitohallitus joutui pyytämään lisämäärärahan lisäystä 12 000 markalla.¹⁹⁰ Kaupungissa ei osattu varautua vuonna 1918 punavankiperheiden aiheuttamaan ongelmaan. Tosin tilanne selkeytyi syyskuussa 1918, kun kaupungin vankileiri lakkautettiin ja osa punavangeista armahdettiin ja päästettiin vapauteen¹⁹¹. Tämä näkyy köyhäinhoidon avustamien sotavankiperheiden määrässä, kun vuonna 1918 avustettavia punavankiperheitä oli 147 ja vuonna 1919 enää 40 perhettä.¹⁹²

Toisaalta kuopiolaisten suojeluskuntalaisten perheiden avustaminen ei ollut heti sisällissodan jälkeen täysin yksiselitteistä. Myös heidän kohdallaan vaadittiin tarkkuutta kuten punaorpoperheidenkin kohdalla. Avustusta tuli jakaa vain tarpeen mukaan kotipaikka-

¹⁸⁹ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 18.2.1918, § 59, liite 7.

¹⁹⁰ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 18.2.1918, § 59, liite 7; 3.6.1918, § 145; 20.9.1918, § 220.

¹⁹¹ Nummela 1989, 407; Tuomisto 2002, 12.

¹⁹² KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1919, 31.3.1919, § 123; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1918, 171.

oikeutta nauttiville suojeluskuntalaisten perheille, jotka olivat taloudellisesti ahdingossa. Tosin asian suhteen Pohjois-Savon ja Kajaanin sotilaspiirin v.t. päällikkö majuri Kihlström kehotti olemaan avokätisempi ja antamaan suojeluskuntalaisten omaisille suurempia avustuksia kuin normaaleille köyhäinhoidon asiakkaille. Hän painotti, kuinka suojeluskuntalaisten perheiden avustusten tuli olla suurempia etenkin ”*kuin niille, joiden avuntarve aiheutuu siitä, että perheenelättäjä on vangittuna maanpetoksesta, kapinasta tai vastustuksesta laillista hallitusvaltaa vastaan*”.¹⁹³ Tämä oli vain yhden henkilön kehoitus, mutta sen vaikutusvallasta kertoo se, että asia nostettiin esiin kunnallisvaltuustossa ja jatkotoimena Kuopioon perustettiin erillinen Sotamiesperheiden Avustuskomitea avustamaan kuopiolaisia suojeluskuntalaisten perheitä.¹⁹⁴ Samaan aikaan punaorpoperheiden avustaminen toteutettiin käytännössä kaupungin köyhäinhoidon kautta. Vuonna 1918 köyhäinhoito avusti 41 tämän tutkimuksen tutkimusjoukkoon kuulunutta punaorpoa neljästätoista eri perheestä¹⁹⁵.

Heti sisällissodan jälkeen painotettiin siis avustusten jakamista ruokatarpeina enemmän kuin rahana, joka saatettaisiin käyttää perheissä väärin.¹⁹⁶ Ruuasta perheissä oli pulaa, jolloin ruokatarpeisiin oikeuttavat elintarvikeliiput nähtiin sopivana avustusmuotona. Näin käytännössä toimittiin, kun vuonna 1918 suurin osa avustuksista jaettiin ruokalippuina 31 545 markan edestä. Tämän lisäksi punavankiperheille jaettiin raha-avustuksia (9 855, 75 mk) sekä puulippuja (417 mk).¹⁹⁷ Vuonna 1918 avustukset jaettiin niin kutsuttuina sotavankiavustuksina, jotka on kirjattu erilliseen avustusluetteloon. Ne punaorpoperheet, jotka on merkitty tähän avustusluetteloon, ovat saaneet avustukset lähinnä ruokalipukkeina. Vain kolmessa perheessä avustukset on saatu ainoastaan rahana ja neljässä perheessä avustukset on saatu vain ruokalippuina. Lopuissa perheissä avustuksia on saatu niin rahana kuin ruokana, mutta suurin avustussumma näissäkin perheissä kertyi ruokalipuista.¹⁹⁸

¹⁹³ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 2.4.1918, § 82.

¹⁹⁴ KKA. Sosiaalilautakunta. Avustusluettelot 1918; Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 18.2.1918, § 59; 2.4.1918, § 82; KKM. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1918, 29–30; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1919, 49.

¹⁹⁵ Perheet A, D, E, F, G, H, I, J, O, P, R, S, U & V. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; liite 2.

¹⁹⁶ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 18.2.1918, § 59.

¹⁹⁷ KKM. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1918, 171.

¹⁹⁸ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta. Avustusluettelot 1918.

Vielä vuonna 1919 avustuksia jaettiin niin rahana kuin ruokalippuina¹⁹⁹, mutta tämän jälkeen ruoka-avustuksia ei enää jaettu osana punaorpoavustuksia. Ruokaa toki jaettiin varsinkin 1930-luvun laman aikaa²⁰⁰, mutta tällöin ruuan jakaminen ei ollut osa perheille myönnettyjä avustuksia. Se oli oma avustamisen muotonsa ja lisä perheiden muihin avustuksiin. Rahan lisäksi perheitä avustettiin niin heti sisällissodan jälkeen kuin myöhemmin 1920-luvulla muun muassa vuokranmaksussa sekä perheille tarjottiin ilmaista lääkärihoitoa sekä lääkkeitä tarvittaessa. Pienemmille lapsille annettiin avustuksina myös maitoalennuslippuja.²⁰¹

Miksi varsinaiset avustukset Kuopiossa vaihtuivat ruuasta rahaan? Huomattavin syy avustusmuodon muuttumisessa on ollut punaorpotilanteen selkiytyminen kaupungissa. Kun osa vankileireiltä hengissä selvinneistä punaisista armahdettiin, punaorpoperheiden määrä tarkentui ja väheni huomattavasti. Tämä helpotti punaorpoperheiden avustamisen organisointia kaupungissa. Ruokalipuilla kun ei voitu kattaa kaikkia kotitalouksien menoja, ja perheet saattoivat tulla köyhäinhuoltotoimistoon useammankin kerran kuussa pyytämään lisäavustuksia²⁰². Kun avustus annettiin rahana, on perhe voinut jakaa avustuksen eri menoihin. Toisaalta avustukset pysyivät etenkin heti sisällissodan jälkeisinä vuosina niin pieninä, ettei niillä kaikkia kodin menoja välttämättä katettu. Rahalliset avustukset eivät siis välttämättä itsestään vähentäneet äitien vierailuja köyhäinhuoltotoimistolla.

3.3. Valtionkorvauksia myös Kuopioon

Vuosien 1918–1920 välisen ajan punaorpojen huollon Kuopiossa hoiti siis kaupungin köyhäinhoito, jolta perheet anoivat avustuksia, ja joka päätti avustusten myöntämisestä. Vuodesta 1921 eteenpäin Kuopion köyhäinhuoltohallitus haki valtionkorvausta punaorpoavustuksiin, jolloin osaa punaorpoperheistä ryhdyttiin avustamaan varsinaisina puna-

¹⁹⁹ KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1919, 180.

²⁰⁰ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta. Avustusluettelot 1930–1933.

²⁰¹ Tarkemmin avustuksista ja niiden suuruuksista luvussa 4. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

²⁰² Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

orpoperheinä²⁰³, joista valtio maksoi valtionkorvauksia. Muut punaorpoperheet olivat edelleen köyhäinhoidon avustusten piirissä.²⁰⁴

Kunnat saattoivat hakea valtionkorvauksia punaorpojen huoltoa varten vuodesta 1919 eteenpäin. Mervi Kaarninen on kuitenkin todennut, että valtionkorvauksien hakemisen viivyttely ei ollut poikkeuksellista. Tampereella valtionkorvausta haettiin vasta vuodesta 1920 eteenpäin. Katja Heiskan mukaan Jämsässä korvauksia haettiin vasta vuodesta 1925 eteenpäin, mutta syynä tähän oli, että jämsäläiset halusivat peitellä todellista sotaorpomääräänsä. Kaarninen on todennut, että vain neljäsosa korvauksiin oikeutetuista kunnista oli niitä hakenut vuoden 1919 loppuun mennessä. Valtionkorvausten hakeminen asetti kunnat valvonnan alaiseksi, joten osa kunnista ei halunnut korvauksia hakea. Valtionkorvauksilla kustannettuja punaorpoavustuksia hakevat punalesket menettivät äänioikeutensa niin valtiollisissa kuin kunnallisissa vaaleissa. Tämä on esimerkiksi vaikuttanut Tampereella siihen, että sosiaalidemokraatit pelkäsivät menettävänsä potentiaalisia äänestäjiään, ja tästä syystä kaupunki lykkäsi korvausten hakemista.²⁰⁵

Syytä, miksi Kuopio ei avustuksia hakenut ennen vuotta 1921, on vaikea tarkkaan arvioida. Mahdollista keskustelua valtionkorvauksista ja niiden hakemisesta ei ole kirjattu köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjoihin. Kuopion kaupunginvaltuusto kyllä tivasi valtion vastuuta osana punaorpojen huoltoa vuonna 1918, mutta valtionkorvauksia haettiin kuitenkin vasta 1921. Syytä myöhäiseen korvausten anomiseen on todennäköisesti useita. Kuopion kunnallispoliittiset voimasuhteet muuttuivat vuosien 1920 ja 1921 kunnallisvaaleissa. Vuoden 1920 vaaleissa kunnanvaltuustossa oli tasamäärä niin oikeistolaisia kuin vasemmistolaisia edustajia, kun taas vuonna 1921 oikeistopuolueet saivat huomattavan enemmistön valtuustossa. Ennen vuotta 1920 vasemmistolaiset ja sosialistiset edustajat olivat olleet enemmistössä.²⁰⁶ Tällä on voinut olla vaikutuksensa valtionkorvausten hakemiseen edellä esitetyn Tampereen tapauksen kaltaisesti. Toisaalta 1920-luvulle tultaessa punaorpotilanne kaupungissa oli selkeytynyt. Köyhäinhoito avusti va-

²⁰³ Tässä tutkimuksessa kutsun valtionkorvauksilla avustettuja punaorpoperheitä joko varsinaisilla punaorpoavustuksilla avustettuina perheinä tai varsinaisina punaorpoperheinä.

²⁰⁴ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhoitohallitus 1921–1924.

²⁰⁵ Heiska 2006, 223; Kaarninen 2008a, 106–107; Kaarninen 2008b, 238.

²⁰⁶ Tuomisto 2002, 25–26.

kituisesti neljää punaorpoperhettä ja muita punaorpoja oli jo sijoitettu hyväksi havaittuihin sijaistoteihin²⁰⁷. Selkeästi apua tarvitsevat punaorpoperheet olivat siis tiedossa, joten kynnys valtionkorvauksien hakemiseen oli matalampi kuin silloin kun tilanne oli vielä epäselvä.

Käytännössä valtionkorvausten hakeminen näkyi punaorpoperheiden jakona kaupungissa. Perheet jaettiin sosiaalisesti kahteen luokkaan, kun osaa perheistä alettiin avustaa virallisesti punaorpoperheinä säännöllisillä punaorpoavustuksilla, osan perheistä jäädesä satunnaisten köyhäinhoidon avustusten varaan. Toisaalta samalla osa perheistä joutui täyden holhouksen alaiseksi ja perheen huoltaja menetti äänioikeutensa. Vuonna 1924 punaorpojen huoltoa eriytettiin edelleen, kun varsinaisilla punaorpoavustuksilla avustetut perheet siirrettiin köyhäinhoidon alaisuudesta uuden lastensuojelulautakunnan holhoukseen.²⁰⁸ Vuonna 1922 Suomessa astui voimaan uusi köyhäinhoitolaki, mutta lastensuojelulautakunnan perustaminen ei ollut pakollista uuden köyhäinhoitolain myötä. Lastensuojelulautakuntien perustamista jokaiseen Suomen kuntaan oli kyllä pohdittu vuonna 1921 niin sanotussa Adolf von Bonsdorffin Lastensuojelukomiteassa. Tavoitteena oli ollut yhtenäistää ja järjestää uudelleen sekavaa ja hajanaista lastensuojelullista lainsäädäntöä.²⁰⁹

Kuopiossa kuitenkin päädyttiin perustamaan uusi lastensuojelulautakunta, jonka alaisuuteen lastensuojelulliset asiat mukaan lukien punaorpoperheet siirtyivät. Aiemmin kaupungissa oli toiminut köyhäinhoidosta erillinen kasvatustalokunta, jonka tehtävänä oli huolehtia turvattomien lasten kasvatuksellisista ongelmista. Kuopion kasvatustalokunta oli huolehtinut osasta ennen vuotta 1924 tehdyistä punaorpojen sijoituksista²¹⁰. Punaorpojen huolto oli siis käytännössä ollut jaettu kahtia, kun köyhäinhoito oli huolehtinut perheiden rahallisesta avustamisesta ja kasvatustalokunta punaorpojen sijoituksista. Uuden lastensuojelulautakunnan myötä punaorpojen huoltoa kaupungissa yhtenäistettiin, kun kaikki varsinaisia punaorpoavustuksia saaneet perheet siirtyivät lastensuoje-

²⁰⁷ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

²⁰⁸ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoidotalokunnan pöytäkirjat 1923, 30.11.1923, § 1; Kasvatustalokunnan pöytäkirjat 1922, 24.5.1922, § 2; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1924, 169.

²⁰⁹ Haatainen 1992, 128.

²¹⁰ Katso esimerkiksi KKA. Sosiaalilautakunta. Kasvatustalokunnan pöytäkirjat 1920, 26.1.1920, § 2; Kasvatustalokunnan pöytäkirjat 1921, 24.9.1921, § 7, § 8; Kasvatustalokunnan pöytäkirjat 1923, 22.2.1923, § 5.

lulautakunnan alaisuuteen. Myös punaorpojen sijoitukset tapahtuivat uuden lautakunnan kautta. Lastensuojelulautakunta teki kotona sekä sijaiskodeissa huollettavien punaorpojen koteihin tehtävät tarkastuskäynnit.²¹¹ Näin varsinaisten punaorpoperheiden avustaminen keskitettiin yhdelle toimijalle, kun aikaisemmin avustuksia hakenut perhe saattoi olla köyhäinhoidon holhouksen alaisena ja perheen lapsia saattoi olla myös kasvatustakunnan kautta sijoitettuna.

Miksi lautakunta perustettiin Kuopioon, vaikka sellaisen perustaminen ei ollut pakollista? Lastensuojelulautakuntia perustettiin isoimpiin kaupunkeihin yleisesti 1920-luvulla ja vuonna 1929 niitä oli jo 22 kaupungissa.²¹² Tässä suhteessa ei ollut erikoista, että Kuopioon lastensuojelulautakunta perustettiin. Olihan lapset ja heidän auttaminen sekä suojelu herättänyt kysymyksiä sisällissodan jälkeen yleisesti kaupunkilaisten piirissä. Itse pöytäkirjoista ei löydy keskustelua aiheesta vaan lastensuojelulautakunta on syntynyt luonnollisesti uuden köyhäinhuoltolain astuessa voimaan. Lautakunnan perustamisen taustalla olevat syyt ovat olleet myös taloudelliset. Päällekkäisiä avustuksia ei haluttu antaa niin punaorpoperheille kuin muillekaan avustettaville perheille²¹³. Kun avustustoimet keskitettiin usean toimijan sijaan yhdelle toimijalle, päällekkäisten avustusten myöntäminen väheni.

Ennen kaikkea tämä lastensuojelulautakunnan perustaminen kertoo asenteellisesta muutoksesta. Vaikka muutos näkyi etenkin punaorpoperheille, vaikutti se myös muihin turvattomiin lapsiin. Jo se että toimielimen nimi muuttui kasvatustakunnasta lastensuojelulautakunnaksi, kertoo siitä, kuinka lasten avustaminen ei ollut enää vain kasvatuksellinen tehtävä vaan myös suojelutehtävä; lautakunnan nimi kantaa omaa viestiään. Toisaalta lastensuojelulautakunnan kautta saaduilla avustuksilla ei ollut enää köyhäinhoidon leimaa. Kaarninen on kuitenkin todennut, ettei tällainen toiminta ollut osoitus kunnan armeliaisuudesta, vaan lähinnä kyse oli punaorpojen oikeudesta avustuksiin. Valtionkorvauksin maksettuja avustuksia saivat edelleen vain varattomat punaorpoperheet, kun valkoisten valtioneläkkeet olivat varallisuudesta riippumattomia.²¹⁴

²¹¹ KKA. Sosiaalilautakunta. Kasvatustakunnan pöytäkirjat 1922, 24.5.1922, § 2.

²¹² Haatainen 1992, 136.

²¹³ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1926, 26.1.1926, § 9, liite f.

²¹⁴ Kaarninen 2008a, 108–109.

4. KÖYHYHDEN RAJALLA – KOTIAVUSTUKSET KUOPIOSSA

4.1. Avustettujen punaorpojen määrä Kuopiossa

Perheiden avustaminen jaettiin siis kahteen erilliseen ryhmään viimeistään siinä vaiheessa, kun köyhäinhoitohallitus haki valtiolta korvauksia punaorpojen avustamiseen vuodesta 1921 eteenpäin. Nämä valtionkorvausta saaneet perheet löytyvät sosiaaliministeriölle lähetetyissä valtionkorvauslomakkeista²¹⁵. Korvauslomakkeisiin on merkitty kaikki Kuopiossa avustetut varsinaiset punaorvot sekä heidän äitinsä tai sijaisvanhempansa. Vuosilta 1918–1920 ei löydy avustuslistoja, koska köyhäinhoidon kautta avustetuista punaorvoista ei ole tarvinnut pitää samanlaista kirjaa kuin valtionkorvauksin avustetuista punaorpoperheistä. Vuosilta 1919 ja 1920 punaorpoperheiden kokonaismäärä on kerrottu Kuopion kaupungin kunnallisissa kertomuksissa²¹⁶, mutta listaa itse punaorpoperheistä ei ole olemassa. Olenkin käynyt läpi Kuopion köyhäinhoidon avustusluettelot vuosilta 1918–1934 sekä satunaisten avustusten luettelot vuosilta 1918–1932²¹⁷, joiden avulla olen saanut selville avustettavien punaorpoperheiden lukumäärän myös aukkovuosilta. Tämän lisäksi olen koonnut vuosien 1921–1933 ajalta valtionkorvausten ulkopuolella olleet köyhäinhoidon avustamat punaorpoperheet, jolloin saadaan selville todellinen avustettujen punaorpojen määrä kaupungissa.

Vuosilta 1919–1920 on vaikea tarkasti sanoa, keitä avustetuista perheistä on avustettu varsinaisesti punaorpoperheinä, ja keitä muista syistä. Satunaisten avustusten luetteloihin on merkitty avustamisen syitä ja erityisen kiinnostunut olen ollut näissä tapauksissa niistä punaorpoperheistä, joiden äitien avustusten syyksi on mainittu ”*lasten tähden*”. Olen kuitenkin kerännyt avustusluetteloista kaikki avustuksia saaneet tutkimusjoukkoo-

²¹⁵ Korvauslomakkeita on lähetetty Sosiaaliministeriölle kolme kertaa vuodessa ja jokaiselta vuosikolmannekselta on perhekohtaisesti merkitty kuukausittaiset avustussummat. Nämä lomakkeet kertovat siis hyvin tarkkaan, millaisilla summilla punaorpoperheitä Kuopiossa avustettiin. Kuopion NNKY haki erikseen valtionkorvausta NNKY:n lastenkodissa huollettavista punaorvoista. KA. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhoitohallitus 1921–1924, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930.

²¹⁶ Kuopion kaupungin kunnalliset kertomukset eivät ole luotettavin punaorpojen määrää kuvaava lähde, koska niissä ilmoitettu avustettujen punaorpoperheiden määrä on vääristynyt. Niissä ilmoitettuihin orpojen määrään ei ole laskettu mukaan muun muassa NNKY:n lastenkodissa olleita punaorpoja sekä vuoden 1921 jälkeen niissä ilmoitetaan vain varsinaista punaorpoavustusta saaneiden orpojen määrä, mikä sulkee ulkopuolelle muut köyhäinhoidon kautta avustuksia saaneet punaorvot.

²¹⁷ Satunaisten avustusten luettelot päättyvä Kuopiossa vuoteen 1932.

ni kuuluneet. Kun perhe on saanut avustuksia esimerkiksi työttömyyden tai sairauden takia, kertoo se perheen taloudellisesta tilanteesta ja toimeentulosta. Oli avustusten myöntämisperuste mikä tahansa ovat nämä avustuksia hakeneet perheet olleet köyhäinhoidon valvonnan alaisia.

Liitteestä 2 nähdään kaikki Kuopiossa avustettujen punaorpojen kokonaismäärät sekä orpojen huoltomuotojen jakautuminen vuosittain. "Avustetut yhteensä" -sarakeesta voidaan tarkastella kaikkien niin varsinaisina punaorpoina avustettujen kuin köyhäinhoidon asiakkaina avustettujen orpojen määrän kehitystä vuosittain. Vuosina 1919 ja 1920 valtionavulla avustetut viisi punaorpoa ovat olleet NNKY:n lastenkodissa. NNKY yhdistyksenä haki valtionkorvausta erikseen punaorvoille perustetun lastenkodin kuluihin ja kodin lasten huoltoon jo vuonna 1919²¹⁸. Tästä johtuen taulukon valtionkorvattujen orpojen määrät eroavat myöhempien vuosien kohdalla Kuopion kunnallisista kertomuksista tai Kuopion punaorpojen valtionkorvauslomakkeissa esitetyistä punaorpomääristä.

Liitteen 2 ”perhe”-sarakeeseen merkittyjä perheitä ei ole välttämättä avustettu kokonaisina perheyksikköinä vaan olen tähän ottanut mukaan kaikki ne perheet, joiden lapsille on tehty jonkinlaisia huoltotoimenpiteitä. Esimerkiksi mukana on perheitä, joissa itse perhettä ei ole välttämättä avustettu lainkaan rahallisilla avustuksilla kotiin vaan perheestä on sijoitettu lapsi sijoituskotiin tai laitokseen. Perheisiin on saatettu tehdä päällekkäisiä huoltotoimenpiteitä, esimerkiksi osaa perheen lapsista on avustettu kotiin ja osa heistä on sijoitettu. Perhe-sarake osoittaa siis niiden perheiden lukumäärän, joille on tehty joitain huoltotoimenpiteitä, ”orvot”-sarake osoittaa avustettujen punaorpojen kokonaismäärän ja ”valtionkorvatut” tuo esiin varsinaisina punaorpoina avustettujen osuuden orvoista.²¹⁹

Luonnollisesti avustettavien määrä oli runsaimmillaan heti sisällissodan jälkeen vuosina 1918–1920, jolloin avustettavia lapsia oli noin neljäkymmentä. Näistä valtaosa oli kotiin avustettuja punaorpoja. Tämän jälkeen avustettavien orpojen määrä lähti laskuun,

²¹⁸ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

²¹⁹ Katso liite 2.

ensin vuonna 1921 rajummin ja tämän jälkeen maltillisemmin. Vuonna 1923 avustettavien orpojen määrä on hetkellisesti noussut.²²⁰ Tämä nousu aiheutui, kun köyhäinhuollon avustusten piiriin tuli yksi kuopiolainen punaorpoperhe lisää. Kyseinen perhe oli asunut vuodet 1919–1923 Helsingissä, ja he olivat olleet Helsingin köyhäinhuollon avustettavana²²¹. Vuoden 1921 avustettavien orpojen määrän laskussa näkyy valtionkorvausten vaikutus kuopiolaisten punaorpojen avustamisessa. Sijoitettujen orpojen kokonaismäärä pysyi tuona vuonna samana, mutta yhdeksän aiemmin kotiin avustettavista orvoista ei enää vuonna 1921 saanut avustuksia. Varsinaisten punaorpoavustusten piiriin valittiin vain heikoimmin toimeentulevat. Muuten avustettavien orpojen vuosittainen määrän lasku on luonnollista, kun orpoja poistui avustusten piiristä heidän vanhetessa. Avustettujen punaorpoperheiden määrä vakiintui noin kymmeneen perheeseen 1920-luvulla. Nämä avustettavat perheet pysyivät samoina vuodesta toiseen.²²² Ne jotka avustusten piiriin siis joutuivat, myös pysyivät siellä. Tämä kertoo siitä, kuinka vaikeaa omillaan toimeen tuleminen oli sisällissodan jälkeen.

Ne perheet, joille myönnettiin valtion tuella maksettua avustusta, tunnustettiin käytännössä punaorvoiksi, koska näitä avustuksia saivat vain punaorvot. Näihin kuuluivat niin kotiin avustetut kuin sijoitetutkin orvot. Korkeimmillaan Kuopiossa on varsinaisilla punaorpoavustuksilla avustettu yhteensä 20 orpoa vuonna 1924. Tämä luku on kuitenkin hieman vääristynyt, koska se ottaa huomioon vain yhden vuoden avustetut punaorvot eikä se ota huomioon vuosittaista vaihtelua. Todellisuudessa vuosien 1919–1933 välisenä aikana Kuopion viranomaiset tunnustivat 23 lapsen kahdeksasta perheestä olevan oikeutettuja punaorpoavustuksiin ja näin ollen olevan punaorpoja²²³.

Osa punaorpoperheistä ei ollut köyhäinhuollon avustusten piirissä, ja äidit eivät saaneet avustuksia orpolapsistaan. Näistä lapsista on vaikea todentaa, ovatko he todella olleet

²²⁰ Liite 2.

²²¹ Perhe A. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1919, 25.11.1919, § 5; Lastensuojeluosaston tarkastuslausekset 1923.

²²² Liite 2. KA. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhuoltohallitus 1921–1924, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuslausekset 1918–1934.

²²³ Perheet D, E, I, P, S, T, U & V. Liite 1; Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhuoltohallitus 1921–1924, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930, Kuopion NNKY 1919–1930.

oman perheen hoidossa vai mahdollisesti esimerkiksi jonkin sukulaisen luona. Heidän elämästään ja toimeentulostaan ei ole jäänyt jälkeä viranomaisaineistoon. Tällaisia täysin avustamattomia perheitä on Kuopiossa ollut yhteensä viisi²²⁴. Koska he eivät ole avustuksia hakeneet tai heiltä on evätty tämä mahdollisuus, kuvaa se perheiden toimeentuloa. Perhekoot olivat näissä perheissä pienet, kun vain yhdessä perheessä oli kaksi avustuksiin oikeutettua punaorpoa, muissa perheissä lapsia oli vain yksi. Lisäksi vain kahdessa yksilapsisessa perheessä punaorpo oli alle kymmenenvuotias. Tämä selittää, miksi perheet eivät avustuksia hakeneet tai saaneet. Lapset olivat niin vanhoja vuonna 1918, ettei heillä enää myöhemmin varsinaisten punaorpoavustusten jaon alkaessa ollut oikeutta niihin. Niissä perheissä, joissa oli punaorpoavustuksiin oikeutettuja lapsia, tulivat toimeen omilla tuloillaan tai he saivat esimerkiksi sukulaisilta tukea. Kyseiset perheet eivät olleet pakotettuja hakemaan avustuksia köyhäinhoidolta.

4.2. Punaorpojen käytännön avustaminen Kuopiossa

Jos heti sisällissodan jälkeen avustukset jaettiin elintarvikelipukkeina, niin 1920-luvulle tultaessa punaorpoperheiden pääasialliset avustuskeinot olivat raha-avustukset omaan kotiin sekä sijoitukset sijaiskotiin tai lastenkotiin.²²⁵ Tässä luvussa tarkastelen niitä perheitä, joita avustettiin kotiin, ja sijoitettuja punaorpojen määrää ja huoltoa tarkastelen tarkemmin luvussa viisi.

Ennen kuin kaupunki haki valtiontukea punaorpoavustuksiin, punaorpoperheiden avustaminen tapahtui niin kutsutun Elberfeldin järjestelmän kautta. Vuoden 1921 jälkeenkin ne perheet, jotka eivät varsinaisia punaorpoavustuksia saaneet, avustettiin järjestelmän periaatteiden mukaisesti. Elberfeldin järjestelmässä kaupunki oli jaettu piireihin, joissa jokaisessa piirissä toimi esimiehenä piirimies. Hänen apunaan toimi kaitsijoita, joilla oli kaitsettavana muutama avunsaaja yhdessä piirissä. 1920-luvun alussa Kuopio oli jaettu yhteentoista piiriin, joissa toimi yhteensä noin 40 kaitsijaa²²⁶. Järjestelmän mukaan

²²⁴ Perheet B, K, L, M & N. Liite 1; Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

²²⁵ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; Liite 2.

²²⁶ KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1920, 175; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1921, 306; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1922, 289; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1923, 156.

avunhakija, tässä tilanteessa punaleski, kääntyi hädän edessä kaitsijansa puoleen, joka selvitti avunhakijan toimeentulon ja avuntarpeen. Tämän perusteella kaitsija teki köyhäinhoidolle toimenpide-ehdotuksen, joka köyhäinhoidon harkinnan mukaan joko toteutettiin tai oltiin toteuttamatta.²²⁷ Tällä tavoin ketään köyhäinhoidon avustettavaa ei avustettu turhaan, vaan avuntarve selvitettiin ja avustusten myöntämistä harkittiin. Samalla voitiin tarkastaa lapsen kasvatukselliset olot kotona. Tämän perusteella köyhäinhuoltohallitus päätti, avustetaanko perhettä kotiavustuksilla vai toteutetaanko sijoituksia. Punaorpojen avustaminen omaan kotiin oli mahdollista, jos köyhäinhuolto katsoi huoltokomitean ohjeistusten mukaisesti perheen kotiolot kasvatuksellisesti ja lastensuojelullisesti tarpeeksi hyväksi.

Punaorpoavustukset kotiin olivat valtakunnallisesti pieniä, ja niiden on katsottu olleen lähinnä henkisiä²²⁸. Kaarninen on todennut, että kolmilapsinen perhe sai 1920-luvulla avustusta keskimäärin 46 markkaa kuukaudessa. Perheiden toimeentulo on kuitenkin riippunut paljon äidin työllisyydestä, perheen lapsiluvusta ja asuinseudusta.²²⁹ Ei ollut siis yksiselitteistä, että kaikki perheet olisivat tulleet samalla avustussummalla toimeen. Avustukset eivät aina olleet säännöllisiä kuukausiavustuksia, ja niiden suuruuteen vaikutti myös vuodenaika. Ankarina talvina kuukausittainen avustus saattoi olla hieman suurempi kuin lämpiminä kesinä.²³⁰

Mervi Kaarninen on arvioinut, että Tampereella 1920-luvun puolivälissä jaettiin keskimäärin 75 markkaa kuukaudessa yhtä punaorpoa kohden.²³¹ Kuten taulukosta 3 voidaan todeta, Kuopiossa vuonna 1925 samainen summa oli 41 markkaa, mikä on huomattavasti vähemmän kuin Tampereella. Veikko Piirainen on taas todennut vuonna 1922 punaorpoille jaetun avustuksen olleen koko maassa keskimäärin 55 markkaa kuukaudessa yhtä orpoa kohden.²³² Myös tässä suhteessa Kuopio jää selkeästi keskiarvon alapuolelle, kun vuonna 1922 yksi kuopiolainen avustettu punaorpo sai keskimäärin 26 markkaa kuu-

²²⁷ Nummela 1987, 298–299; Jaakkola 1994, 140; Satka 1994, 265–267; Toikko 2005, 54–55.

²²⁸ Kauppi & Rautanen 1997, 18.

²²⁹ Kaarninen 2008a, 121.

²³⁰ Perheet H, S & T. Katso esimerkiksi KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1921, 25.1.1921, § 6; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924, 13.2.1924, § 7; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1926, 7.12.19, § 5. Heiska 2000, 37.

²³¹ Kaarninen 2008a, 122.

²³² Piirainen 1974, 70.

kaudessa. Katja Heiska on todennut, että Jämsässä avustusten suuruus oli keskimääräisesti puolet Piiraisen esittämästä keskiarvosta. Tämä kuvaa Heiskan mukaan voittajien suhtautumista häviäjiin, kun punaorpoperheet saivat tyytyä pienimpään mahdolliseen avustukseen. Jämsän köyhäinhuolto on saanut sosiaaliministeriöltä huomautuksen avustusten pienuudesta johtuen.²³³ Kuopiossakin siis jaettiin valtakunnallisesti verrattuna pieniä avustuksia, mutta toisaalta sosiaaliministeriö ei ole myöskään ottanut kantaa kuopiolaisten punaorpoavustusten suuruuteen. Tämä viittaa siihen, että Kuopiossa jaettiin sosiaaliministeriön mielestä elämiseen riittäviä avustussummia. Avustusten pienuutta selittää myös se, että Kuopiossa elinkustannukset perheissä on todennäköisesti jäänyt alhaisemmiksi verrattuna esimerkiksi Tampereeseen.

Kuten taulukosta 3 voidaan todeta, avustusten suuruus heti sisällissodan jälkeisinä vuosina ovat olleet varsin pieniä. Tässä tulee ottaa huomioon se, kuinka etenkin vuonna 1918 avustuksia jaettiin elintarvikelipukkeina²³⁴. Tämä keskimääräinen 44 markkaa kuukaudessa meni siis käytännössä ruokaan. Avustussummien keskiarvoja tarkastellessa tulee muistaa, että avustusten kokonaissummat ja avustusajat vaihtelivat paljon perheittäin. Vuosina 1918–1920 nämä avustukset on annettu hyvin satunnaisesti ja harkinnanvaraisesti. Esimerkiksi ruoka-avustuksia vuonna 1918 on vaihtelevasti jaettu niin, että osa perheistä on saanut elintarvikelipukkeita joka kuukausi, osan saadessa niitä vain osan vuotta. Harkinnanvaraisuus ja satunnaisuus avustuksissa näkyvät myös vuosina 1919–1920, kun osa perheistä on avustuksia saanut esimerkiksi vain talvikuukausilta.²³⁵

Katja Heiska kuvaa Jämsässä olleen suurta epävarmuutta avustusten määrissä ja suuruuksissa. Pienet avustukset pakottivat hakemaan lisäavustuksia vuoden mittaan, mikä lisäsi köyhäinhuollon hallintavaltaa perheisiin.²³⁶ Avustusten riittämättömyydestä etenkin heti sisällissodan jälkeisinä vuosina kertoo se, kuinka myös kuopiolaiset punaorpoperheet hakivat avustuksia köyhäinhuoltolta useampaan otteeseen yhden kuukauden aikana. Vuonna 1919 lähes puolet avustetuista perheistä haki avustuksia useamman kerran kuukaudessa, kun jopa seitsemän avustettua perhettä viidestätoista toimi näin. Ky-

²³³ Heiska 2000, 39.

²³⁴ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

²³⁵ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

²³⁶ Heiska 2000, 37.

seisenä vuonna yksi punaleski haki avustuksia jopa yhteensä kaksikymmentä kertaa.²³⁷ Tämä tukee ajatusta siitä, kuinka punaorpaperheitä avustettiin pienimmällä mahdollisella avustuksella. Jopa niin pienillä, ettei perheiden ollut mahdollista tulla niillä toimeen.

Taulukko 3. Kuopiossa kotiin avustettujen punaorpaperheiden avustussummien kuukausikeskiarvot.

VUOSI	PERHE (mk/kk)	LAPSI (mk/kk)
1918	44 mk/kk	15 mk/kk
1919	43 mk/kk	20 mk/kk
1920	43 mk/kk	21 mk/kk
1921	44 mk/kk	22 mk/kk
1922	57 mk/kk	26 mk/kk
1923	78 mk/kk	33 mk/kk
1924	72 mk/kk	39 mk/kk
1925	83 mk/kk	41 mk/kk
1926	74 mk/kk	37 mk/kk
1927	108 mk/kk	62 mk/kk
1928	122 mk/kk	92 mk/kk
1929	150 mk/kk	100 mk/kk
1930	100 mk/kk	100 mk/kk
1931	100 mk/kk	100 mk/kk
1932	-	-
1933	-	-

Lähde: Tietokanta 3. Punaorpaperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KA. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhuoltohallitus 1921–1924, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastusluettelo 1918–1934; Avustusluettelot 1918–1934; Satunaisten avustusten luettelot 1918–1932. Vuosilta 1918–1919 on otettu huomioon ruokalipukkeina jaettujen avustusten rahallinen arvo.

Punaorpojen huoltotoimenpiteiden selkiytyminen kaupungissa näkyikin selkeästi keskimääräisten avustussummien kehityksessä. Kun kaupunki alkoi vuonna 1921 anoa valtiolta korvausta punaorpojen huollosta, muuttuivat avustukset varsinaisina punaorpo-

²³⁷ Perheet E, F, G, I, P, S & U. Tietokanta 3. Punaorpaperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta. Avustusluettelo 1918–1920; Satunaisten avustusten luettelot 1918–1921.

perheinä avustettavien²³⁸ kohdalla säännöllisiksi. Kuopiossa vuodesta 1921 eteenpäin punaorpoperheinä avustettujen kuukausittaiset avustussummat pysyivät varsin stabiileina avustusajan läpi. Avustussummien kuukausittaiset markkamäärät vaihtelivat 50–200 markan välillä perheen koosta ja äidin työllisyydestä riippuen. Yleisin vuosittainen avustussumma liikkui 1 000 markan molemmin puolin, mutta parhaimmillaan rahaa annettiin yhdelle perheelle jopa 2 400 markkaa vuodessa.²³⁹

Taulukosta 3 voidaan todeta valtionkorvausten vaikutus avustussummiin. Kun Kuopion kaupunki ryhtyi saamaan valtionkorvausta punaorpojen avustamisesta, ovat avustussummat nousseet hienoisesti²⁴⁰. Avustussummien kasvuun on vaikuttanut myös se, että avustuksia maksettiin vuodesta 1921 eteenpäin pienemmälle joukolle. Vuonna 1921 avustuksia jaettiin enää 18 punaorvolle yhdeksästä eri perheestä ja näistä perheistä neljän avustuksia tuettiin valtionkorvauksin. Tuolloin avustetuista punaorpoperheistä jäi varsinaisten punaorpoavustusten ulkopuolelle viisi perhettä. Vuonna 1922 heitä oli enää kolme ja vuodesta 1923 eteenpäin ainoastaan kaksi. Näistä perheistä yksi pääsi varsinaisten punaorpoavustusten piiriin vielä vuonna 1926.²⁴¹

Vuodesta 1928 eteenpäin kaikki punaorpojen huoltotoimet ovat olleet joko sijoituksia tai valtion avun turvin maksettuja punaorpoavustuksia. Vuosilta 1928–1933 ei enää maksettu lainkaan köyhäinhoidon kautta satunaisia avustuksia kuopiolaisille punaorpoperheille.²⁴² Tämä osoittaa sen, että Kuopiossa valtion korvaamaa punaorpoavustusta hakivat ja saivat kaupungin heikoiten toimeentulevat punaorpoperheet, eli ne, jotka avustuksia kipeimmin tarvitsivat. Näillä punaorpoperheillä oli eniten lapsia ja heihin sovellettiin useita päällekkäisiä huoltotoimia²⁴³. Ne perheet, joilla tilanne oli edes hieman helpompi ja parempi, eivät avustusta hakeneet tai sitä saaneet. Punaorpoavustusten hakemiseen liittyi holhouksen alaiseksi asettuminen sekä mahdollinen lapsenmenetys, joten sitä on pidetty viimeisenä keinona tulla toimeen.

²³⁸ Näiden perheiden huoltamisesta enemmän luvussa 4.3.

²³⁹ Perhe P (1928–1929). Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KA. Sosiaali- ja terveysministeriö; Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö 1921–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1918–1933.

²⁴⁰ Näin pitkällä aikavälillä tulee ottaa huomioon rahanarvon muutos ja sen vaikutukset. Tällöin on luonnollista että tarkasteluvuosien alkupäässä on pienemmät avustussummat kuin loppupäässä.

²⁴¹ Perheet A, D, E, F, H & T. Liite 2. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

²⁴² Liite 2. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

²⁴³ Liite 1. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

Onko näillä kaupungin jakamilla avustuksilla tultu toimeen? Vain muutama punaleski on ollut yhteydessä Kuopion köyhäinhoitoon riittämättömien avustusten johdosta 1920-luvun alkupuolella. Avustussummat olivat pieniä, joten muutama äiti on lähestynyt köyhäinhoitohallitusta kirjeitse ahdingostaan. Köyhäinhoitohallitus on vain harvoin suostunut korottamaan perheiden avustuksia. Ennen valtionkorvauksilla tuettua punaorpoavustusta yleensä syynä siihen, ettei avustussummia ole korotettu, on ollut äidin tai lasten työssäkäynti.²⁴⁴ Tämä osoittaa sen, kuinka kotona asuvien alaikäisten lasten oletettiin elättävän äitinsä sekä sisaruksensa sekä kuinka työssäkäynnin katsottiin olevan este avustuksille. Tähän on tosin vaikuttanut yleinen lainsäädäntö. Ennen uutta vuoden 1922 köyhäinhoitolakia punaorpojakin huollettiin vaivaishoitoasetuksen mukaan, jossa määriteltiin, että köyhäinhoidon tuli avustaa vain varattomia avunhakijoita. Jos avunhakija oli työkykyinen, köyhäinhoidolla ei ollut velvollisuutta häntä avustaa. Uusi köyhäinhoitolaki kuitenkin jo velvoitti kuntia huolehtimaan kaikista hädänalaisista työkykyyn katsomatta.²⁴⁵ Koska kaikki avustetut punaorpoperheet avustettiin vuosien 1918–1921 välisen ajan köyhäinhoidon kautta, on heihin sovellettu yleistä lakia. Tästä johtuen punaorpoperheiden työllisyystilanne on ollut avustusten myöntämisessä ratkaiseva tekijä vielä ennen vuotta 1923, jolloin uusi köyhäinhoitolaki astui voimaan.

Etenkin vuosilta 1920–1921 on nähtävissä puute perheissä. Kaksi äitiä kirjeissään kuvaa, kuinka eivät voi tulla nykyisellä avustuksellaan toimeen:

*”Täten pyydän kuopion köyhäin hoidon katsoa oikeaksi että uuden vuoden alusta mak-
sasia Smk. 100. sata kuukautella avustusta sillä muuden ei voida tulla mitenkää toimee
näin kallis aika, ellei kuopion köyhäin hoito hallitus tähän pyyntöön suostu niin
olen pakotettu lapset tuomaan sinne kuopioon huostaanne²⁴⁶, jos suostutte pyyntöön
niin olkaa niin hyvä ja lähettäkää paikalla tämän tammikuun avustus sillä kärsimme
suurta puutetta.”²⁴⁷*

²⁴⁴ Katso esimerkiksi KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1920, 24.2.1920 § 5; 30.3.1920, § 5, § 11 & § 12. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

²⁴⁵ Piirainen 1974, 9; Haatainen 1992, 102, 104; Jaakkola 1994, 195, 112–113; Urponen 1994, 179.

²⁴⁶ Perhe asui vuodet 1918–1921 Kaavilla, mutta Kuopion köyhäinhoitohallitus maksoi perheen avustukset heidän ollessa kirjoilla Kuopiossa. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1918, 26.11.1918, § 3; Satunaisten avustusten luettelot 1918–1921.

²⁴⁷ Perhe H. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1921, 25.1.1921, § 6, liite e.

* * *

”Koska antamanne Smk 100:- köyhäinhuoltoavustusta ei riitä perheelleni elintarpeihin jo jo lapseni pienuuden tähden en pääse ansioon, niin pyydän että ottaisias hyväntahtoisesti huomioon 2 lapsen ja itseni tilan ja myöntäisi Smk 200:- kuukauden avustuksen.”²⁴⁸

Ensimmäisen kirjeen lähettäjän pyyntöön köyhäinhuoltohallitus suostui, mutta jälkimmäisen se on hylännyt, koska köyhäinhuolto katsoi perheen saavan *”jo nyt suhteellisesti suurempi apuraha kuin vastaavissa tapauksissa yleensä”²⁴⁹*. Köyhäinhuoltohallitus katsoi, että 100 markan suuruinen avustus riittäisi kaksilapsisen perheen huoltoon. Näiden äitien kirjeet kuitenkin kertovat sen, kuinka pelkillä avustuksilla ei tultu toimeen 1920-luvun vaihteessa. Eräs äiti on kirjeessään luetellut tulonsa ja menonsa osoittaakseen köyhäinhuoltohallitukselle toimeentulonsa riittämättömyyden.

”Koska edellämainittu Smk. ja 40 pennin tuntipalkka ei ole riittänyt kunnolla edellämainittujen ansiossa olevien lasteni ruokaan ja vaatteeseen niin on täysin selvää, että minä sanan mukaisella palkalla, en läheskään kykene omaani ja kolmen lapsen toimeentukea turvaamaan.

Kun vielä otetaan huomioon että tuosta 11 mk 20 pennin päiväpalkasta käytännöllisesti pakosta menee vuokraan 23 mk. kuukaudessa sekä lämpöön ja valoon noin 41–42 markkaa, joten elannokseni jääpä palkkani on aivan riittämätön 4:jän henkilön elantoon.”²⁵⁰

Äidin tulojen ja menojen selvityksestä huolimatta perheelle ei ole myönnetty avustuksia lainkaan, vaikka perheessä oli kolme alaikäistä punaorpoa. Köyhäinhuoltohallitus katsoi, että perhe tuli toimeen äidin ja perheen kahden työssäkäyvän lapsen ansioilla.²⁵¹ Etenkin

²⁴⁸ Perhe U. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1920, 30.3.1920, § 10, liite g.

²⁴⁹ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1920, 30.3.1920, § 10.

²⁵⁰ Perhe F. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1920, 30.3.1920, § 11, liite i.

²⁵¹ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1920, 30.3.1920, § 11.

näissä kirjeissä näkyy köyhäinhoitohallituksen tiukka harkinnanvaraisuus. Avustuksia ei haluttu maksaa turhaan ja etenkin työssäkäyville äideille niiden antamista harkittiin.

Perheiden huonosta taloudellisesta tilasta vuosikymmenen vaihteessa kertoo, kuinka osa perheistä tukeutui vaateavustuksiin. Sisällissodan jälkeen Suomeen alkoi saapua elintarvike- ja vaateapua Yhdysvalloista. Maa oli toimittanut humanitaarista apua Eurooppaan ensimmäisen maailmansodan aikana, ja vuonna 1919 se saavutti myös sisällissodasta kärsineet perheet. Vuonna 1919 Yhdysvaltain tuleva presidentti Herbert Hoover myönsi American Relief Administration (A.R.A) – avustuskomiteansa kautta Suomeen 180 000 dollaria ”häntäkärsivien lasten” elintarpeisiin. Suomessa näiden avustusten jakoa hoiti ja valvoi Suomen Lasten Avustustoimikunta. Nämä avustukset eivät koskeneet vain punaorpoja, vaan kaikkia alle 14-vuotiaita lapsia. Avustusten antamisen taustalla ei saanut vaikuttaa kansallisuus, uskonto tai vanhempien valtiollinen katsantokanta.²⁵²

Avustustoimikunta lähestyi Kuopiota kesällä 1919, kun kaupunkiin saapui ensimmäiset elintarvikkeet jaettaviksi. Elintarvikkeiden jakoa varten kaupunkiin perustettiin erillinen toimikunta, joka jakoi kaupungissa niin elintarvikkeita kuin vaatteitakin vuosina 1919–1920. Myös punaorpoperheet pääsivät osallisiksi näistä avustuksista, ja heille jaettiin vaatejakelussa muun muassa mekkoja, takkeja, housuja, sukkia, jalkineita, käsineitä ja päähineitä.²⁵³ Näitä avustuksia jaettiin vain vähävaraisille perheille, joten jakolistat todistavat punaorpoperheiden köyhyyden.

Kun varsinaisten punaorpoperheiden määrä ja heidän kuukausittaiset avustussummat vakiintuivat valtionkorvausten myötä, äitien kirjeet köyhäinhoitohallitukselle vähenivät. Vain yksi varsinaisena punaorpoperheenä avustetun perheen äiti on vuosina 1925 ja 1926 vaatinut avustussumman korotusta suoraan köyhäinhoitolautakunnalta. Lopulta kuukausittaista avustusta nostettiin talvikuukausien ajaksi 100 markasta 150 markkaan kuukaudelta.²⁵⁴ Samainen äiti on pyytänyt myös vuonna 1927 lisäavustuksia köyhäin-

²⁵² Kaarninen 2008a, 92–93.

²⁵³ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919, 25.6.1919, § 18; 1.8.1919, § 1; 15.8.1919, § 4; Amerikkalaisten elintarpeiden jakoluettelot 1919–1920.

²⁵⁴ Perhe S. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1925, 24.11.1925, § 5; Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1926, 30.11.1926, § 6; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1926, 7.12.1926, § 5.

hoidolta, kun varsinaisten punaorpoavustusten maksaminen perheeseen lakkasi. Köyhäinhoidon avustuksia perheelle ei kuitenkaan enää punaorpoavustusten lakkaamisen jälkeen ole myönnetty, koska äidin on katsottu tulevan toimeen poikansa tilapäistöillä ansaituilla tuloilla. Punaorpona avustettu tytär oli päässyt palvelukseen maalaistaloon, mikä myös puolsi kielteistä päätöstä.²⁵⁵ Köyhäinhuoltolautakunnan mielestä, koska punaleskellä ei ollut enää yhtään lasta elätettävänä, olisi lesken lapsien vuoro elättää häntä.

Tyypillisempää olikin lähettää avustustenpyyntökirjeitä köyhäinhoidolle sen jälkeen, kun punaorpoavustukset lakkasivat perheissä. Etenkin 1930-luvun lama kirvoitti kirjeitä äideiltä, kun toimeentulo heikkeni perheissä.²⁵⁶ Nämä avustustenpyynnöt kertovat karua tarinaa siitä, kuinka punaorpoperheissä on eletty tiukassa taloudessa. Jos punaorpoavustukset avustusvuosina riittivät juuri ja juuri talouden ylläpitoon muiden tulojen kanssa, niiden lakattua rahat eivät enää riittäneetkään. Punaorpoperheet elivät siis toimeentulonsa rajoilla.

Yllättäen avustuksia ei lakkautettu kevyin perustein, vaikka itse avustusten saaminen oli harkinnanvaraista. Jos perheen äiti piti huolta lapsiensa hyvinvoinnista ja kasvatuksesta, piti kotinsa siistinä ja lapset puhtaina sekä eli itse siveellisesti, esteitä kotona avustamiseen ei ollut. Vain muutamassa tapauksessa säännöllistä köyhäinhoidonavustusta saaneiden perheiden avustukset on lakkautettu kokonaan. Yhdessä tapauksessa äidin toimeentulo oli niin heikko, että hänen katsottiin olevan kykenemätön huolehtimaan lapsistaan. Kyseiseltä perheeltä lakkautettiin punaorpoavustukset, äiti otettiin köyhäinhoidon holhouksen alaiseksi Harjulan kunnalliskotiin ja lapset sijoitettiin sijaiskoteihin.²⁵⁷

Kahdessa tapauksessa avustukset lakkautettiin äidin epäsiiveellisen käytöksen takia. Näissä tapauksissa toteutettiin ankarin mahdollinen huoltotoimi eli äideiltä vietiin oike-

²⁵⁵ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1927, 31.5.1927, § 38.

²⁵⁶ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1931, 30.10.1931, § 6; Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1932, 29.7.1932, § 29; 26.10.1932, § 12; Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1933, 29.9.1933, § 27.

²⁵⁷ Perhe H. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1921, 22.9.1921, § 4; Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1924, 27.3.1924, § 17.

ustoimien kautta lastensa huoltajuus.²⁵⁸ Sisällissodan jälkeen punaorpojen äitien siveellisyyteen ryhdyttiin kiinnittämään huomiota. Suhtautuminen punaisiin naisiin oli sisällissodan jälkeen epäluuloista, ja naisten punaisuuteen tai työläisyyteen saatettiin yhdistää ajatus naisten siveettömyydestä. Sisällissodan aikana ja sen jälkeen punaisista naisista kirjoiteltiin kova-otteisesti valkoisessa lehdistössä, ja heitä saatettiin nimittää haukkumanimillä esimerkiksi ”ryssänmorsiamiksi”. Punaisiin naisiin yhdistyi sisällissodan jälkeen vihaa sekä pelkoa. Heihin oli helppo projisoida sisällissodan jälkeinen katkeruus, mikä ilmenee esimerkiksi ajatuksessa siitä, etteivät punaiset naiset olleet lapsilleen sopivia kasvattajia, tai että he olivat osasyllisiä kapinaan.²⁵⁹ Punaleskeydellä on siis joissain tapauksissa ollut vaikutuksensa siihen, millaisia toimenpiteitä punaorpaperheille on päätetty tehdä.

Kuopiossa ei ole 1920-luvulla enää ilmennyt suoraa asenteellista suhtautumista punaleskiin²⁶⁰, mutta mahdollisuutta ei voi kuitenkaan sulkea pois. Toisen huoltajuutensa menettäneen perheenäidin puoliso oli toiminut sisällissodan aikana punakaartissa komppanian päällikkönä.²⁶¹ Äiti sai ensimmäisen varoituksensa köyhäinhuoltohallitukselta irtolaisesta elämästä jo vuonna 1920, jonka seurauksena perheen kaksi poikaa otettiin hoitoon kunnalliskoti Harjulan lastenosastolle. Lapset luovutettiin kuitenkin myöhemmin äidilleen takaisin ja varsinaisiin toimiin huoltajuuden lakkauttamiseksi ryhdyttiin vasta vuonna 1922, kun äitiä syytettiin epäsideellisestä elämästä. Äidin huoltajuus kahdesta lapsesta vietiin oikeustoimien kautta vuonna 1923. Syynä huoltajuuden poisviemiseen esitettiin vain epäsideellistä elämää esittämättä tarkempia perusteita.²⁶²

On mahdollista, että perheen tausta oli syynä lopulliseen tuomioon, mutta tällöin olisi voinut olettaa, että lapset olisi äidistään erotettu jo aiemmin. Lapset ovat saaneet kuitenkin olla äitinsä hoidossa ensimmäisen irtolaisuusvaroituksenkin jälkeen. Ei voida

²⁵⁸ Perheiden yksilönsuojaa turvatakseni olen jättänyt perheiden kirjaintunnuksen mainitsematta näissä kahdessa tapauksessa. KKA. Sosiaalilautakunta. Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1921, 24.9.1921, § 7; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1923, 22.2.1923, § 5.

²⁵⁹ Esimerkiksi Ilmari Kianto kirjoitti vuonna 1918 yleisesti punaisista naisista siveettöminä naisina. Hakala 2006, 122–123, 127; Suoranta 2006, 69; Kaarninen 2008a, 114–115; Kaarninen 2009, 87; Markkola 2009, 75–76, 79; Pekkalainen 2011, 181–185, 190.

²⁶⁰ Kuopiolaisten viranomaisten suhtautumisesta punaleskiin ja punaorpaperheisiin tarkemmin luvussa kuusi.

²⁶¹ Suomen sotaturmat 1914–1922, viitattu 24.9.2014.

²⁶² KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirja 1920, 29.6.1920 § 2, § 3; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1922, 16.10.1922, § 11; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1923, 22.2.1923, § 5.

kuitenkaan täysin sulkea pois, etteikö perheen taustalla olisi voinut olla jonkinlainen vaikutus siihen, kuinka kyseinen punainen äiti nähtiin oikeuden edessä. Se, mitä perheessä on tapahtunut, on vaikea lähteä arvioimaan ilman tuomiokirja-aineistoa, mutta todennäköisemmin huoltajuuden menetykseen on vaikuttanut äidin teot. Köyhäinhoito on katsonut hänen olevan sopimaton kasvattaja lapsilleen. Toisen punaorpoäidin tapaus on selkeämpi siinä suhteessa, että hänen useat eri asuinkumppaninsa ovat todistaneet äidin kohdelleen lapsiaan väkivaltaisesti sekä laiminlyöneen heidän hoitoaan. Tämä on jo yksinään syy erottaa lapset äidistään, mutta lisäksi punaleski on ennen huoltajuuden menetystä synnyttänyt aviottoman lapsen, jota voidaan pitää myös todisteena epäsiivellisenä pidetystä käytöksestä. Syinä oikeustoimien aloittamiseen esitettiin epäsiiveellistä elämää, lasten kohtelua hermostuneesti sekä lasten liian kovakouraista rankaisemista.²⁶³

Yhden perheen avustus lakkautettiin, koska perheen äiti meni uudelleen naimisiin. Tällöin lastensuojelulautakunta katsoi, ettei perhe ollut enää oikeutettu saamaan avustuksia, varsinkin kun molemmat perheen elättäjistä olivat töissä.²⁶⁴ Kaarninen on todennut, että tällainen tilanne oli kuntien köyhäinhoitohallituksille toivottava, koska näin orpoille saatiin uusi elättäjä. Samalla punaorpoavustukset voitiin lakkauttaa. Punaleskien aviottomat lapset olivat köyhäinhoidolle ongelmallisempia, koska nämä lapset aiheuttivat enemmän kuluja. Toisaalta köyhäinhoitohallituksia kehoitettiin suhtautumaan äitien siivettömyyteen harkinnalla. Leskiäitien uudet suhteet olivat toisaalta riski ja toisaalta toivat helpotusta köyhäinhoidolle etenkin, jos suhde eteni avioliittoon saakka. Tällöin uusi aviomies oli velvollinen elättämään perheen ja punaleskien oikeus punaorpoavustukseen lakkasi, jolloin köyhäinhuollon kulut pienenevät. Kaarninen on todennut, että Tampereen lastensuojelulautakunta olisi jopa kehottanut punaleskiä uusiin naimisiin.²⁶⁵ On mahdollista, että kyseisestä kuopiolaista perhettä olisi kehoitettu avioon, kun perheeseen oli syntynyt vuonna 1924 avioton lapsi. Kyseinen punaleski menikin naimisiin alkuvuonna 1925, josta piirikaitsija ilmoitti lastensuojelulautakunnalle kotiin tehdyn tarkastuksen yhteydessä. Kuitenkin tästä huolimatta avustusten maksamista perheeseen

²⁶³ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1920, 27.7.1920, § 7; Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1922, 28.3.1922, § 5, liite b & c; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1921, 4.4.1921, § 4, 29.4.1921, § 3, 24.9.1921, § 7.

²⁶⁴ Perhe A. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitolaikunnan pöytäkirjat 1926, 26.1.1926, § 4; Lastensuojeluosaston tarkastuslausekset 1925, 7.3.1925.

²⁶⁵ Kaarninen 2008a, 114–116.

jatkettiin aina vuoden 1926 tammikuulle saakka.²⁶⁶ Tämän perusteella avustusten lakkauttamisella ei olisi ollut kiire, kun perheelle maksettiin ylimääräisen vuoden verran avustuksia, vaikka molemmat perheen elättäjät olivat töissä.

Vaikka avustusten jakamiselle on harvoin esitetty aineistossa suoraan mitään perusteita, voidaan näiden esimerkkien kautta kuitenkin todentaa avustamisen ehtoja. Yhdistävinä tekijöinä avustamiselle ovat toki olleet punaorpous, köyhyys sekä perheiden heikko toimeentulo. Syyt, joiden perusteella punaorpoperheiden avustukset on lakkautettu, kuvaavat sitä, millä ehdoilla heitä on avustettu. Kuten esittämäni esimerkit osoittavat, avustusten lakkauttamisten syyt ovat Kuopiossa olleet hyvin selkeät. Niin köyhäinhuoltohallitus kuin lastensuojelulautakunta on tarkkaillut avustamiensa äitien sopivuutta lapsiensa kasvattajiksi. Tässä suhteessa lastenkasvatus on nähty olennaiseksi osaksi punaorpojen huoltoa myös Kuopiossa.

Se, että yhden äidin avustus lakkautettiin suoranaisesti köyhyyden takia, todentaa, kuinka kotiin maksettujen avustusten ehtona oli pitää lapsistaan taloudellisesti huolta vaikeasta tilanteesta huolimatta. Sen sijaan, että köyhäinhuoltohallitus olisi korottanut avustussummaa, päätti se ottaa niin lapset kuin itse äidin täyden holhouksen alaiseksi. Köyhäinhoidon avustuksiin liittyi ajatus niiden lainanomaisuudesta ja vastikkeellisuudesta, jolloin köyhäinhoidon holhouksen alaisia voitiin velvoittaa maksamaan avustuksiaan takaisin. Jos holhouksenalainen ei kyennyt itseään elättämään, viimeisenä vaihtoehtona pidettiin kunnalliskotiin huoltoon ottamista.²⁶⁷ Näin toimittiin myös kyseisen äidin kohdalla, jolloin äiti pystyi avustamisesta syntyneiden kulujen vastikkeeksi työskentelemään kunnalliskodissa. Samalla köyhäinhoito saattoi kontrolloida niin äidin elämää kuin punaorpojen kasvatusta.

Punalesken tuli siis kyetä huoltamaan oma perheensä ja pitämään kotinsa lapsille sopivana kasvuympäristönä, jotta avustaminen kotiin oli mahdollista. Äidin tuli elää siveelistä elämää ja aviottomia lapsia ei katsottu hyvällä viranomaisten taholta. Aviottomat lapset olivat viranomaisten silmissä yksi osoitus naisen siveettömästä elämästä, etenkin

²⁶⁶ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1926, 26.1.1926; Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1925–1926.

²⁶⁷ Haatainen 1992, 103; Jaakkola 1994, 112–113; Urponen 1994, 179–180; Toikko 2005, 153.

jos nainen ei mennyt naimisiin lapsen isän kanssa. Aviottomissa lapsissa oli riskinsä, koska heidän ja perheen muiden lasten kasvatus oli vaarassa äidin epäsiiveellisen elämän takia. Punaorpoperheiden äideiltä vaadittiin tietynlaista käytöstä ja vastuuta omista lapsistaan. Ja koska he olivat köyhäinhoidon avustusten piirissä, köyhäinhoitohallitus saattoi valvoa perheissä tapahtuvaa huoltoa.

4.3. Orpo sijoitettuna omaan kotiin – avustamista kotiin valtion turvin

Kun Kuopio alkoi saada valtionkorvausta avustettavista punaorpoperheistään, kotiin avustettavien punaorpojen määrä laski yllättäen huomattavasti. Vuonna 1920 jonkinlaisesta rahallista avustusta sai yhteensä 27 orpoa kolmestatoista eri perheestä. Valtionavustuksilla tuettua punaorpoavustusta sai vuonna 1921 enää kahdeksan punaorpoa neljästä eri perheestä. Tähän avustettavien määrän vähenemiseen on vaikuttanut lisääntynyt viranomaisten valvonta. Vaikka jo ennen vuotta 1921 punaorpojen taustat ja todellinen tarve avustuksille oli selvitettävä ja avustuksia jaettiin harkinnanvaraisesti, on kriteereitä valtionkorvausten hakemisen myötä selkeästi tiukennettu. Perheiden todellinen avustusten tarve ja oikeus avustuksiin selvitettiin aiempaa tarkemmin. Valtionkorvauksin tuettu punaorpoavustus teetätti köyhäinhoidolle enemmän työtä, kun avustetuista perheistä ja avustussummista tuli lähettää kolme kertaa vuodessa sosiaalihuoltokeskitykselle korvaushakemus sekä avustettavien perheiden luona oli tehtävä säännöllisiä tarkastuskäyntejä.

Valtionkorvauksilla tuettua punaorpoavustusta sai siis vain osa kuopiolaisista punaorpoperheistä. Avustuksen luonne erosi niiden punaorpoperheiden avustuksista, jotka olivat köyhäinhoidon avustusten varassa. Niiden lasten perheet, jotka valtionkorvauksin tuettua punaorpoavustusta saivat, joutuivat köyhäinhoidon holhouksen ja valvonnan alaiseksi. Tästä johtuen näistä perheistä on viranomaisaineistoon jäänyt enemmän lähteitä kuin muista punaorpoperheistä. Kuvasin luvussa 3.1. varsinaisilla punaorpoavustuksilla huollettujen punaorpoperheiden tilannetta ”sijoituksina omiin koteihinsa”. Jotta punaorvon äiti saattoi saada varsinaista punaorpoavustusta, tuli hänen allekirjoittaa niin kutsuttu huoltosopimus, joka velvoitti äidin pitämään lapsestaan huolta, sekä kasvatta-

maan hänet sosiaaliministeriön ohjeistamalla tavalla²⁶⁸. Tällöin lapset siis sijoitettiin omaan kotiin, joihin lastenhoidontarkastaja teki tarkastuksia ja valvoi lasten kasvatusta. Äidit joutuivat luopumaan osittain holhousvallastaan omaan lapseensa, jotta saivat avustusta elättääkseen perhettään.

Myös viranomaiset itse näkivät asian näin. Esimerkiksi yhden omaan kotiin sijoitetun kuopiolaisen punaorvon kohdalla lastensuojelulautakunta on puhunut tytön ”päässeen pois hoidosta”, kun hänen kotiin maksetut punaorpoavustuksensa on lakkautettu hänen täyttäessään 16 vuotta²⁶⁹. Määrittelen siis nämä lapset omaan kotiinsa sijoitetuiksi, koska heihin toteutettiin samoja toimia kuin sijaiskoteihin sijoitetuille. Heitä pidettiin köyhäinhoidon ja lastensuojelun holhouksen alaisina, vaikka asuivatkin oman äitinsä luona. Tällaisen toiminnan voidaan katsoa olleen osa punaleskien rankaisua, jolla osoitettiin heidän paikkansa yhteiskunnassa. Etenkin tällainen toiminta oli niin punaleskien kuin punaorpojen kontrollointia. Jos punaorvon äiti ei kyennyt lastaan kasvattamaan ja huoltamaan, oli orpo mahdollista sijoittaa uuteen kotiin tai laitokseen.

Tällaisia huoltosopimuksia on todennäköisesti tehty myös Kuopiossa, koska kaupungissa on ollut perheitä, jotka ovat saaneet valtionavusteisia punaorpoavustuksia. Huoltosopimuksia Kuopion punaorpoperheiden osalta ei ole kuitenkaan löytynyt arkistoista. On hyvin epätodennäköistä, ettei niitä olisi tehty lainkaan. Todennäköisempää on, että joko huoltosopimukset ovat kadonneet tai tuhoutuneet. Tässä työssä niitä ei ole kuitenkaan voitu hyödyntää. Kuopion köyhäinhoidon sosiaaliministeriölle lähettämät avustuskorvauslomakkeet kuitenkin todistavat, että punaorpoavustuksia Kuopiossa on annettu. Ne osoittavat perheet, joille avustuksia on myönnetty. Perheistä tehdyt lastentarkastuselosteet ovat säilyneet, ja ne todistavat, että perheet ovat olleet punaorpoavustuksista aiheutuneen kontrollin alaisina.

Vuodesta 1921 vuoteen 1931 Kuopion köyhäinhoito avusti säännöllisesti kahdesta viiteen varsinaista punaorpoperhettä kotiin. Korkeimmillaan omaan kotiinsa sijoitettuja

²⁶⁸ Kaarninen 2008a, 109–110.

²⁶⁹ Perhe S. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1927, 30.3.1927.

punaorpoja Kuopiossa oli siis kahdeksan.²⁷⁰ Nämä valtionkorvausta saaneet avustetut perheet pysyivät samoina lähes koko tutkimusajanjakson läpi. Ainoastaan yhden uuden perheen todettiin vuonna 1924 olevan oikeutettu varsinaisiin punaorpoavustuksiin²⁷¹. Varsinaiset punaorpoavustukset eivät olleet järin suuria, mutta ne takasivat kuitenkin tasaisen kuukausittaisen tulonlähteen perheelle. Verrattuna punaorpoavustusten ulkopuolella olleisiin punaorpoperheisiin, avustetuilla perheillä oli siis osittain vakaammat taloudelliset olot. Muut kotiin avustetut perheet kun saivat köyhäinhoidolta esimerkiksi vain väliaikaisia tai yksittäisiä avustuksia. Vaikka itse avustussumma oli pieni, sen säännöllisyys toi turvaa perheille. Perheet tiesivät saavansa jonkin tietyn minimisumman avustuksia, jolloin muun rahan hankkimisen saattoi suunnitella ja järjestää toisin.

Hintana säännöllisistä, tosin pienistä, kuukausittaisista avustuksista oli siis köyhäinhuollon kontrollin alaiseksi joutuminen. Kotiin sijoitettavien punaorpojen kasvatusta valvottiin tarkastuskäynneillä, joita myös kuopiolaisten punaorpojen koteihin on tehty. Kaupungin piirikaitsijat tekivät yleensä vuoden aikana koteihin neljä tarkastuskäyntiä, joista he kirjasivat ylös tarkastusselosteen köyhäinhuoltoon ja lastensuojelua varten. Kuten jo aiemmin olen todennut, nämä selosteet ovat hyvin niukkasansaisia, mutta niihin kirjattiin tietoa perheen toimeentulosta, äidin työllisyydestä, lasten koulunkäynnistä, siisteydestä ja terveydentilasta sekä asunnosta. Lastentarkastusselostuksiin merkittiin myös, jos äiti oli anonut muutoksia avustustoimenpiteisiin tai jos tarkastusta tehnyt kaitsija oli ehdottanut niitä.²⁷²

Lastentarkastusselostusten mukaan näillä avustetuilla punaorpoperheillä on ollut hyvin erilaiset elämäntilanteet sisällissodan jälkeen. Osa punaleskistä oli enemmän tai vähemmän vakituisissa töissä, ja osalla ei ollut töitä lainkaan 1920-luvulla. Kaksi äideistä työskenteli Konttisen puuseppätehtaalla ja yksi äideistä toimi saunottajana²⁷³. Eräs äiti

²⁷⁰ Perheet I, P, S, T, V. Liite 2. KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion Köyhäinhuoltohallitus 1921–1923, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1921–1933; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1931, 205–206; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1932, 217; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1933, 189.

²⁷¹ Perhe T. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924, 13.2.1924, § 7.

²⁷² KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1921–1933.

²⁷³ Perhe I, P & V.

teki satunaisia töitä muun muassa ompelijana ja palvelijana²⁷⁴. Yksi äideistä oli käytännössä työtön vuosina 1923–1927. Hänen todettiin tekevän tilapäistöitä ja elättävän itsensä sukankutomisella²⁷⁵. Näiden punaleskien töissä ansaitut kuukausitulot vaihtelivat ”epämääräisistä summista” tuhanteenkahteensataan markkaan kuukaudessa. Tosin isoimmissa kuukausituloissa oli mukana myös perheen vanhimman työssäkäyvän lapsen tulot²⁷⁶. Usein kuukausitulot jäivät kuitenkin reilusti alle tuhannen markan.²⁷⁷

Osa äideistä eli siis varsin pienillä kuukausittaisilla tuloilla ja osalla ei varsinaisia tasaisia tuloja ollut käytännössä lainkaan. Lastentarkastusselostuksissa on kuitenkin varsin vähän anottu lisäavustuksia, kun vain kaksi äitiä on pyytänyt muutoksia avustuksiinsa²⁷⁸. Muutospyynnöt jäivät siis murto-osaksi verrattuna tarkasteluajanjakson pituuteen. Lasten vaatetus ja terveydentila oli suurimmassa osassa tapauksista hyvä. Ainakin ulkoisesti lasten olot kotona olivat lastensuojelulautakuntaa tyydyttävät. Millä nämä perheet tulivat sitten toimeen ja miten äidit kykenivät lapsiansa huoltamaan pienillä ansioilta ja avustuksilla?

Erityisesti naiset loivat köyhyyden edessä sosiaalisia verkostoja, joita he pyrkivät ylläpitämään. Perheen sisäinen ja ulkoinen hyvätahtoisuus sekä apu osoittautuivat välttämättömiksi selviytymiskeinoiksi köyhyyden ja puutteen keskellä. Sosiaalisten suhteiden avulla hankittiin lisäansioita ja töitä niin itselleen kuin lapsille. Etenkin sukulaisiin turvautuminen oli yleistä, koska heiltä apua saattoi odottaa riippuen sukulaisten varallisuudesta. Sosiaaliset ja taloudelliset suhteet olivat näin ollen merkittävä osa näiden perheiden toimeentuloa ja selviytymistä. Myös perhesuhteilla oli merkitys köyhyyden keskellä selviytyessä, joten oman perheen lapset osallistuivat toimeentulon hankintaan. Perheuseammassa sukupolvessa muodosti turvan, koska perheet kokonaisuuksina kohtasivat vaikeudet yhdessä. Kaikista heikoimmassa asemassa olivat ne, jotka elivät tilapäistöillä, joita kuopiolaisten punaorpoperheiden joukosta löytyi muutama. Kaupungissa sel-

²⁷⁴ Perhe T.

²⁷⁵ Perhe S.

²⁷⁶ Perhe V.

²⁷⁷ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta, Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1921–1933.

²⁷⁸ Perheet P & T. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset, 20.6.1923; 10.12.1923; 31.3.1924; 2.6.1925.

vietymskeinoja köyhyyden keskellä oli etenkin perheenjäsenten palkkojen yhdistäminen, varsinainen ja varatyö, köyhäinapu ja halpa asuminen.²⁷⁹

Köyhyys ja pula olivat kuopiolaisten punaorperheiden arkea. Todennäköisesti kyseiset punaorperheetkin sekä punaorpoavustusten ulkopuolelle jääneet perheet saivat sukulaisilta tai tuttaviltaan tukea selviytymiseen. Yksi punaorperheen äiti elätti myös omaa äitiään. Toisaalta mummon elättäminen perheessä lisäsi kodin menoja, mutta samalla se mahdollisti äidin työssäkäynnin.²⁸⁰ Äidit tekivät todennäköisesti myös pieniä puhdetöitä lisätienestien saamiseksi. Muutamassa perheessä perheen vanhemmat kansakoulun käyneet lapset osallistuivat perheen kuukausitulojen kerryttämiseen työnteon kautta²⁸¹.

Elinkustannuksista säästäminen näkyy perheiden asuinoloissa. Muutama punaorpoavustuksia saaneista perheistä eli varsin tiiviisti. Lastentarkastuselosteista käy ilmi, että he jakoivat huoneen parakkirakennuksesta toisen perheen kanssa. Yhden punaorperheen todettiin asuvan vain keittiöhuoneessa.²⁸² Yleensäkin punaorperheet asuivat kaupungissa pienessä tilassa, kun koti saattoi sisältää vain yhden huoneen ja keittiön.²⁸³ Punaorpoavustusten ulkopuolelle jäävien punaorperheiden asunto-oloja ei näillä lähteillä voida todentaa, mutta oletettavasti hekin asuivat varsin ahtaasti asuntokuluissa säästäen. Kun rahaa oli käytettävissä vähän, on se sijoitettu enemmän ravintoon kuin asumiseen.

Punaorpoavustusten vastaanottamisesta aiheutuneen kuntien kontrolli näkyi konkreettisesti yhden kuopiolaisen punaorperheen kohdalla. Perheen kolme lasta olivat kotona äitinsä luokse sijoitettuna vuonna 1923. Äiti toimi lastentarkastuselostuksen mukaan samaisena vuonna ompelijana ja palvelijana osuuskaupassa Karttussa²⁸⁴, jonne perhe

²⁷⁹ Pulma & Kauppi 1990, 459; Markkola 1994, 115, 117, 124–125; Parikka 1994, 266–268; Virkkunen 2010, 190, 215–217, 219.

²⁸⁰ Perhe P. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1926.

²⁸¹ Perheet I, S & V. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1924–1927.

²⁸² Perheet I, P, S & T. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1924–1925.

²⁸³ KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1921–1933.

²⁸⁴ Perhe asui Karttussa, mutta he olivat koko tarkasteluajanjakson ajan kirjoilla Kuopion kaupungissa, jolloin Kuopion köyhäinlaitos ja lastensuojelulautakunta kustansivat perheen punaorpoavustukset. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1923–1928; Satunaisten avustusten luettelot 1920–1924.

oli muuttanut vuonna 1920²⁸⁵. Äiti tienasi työllään noin 150 markkaa kuukaudessa, joten hän pyysi joulukuussa 1923 kaitsijalta avustussumman nostamista sadasta markasta kahteensataan markkaan. Kaitsija itse myös ehdotti avustussumman nostamista 150 markkaan. Karttulan köyhäinhoito muuttikin avustustoimia heti seuraavana vuonna, tosin punaorpoäidin kannalta epämiellyttävällä tavalla. Perheen kaksi nuorinta tyttöä sijoitettiin uusiin sijoituskoteihin Karttulaan ja Kurkimäkeen.²⁸⁶ Päätöksen sijoituksista teki Karttulan köyhäinhuitolautakunta, mutta Kuopion köyhäinhuitolautakunta on holhouksenalaisensa sijoitukset kuitenkin hyväksynyt, koska ne käytännössä toteutettiin. Perheen vanhin poika sai jäädä äitinsä luokse, koska oli vuonna 1924 jo 12-vuotias ja hänelle olisi ollut vaikeampi löytää sijaiskotia. Hän pystyi ikänsä puolesta myös tukemaan äitiään toimeentulon hankinnassa. Köyhäinhoito katsoi olevan edullisempaa antaa pojan olla äitinsä luona.

Tämä edellä esittämäni esimerkki osoittaa konkreettisesti sen, miten punaorpokorvausten kautta kontrollivalta vaikutti punaorpoperheiden elämään. Jos punaleski ei kyennyt lastansa elättämään, lapsi voitiin ottaa äidiltä pois. Köyhäinhoidon oli mahdollista päättää, missä muodossa avustuksia myönsi ja sijoitukset sijaiskoteihin ja laitoksiin oli yksi vaihtoehto²⁸⁷. Esimerkki osoittaa sen riskin, minkä äidit ottivat vastaanottaessaan punaorpoavustuksia. He suostuivat omien lastensa sijoituksiin omiin koteihinsa ja näin ollen myös siihen, että köyhäinhoito toimi lasten holhoojina. Näin he asettuivat köyhäinhoidon kontrollin ja päätäntävällän alaisiksi menettäen samalla valtansa omiin lapsiinsa.

5. KASVATUSKOTI VAI LASTENKOTI?

5.1. Sijoitusten aatteellinen tausta

Sisällissodan jälkeen yleiset asenteet punaleskiä kohtaan olivat epäluuloiset. Punalesket asetettiin sisällissodan osasyllisiksi, jotka istuttaisivat lapsiinsa kapinan siemenen. Pu-

²⁸⁵ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta. Satunaisien avustusten luettelo 1920.

²⁸⁶ Perhe T. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1923–1924.

²⁸⁷ Kaarninen 2008a, 65.

naleskien lapset nähtiin sisällissodan jälkeen uhkana, jotka myöhemmin saattaisivat nousta isiensä tapaan kapinaan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan. Valtakunnallisesti tähän nähtiin valkoisten puolella ratkaisuna lasten erottaminen kodeistaan ja sijoittaminen aatteellisesti turvallisempiin koteihin.²⁸⁸ Tällaista ajattelua voidaan kutsua kasvatuskoti-aatteeksi. Myös muille turvattomille lapsille, ei vain ainoastaan punaorvoille, oli turvattava vakaat, turvalliset ja kodinomaiset olosuhteet kasvaa sekä kehittyä. Mieluummin lapsi erotettiin kotoa ja sijoitettiin kasvatuskotiin, kuin että lapsi olisi saanut turmelevaa kasvatusta omassa kodissaan.²⁸⁹

Sosiaalihuollon huoltokomitea linjasi punaorpojen sijoituksia ja laitoshuoltoa koskevia ohjeistuksia komiteamietinnössään sisällissodan jälkeen. Huoltokomitean kanta sijoituksiin ja päälinjaukseen oli se, että orpo tuli vain äärimmäisissä tapauksissa erottaa oman kodin lämmöstä. Huoltokomitea katsoi, että lapsen avustaminen omassa kodissa tulisi jopa halvemmaksi kuin sijaishotiin tai etenkin lastenkotiin sijoittaminen. Lapsi tuli erottaa omasta kodista vain, jos kotiympäristö oli haitallinen lapsen kehitykselle.²⁹⁰ Tarkkoja kriteereitä sopimattomasta kodista ei lueteltu, joten tässä asiassa luotettiin paikallisten köyhäinhuoltoviranomaisten arviointikykyyn kotien siveellisyydestä.

*”Tärkeintä kuitenkin on, että alaikäiset saadaan, missä sellainen osottautuu välttämättömäksi, autetuiksi pois sellaisista kodeista ja ympäristöstä, jonka henki- ajatus- ja puhetapa vaikuttavat epäedullisesti ja turmelevasti lasten sielunelämään.”*²⁹¹

Jos punaorvon oma koti osoittautui kasvatuksellisessa mielessä turmiolliseksi lapsen kehitykselle, huoltokomitea kehotti lasten sijoittamista ennemmin sijaishoteihin kuin lastenkoteihin. Vaikka sijaishotikotia ei komitean mukaan voisi tarjota samanlaista lämpöä kuin oma koti, oli se kuitenkin parempi vaihtoehto kuin laitos. Sijaishoteiksi ei valittu mitään tahansa kotia vaan ne tuli valikoida tarkoin.²⁹²

²⁸⁸ Kaarninen 2008a, 62, 78, 168.

²⁸⁹ Kauppi & Rautanen 1997, 23.

²⁹⁰ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 18. Piirainen 1974, 64; Pulma 1987, 128; Urponen 1994, 163; Kaarninen 2003, 219.

²⁹¹ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 66.

²⁹² KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 18–19. Piirainen 1974, 64; Pulma 1987, 128.

*”Sotaorpoja, jotka ovat siveellisen kasvatuksen puutteessa, ei voida uskoa mihin kotiin tahansa. Niille on valittava, niin pitkälle kuin mahdollista, hyvät kodit.”*²⁹³

Sijaiskodeilla oli tärkeä kasvatuksellinen tehtävä. Lapsista tuli huolehtia kuin omistaan, sekä kasvattaa heistä kunnollisia työtä pelkäämättömiä kansalaisia, jotka arvostivat valkoisen Suomen aatteita. Oikeanlaisen kasvatuskodin löytämiseen tuli panostaa varsinkin kun sisällissodan jälkeinen aika oli niin yhteiskunnallisesti, aatteellisesti kuin taloudellisesti haastavaa aikaa. Huoltokomitea myönsi, että hyvien kasvatuskotien löytäminen ei välttämättä ollut helppo tehtävä. Elintarvikepula kiristi kotitalouksien tilannetta, ja kaikilla ei ollut varaa ottaa kasvattia, vaikka heistä pientä korvausta maksettiin²⁹⁴. Loppuvuodesta 1918 oli ryhdytty pohtimaan laajamittaisesti punaorpojen sijoittamista ulkopaiikkakunnille. Etenkin sisällissodasta kärsineiltä paikkakunnilta oli vaikea tai jopa mahdoton löytää kaikille kotia tarvitseville lapsille uutta sopivaa kasvatuskotiä. Halukkaita sijaisvanhempia ja sopivia koteja löytyi etenkin Pohjanmaalta ja Etelä-Savosta, ja lasten sijoitusta näille paikkakunnille ryhdyttiin suunnittelemaan systemaattisesti. Varsinaisten sijoitusten toteuttaminen jäi kuitenkin suunniteltua pienemmiksi. Äidit eivät olleen suostuvaisia luovuttamaan lapsiaan ja yleinen mielipide punaleskistä kasvattajina oli alkanut muuttua hiljalleen 1920-luvulla.²⁹⁵

Lastenkotisijoitusta suositeltiin vain sellaisissa tapauksissa, joissa lasta ei jostain syystä saatu sijoitetuksi yksityiskotiin. Huoltokomitea laati lastenkodeille myös omat suosituksensa. Vielä ennen sisällissotaa Suomessa oli lastenkoteja vain muutamia, mutta niiden määrä räjähti sodan seurauksena²⁹⁶. Lastenkoteja suositeltiin perustettavan maaseudulle, koska siellä lapsia voitiin kasvattaa maatyöelämään sekä harjoittaa maaseudun askareihin. Maaseutu nähtiin punaorvoille hyvänä henkisenä ja fyysisenä kasvuympäristönä. Tämä oli tärkeää etenkin kaupunkilaislasten kohdalla. Toisaalta huoltokomitea huomautti, että ikänsä kaupungissa asuneen lapsen saattoi olla hankala integroitua maaseutuelämään. Toisaalta maaseudun lapsia ei voitu sijoittaa kaupungin lastenkoteihin, kos-

²⁹³ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kertomus Sosialihallituksen köyhäinhoidontarkastusosaston ja sen alaisten piiritarkastajain toiminnasta vuonna 1918, 23.

²⁹⁴ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 20–21.

²⁹⁵ Piirainen 1974, 68; Pulma & Kauppi 1990, 454–456; Kaarninen 2008a, 61, 63–65, 73, 110–111; Kaarninen 2009, 87–88; Markkola 2009, 77–78.

²⁹⁶ Pulma & Kauppi 1990, 451; Haatainen 1992, 127; Urponen 1994, 181; Toikko 2005, 144; Kaarninen 2008a, 167.

ka kaupungin syntisyys ajoi lapset helposti väärille poluille. Maaseudulla lapsia voitiin kasvattaa niin henkisesti kuin fyysisesti, kun taas kaupungeissa oli houkutuksia, rikollisuutta ja huonoa mallia antavaa pahatapaista nuorisoa.²⁹⁷

Toisaalta jos lastenkoti perustettiin kaupunkiin, se tuli sijoittaa esimerkiksi sellaiseen paikkaan, missä asutus oli harvempaa tai alueella oli puutarhakaupungin luonne²⁹⁸. Lasten kasvatuksessa pidettiin tärkeänä, että lapsi pääsee harjoittamaan etenkin ruumiillista ja käsillä tehtävää työtä. Siksi oli tärkeää, että lastenkodin läheisyydessä oli mahdollista harjoittaa edes puutarhatöitä. Toisaalta lastenkotien vähäisyys huoletti isojen orpomäärien edessä. Huoltokomitea myönsi, että oli aiemmin lastenkotien perustamista kaupunkiin vastustanut, mutta kuitenkin näki, että myös kaupunkiympäristössä olisi mahdollista kasvattaa henkisesti ja fyysisesti terveitä lapsia.²⁹⁹ Huoltokomitean näkökulmasta kyse ei lopulta ollut siitä, kasvoiko lapsi maaseudulla vai kaupungissa. Tärkeintä oli, että koti tai laitos, missä lapsi kasvoi, oli tarpeeksi hyvä kasvuympäristö.

5.2. Orpo pelastettuna omasta kodista

Sijoitukset sijaiskoteihin oli siis yksi suosituimmista huoltotoimenpiteistä 1900-luvun alussa, kun kunnollista lastenkotijärjestelmää ei ollut kehitetty. Kun lastenkoteja ei ollut tarpeeksi, oli halvempaa sijoittaa kotia vailla oleva lapsi kasvatuskotiin kuin lastenkotiin. Sijoittaminen lastenkotiin olisi usein vaatinut uusien laitospaikkojen luomista. Näin ollen punaorpojen kohdalla oli varsin luonnollista suosia sijaiskoteja. Myös Kuopiossa osa punaorvoista sijoitettiin oman kodin ulkopuolelle sijaiskoteihin³⁰⁰. Tämä ei ollut poikkeuksellista vaan orpojen sijoituksia tapahtui ympäri maata. Pyrkimyksenä oli taata turvattomille lapsille kodinomainen turvallinen ympäristö kasvaa ja kehittyä. Jos omaa

²⁹⁷ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 28–29. Kaarninen 2003, 219, 221; Kaarninen 2008a, 78.

²⁹⁸ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 30.

²⁹⁹ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 30. Piirainen 1974, 65.

³⁰⁰ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

kotia ei arvioitu tarpeeksi hyväksi kasvuympäristöksi, parhaana vaihtoehtona pidettiin perhehoitoa sijaiskodissa.³⁰¹

Sijoitukset sijaiskoteihin olivat yleisiä, vaikka huoltokomitea olikin suositellut ensisijaisena huoltomuotona kotikasvatusta. Kaarninen on todennut, että noin neljäsosa Tampereen punaorvoista sijoitettiin jossain vaiheessa sijaiskoteihin.³⁰² Kuopiossa sijoitettiin vuosien 1918–1933 välisenä aikana yhteensä 13 punaorpoa jossain vaiheessa heidän lapsuuttaan sijaiskotiin³⁰³, mikä on lähes neljäsosa Kuopion punaorvoista. Tässä suhteessa Kuopio on linjassa Tampereen sijoitusten kanssa. Kun lastenkotijärjestelmää ei ollut luotu, oli luonnollista sijoittaa kunnollista kotia vaille olevat sijaiskoteihin. Sijaiskotijärjestelmä oli halvempi vaihtoehto kuin laitoshuolto, sekä kasvuympäristö sijaisko-deissa oli kodikkaampi kuin lastenkodeissa.³⁰⁴ Koska Kuopiosta puuttui kunnallinen lastenkoti, olivat sijoitukset sijaiskoteihin halvempia kuin yksityisten yhdistysten lastenkoteihin.

Tästä huolimatta tarkasteltaessa liitettä 2, huomataan että lastenkoteihin sijoitettujen lasten kokonaismäärä oli 1920-luvulla suurempi kuin sijaiskoteihin sijoitettujen määrä.³⁰⁵ Tämä johtuu siitä, että viisi kuopiolaisista punaorvoista oli sijoitettu vakituisesti NNKY:n lastenkotiin heti sen perustamisesta vuonna 1919 lähtien³⁰⁶. Nämä viisi lasta muodostavat sijoitettujen punaorpojen määrästä suhteellisen ison osan, kun koko tarkastelujakson ajan 1-5 lasta oli vakituisesti sijoitettuna NNKY:n lastenkotiin. Yhteensä punaorpoja oli sijoitettuna lastenkoteihin Kuopiossa (kunnalliskoti Harjulan lastenosasto, NNKY:n lastenkoti ja Rouvasväen lastenkoti) korkeimmillaan kymmenen. Heistä vain NNKY:n lastenkodissa olleet punaorvot olivat sijoitettuna koko lapsuutensa lastenkotiin, loput orvoista sijoitettiin myöhemmin sijaiskotiin³⁰⁷.

³⁰¹ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 19. Kauppi & Rautanen 1997, 23; Kaarninen 2008a, 79.

³⁰² Kaarninen 2008a, 68.

³⁰³ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

³⁰⁴ Kaarninen 2008a, 79.

³⁰⁵ Katso liite 2.

³⁰⁶ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

³⁰⁷ Yksi sisaruspari oli tosin useamman vuoden sijoitettuna Rouvasväen Yhdistyksen lastenkotiin, mutta veli siirtyi sijaiskotiin kuuden lastenkotivuoden jälkeen. Sisaren kohtalosta ei ole tarkempaa tietoa, koska hän katoaa vuoden 1926 jälkeen aineistosta kokonaan. Olisi ollut oletettavaa, että sisar olisi siirtynyt sijaiskotiin samoihin aikoihin veljensä kanssa. On toki mahdollista, että kyseinen tyttö on kuollut 1920-

Pääsääntöisesti kuopiolaiset punaorvot saivat asua sisällissodan jälkeisinä vuosina kotonaan joko avustusten turvin tai ilman avustuksia³⁰⁸. Kaarninen on todennut, että käytännössä kotiaavustuksista tuli yleisin punaorpojen hoitomuoto siitäkkin huolimatta, että sijoituskotihuoltoa pyrittiin sisällissodan jälkeisinä vuosina ajamaan vahvasti eteenpäin³⁰⁹. Näin oli myös Kuopiossa vuoteen 1923 saakka, jolloin sijoitettujen orpojen määrä ylitti kotiin avustettujen määrän.³¹⁰ Ennen vuotta 1923 lasten avustaminen kotiin oli selkeästi Kuopiossa vallitseva avustusmuoto, mutta tämän jälkeen lukumäärällisesti sijoitukset olivat suositumpia. Tämä selittyy sillä, että kotiin oli sijoitettu perheiden vanhimpia lapsia, kun taas nuoremmat sisarukset oli saatettu sijoittaa sijaiskotiin tai lastenkotiin³¹¹. Tämä tarkoittaa sitä, että vanhemmat lapset poistuivat punaorpoisuuden piiristä aiemmin, mikä vähentää kotiin avustettavien määrää.

Sijaiskotisijoituksien määrä on vuodesta 1921 eteenpäin pysynyt tarkasteluajanjakson aikana suhteellisen tasaisena, kun taas lastenkotisijoituksissa on tilastollisesti enemmän vaihtelua.³¹² Tämä vaihtelu johtuu lastenkotisijoitusten väliaikaisuudesta. Punaorvot pyrittiin sijoittamaan lastenkotiin vain siksi aikaa, kunnes heille löytyisi sopiva koti. Sijaiskoti olikin pysyvämpi sijoituspaikka, jossa punaorpo oli sijoitettuna useamman vuoden tai koko huoltoajanjakson eli noin 16-vuotiaaksi asti³¹³. Vuoden 1926 jälkeen Kuopiossa ei tehty enää uusia punaorposijoituksia lastenkoteihin, mikä kertoo sijaiskotisijoittamisen suosion Kuopiossa verrattuna lastenkotisijoittamiseen.³¹⁴ Edes uuden kunnallisen lastenkodin perustaminen Kuopioon vuonna 1926 ei lisännyt punaorpojen laitossijoituksia. Tosin uuden lastenkodin valmistuessa punaorvot olivat jo niin vanhoja, että heille sopivammaksi kasvatuspaikaksi katsottiin sijaiskoti kuin lastenkoti, joka oli tarkoitettu nuoremmille lapsille. Kotia vailla olevia lapsia kaupungissa kuitenkin riitti,

luvulla, koska hänestä ei ole tehty lastentarkastuslosteista vuoden 1925 jälkeen. Kotiin äitinsä huollettavaksi kyseinen tyttö ei ole voinut palata, koska äiti oli menettänyt huoltajuutensa lapsistaan. KKA. Sosiaalilautakunta. Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1921, 24.9.1921, § 7; Lastensuojeluosaston tarkastuslosteet 1924–1926.

³⁰⁸ Liite 2. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

³⁰⁹ Kaarninen 2008a, 110.

³¹⁰ Liite 2.

³¹¹ Liite 1. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

³¹² Liite 2. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

³¹³ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

³¹⁴ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1926–1933; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1926–1933; Lastensuojeluosaston tarkastuslosteet 1926–1933.

joten lastenkodin tarve oli muille lapsille suurempi kuin punaorvoille, joita oli jo sijoitettu uusiin koteihin.

Sijoitusinto näkyi valtakunnallisesti niin kutsutussa Operaatio Pohjanmaassa, jossa pyrittiin löytämään sopivia sijaiskoteja punaorvoille etenkin Pohjanmaalta. Taustalla vaikuttivat etenkin ideologiset syyt, kun punalesket nähtiin kyvyttöminä kasvattamaan lapsensa, vaikka operaatio olikin verhottu ajatukseen lasten parhaasta.³¹⁵ Kuopiolaisia punaorpoja ei lähetetty Pohjanmaalle. Tällaisesta sijoitustoiminnasta ei Kuopiossa ole viitteitä, eikä siitä ole puhuttu kunnallisvaltuuston, köyhäinhuoltohallituksen tai lastensuojelulautakunnan kokouksissa. Pohjanmaalle sijoitettujen lasten luettelosta vuodelta 1919 löytyy ainoastaan yksi samanniminen ja -ikäinen poika kuin yksi kuopiolainen punaorpo.³¹⁶ Poika voisi periaatteessa olla sijoitettuna Pohjanmaalle, koska pojan isä kuului punaisiin ja äidille on annettu kaksi kertaa varoitus ”huonosta ja juopottelevasta elämästä”, joissa on jo perusteita lasten erottamiselle äidistään. Kasvatuslautakunta on kuitenkin ottanut perheen lapset huostaansa vasta tammikuussa 1920, jolloin poika on sijoitettu sijaiskotiin.³¹⁷ Näin ollen kyseinen poika ei ole sama kuin joka oli Pohjanmaalle sijoitettu. Tämä tarkoittaa, ettei Kuopiosta sijoitettu ketään Operaatio Pohjanmaan nimissä.

Kuopiolaisten punaorpojen sijaiskotisijoitukset pyrittiin tekemään Kuopion maalaiskuntaan, jossa lähes kaikkien sijoitettujen punaorpojen sijaiskodit sijaitsivat. Kuopiolaisia punaorpoja sijoitettiin muun muassa Vehmasmäelle, Ritoniemeen, Kurkimäkeen, Muuruvedelle, Toivalaan ja Särkilahteen. Myös kaupunkiin sijoitettiin yksi punaorpopoika kahvikauppiaalle Haapaniemeen ja yksi punaorpotyttö työmiehelle Männistöön. Kaksi siskosta sijoitettiin Karttulaan. Ulkopaikkakunnista kauimmaisiksi sijoitettiin veljekset, jotka kasvoivat Orimattilassa.³¹⁸ Nämä kaksi punaorpoa olivat ainoat, jotka sijoitettiin huomattavan matkan päähän Kuopion kaupungista ja perheestään.

³¹⁵ Haatainen 1992, 127; Kaarninen 2008a, 61, 73, 78.

³¹⁶ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Varsinaisia kasvatteja koskeva kirjeenvaihto, Sotaorpojen sijoitus ulkokuntiin 1919–1925.

³¹⁷ Perhe G. Tietokanta 3. Punaorpojen huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1919, 30.9.1919, § 2; 7.10.1919, § 1; Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1920, 27.9.1920, § 2; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1920, 26.1.1920, § 2; Suomen sotasurmat 1914–1922, viitattu 11.6.2014.

³¹⁸ Perheet E, G, H, I, T & U. Tietokanta 3. Punaorpojen huoltotoimenpiteet 1918–1933.

Kuopiolaisten punaorpojen sijaiskodit pyrittiin pitämään samana koko heidän sijoitusajansa ajan. Vain kolmelle orvolle tehtiin sijaiskodin vaihto heidän sijaiskotihuoltonsa aikana³¹⁹. Sosiaaliministeriö oli kehottanut olemaan sijaiskodin valinnassa huolellinen ja tärkeintä oli löytää lapselle sopiva koti.³²⁰ Sijoitukset kestivät Kaarnisen mukaan muutamista päivistä useisiin vuosiin. Käytännössä lapset saattoivat siis viettää koko lapsuutensa sijaiskodissa.³²¹ Kuopiossa lasten sijoitus kesti yleensä useamman vuoden niin, että kun punaorpo oli sijoitettu uuteen sijaiskotiin, oli hän siellä siihen saakka kunnes täytti 16 vuotta.³²² Yhdessä tapauksessa punaorpo on jopa jäänyt sijoituskotiinsa täyttäessään 16 vuotta. Vaikka poika on päässyt lastensuojelulautakunnan holhouksen alaisuudesta, on hän sijaiskotiinsa jäänyt. Siellä häntä opetettiin maatöihin sekä mylläriin ammattiin.³²³

Sijaiskoteihin tehtiin kolmesta neljään tarkastuskertaa vuodessa, jolloin lastenhuollon tarkastaja kävi tarkastamassa sijaiskodin siisteyden ja sopivuuden. Tarkastuksista täytettiin tarkastusselostus, jossa selvitettiin lapsen hoitoa ja kasvatusta. Käynneillä tarkastettiin hyvin samankaltaisia seikkoja kuin kotiin avustettujen punaorpojen kohdalla, kuten asunnon siisteys, lapsen puhtaus, terveys ja käytös sekä huoltajan sopivuus sijaiskasvat-
tajaksi. Myös lapsen mahdollisuutta koulunkäyntiin ja työntekoon selvitettiin. Tarkastuskäynnillä niin huoltajalla kuin lapsella oli mahdollisuus valittaa toisistaan. Tarkastuskäyntien pohjalta tarkastajat saattoivat ehdottaa lastensuojelulautakunnalle tarpeellisia toimenpiteitä.³²⁴

Tarkastusselostukset Kuopiossa ovat myös sijaiskoteihin sijoitettujen suhteen hyvin lyhytsanaisia. Lähinnä selostuksiin on kirjattu vain se, mikä on ollut tarpeen eli millaisessa kunnossa koti oli, oliko lapsi siisti ja terve sekä minkälaiseen työntekoon tai kou-

³¹⁹ Perheet H & I. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919, 24.3.1919, § 3; Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1921, 22.9.1921, § 4; Lastensuojelun tarkastusselostukset 1921, 1926–1927.

³²⁰ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kertomus Sosiaalihuollon köyhäinhoidontarkastusosaston ja sen alaisten piiritarkastajain toiminnasta vuonna 1918, 23.

³²¹ Kaarninen 2008a, 68, 84.

³²² Perheet E, H, I, T, U & V. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1919–1933.

³²³ Perhe H. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1927, 1.6.1927; 9.9.1927.

³²⁴ Katso esimerkiksi KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1919–1933.

lunkäyntiin kasvattilasta oli harjoitettu. Yleensä lastenhuollontarkastaja ei ole ehdottanut mitään toimenpiteitä. Vaikka tarkastuselostukset ovatkin lyhytsanaisia, kertovat ne lasten oloista sijaishuoneissa. Koska erityisempiä huomautuksia tai toimenpiteitä ei ole todettu, voidaan päätellä lapsilla olleen tuon ajan kriteereillä tyydyttävät oltavat sijaishuoneissaan. Sijaishuoneita on vaihdettu vain kolmessa tapauksessa, joten kasvattivanhempien on katsottu olevan kykeneväisiä tehtäväänsä. Puutteita lasten hoidossa ei ole ilmennyt ja esimerkiksi sairastuneet lapset on viety lääkärille. Lapset ovat käyneet kansakoulua ja osa myös jatkokoulua esimerkiksi ammattiopistossa tai käsityökoulussa.³²⁵ Se, että lapset olivat kasvattivanhemmillään sijoitusvuodesta 15–16-vuotiaaksi, kertoo, ettei sijaishuoneissa ole ollut ainakaan tarkastajille näkyviä epäkohtia. Viihtyivätkö puna-orvot sijaishuoneissaan, eivät tutkimani lähteet kerro.

Orimattilassa vuodesta 1923 lähtien asuneista veljeksistä on tehty ajoittain tarkemmat tarkastuselostukset, jotka samalla kertovat enemmän kuin Kuopion piirikautsijoiden tekemät lastentarkastuselostukset. Veljesten sijaishuoneiden todettiin olevan siisti, ja että veljeksistä pidettiin huolta kuin omista lapsista. Pojat kävivät myös kansakoulua, ja heitä harjoitettiin maatoihin. Toisen veljeksistä todettiin olleen ajoittain itsepäinen, mutta olot sijaishuoneissa tuntuivat olevan ulkoisesti kunnossa. Vaikka tarkastuselostuksiin ei olekaan merkitty, että lapset olisivat valittaneet sijaishuoneistaan tai -vanhemmistaan, kertoo heidän toimintansa eri tarinaa. Vuonna 1929 ollessaan 15- ja 13-vuotiaita pojat karkasivat sijaishuoneistaan siskonsa luokse Helsinkiin. Vanhempi pojista pyrki saamaan kultaseppänä toimivalta enoltaan töitä siinä kuitenkin onnistumatta. Veljekset palautettiin Helsingistä takaisin Kuopioon, jolloin lastensuojelulautakunta päätti vuonna 1930 vapauttaa 16-vuotiaan veljeksensä holhouksenalaisuudesta. Nuorempi veljeksistä lähetettiin takaisin Orimattilaan, koska hänen katsottiin karanteen veljensä yllytyksestä. Varsinaisena syynä karkaukselle pojat olivat esittäneet, että he olivat halunneet palata takaisin äitinsä luo.³²⁶

Pojilla on ollut omat syynsä karata sijaishuoneistaan, joita on vaikea arvioida ainoastaan lastentarkastuselosteiden avulla. Kuitenkin poikien käytös antaa viitteitä siitä, että olot

³²⁵ KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelun tarkastuselostukset 1919–1933.

³²⁶ Perhe E. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1930, 26.2.1930, § 16, liite 1; 26.3.1930, § 15; 30.4.1930, § 22; Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1924–1932.

sijaiskodissa olivat hankalat. Tosin karkaamisen on voinut olla myös niin sanotusti pahatapaista käytöstä sekä kapinointia, olihan vanhempi pojista jo murrosikäinen. Pojat ovat kuitenkin sijaiskodistaan lähteneet, mikä viittaa siihen, etteivät he ole siellä viihtyneet. Sijaiskotiin palautetun pojan on kuitenkin kuvattu parantaneen käytöstään, kun ei ole enää ollut veljensä kanssa samassa kodissa³²⁷.

* * *

Syitä sijoituksille on hyvin harvoin kirjattu sijoituspäätösten yhteydessä. Selkeimmät sijoitustapaukset Kuopiossa ovat luvussa 4.1. esittelemäni huoltajuutensa menettäneet äidit. Tällöin syy oli äidin huono ja siveetön käytös, jolloin huoltajuuden poisviemisen myötä lasten sijoitus uuteen kotiin on ollut ainoa vaihtoehto. Todennäköisempi syy punaorpojen sijoitukseen on enemmän ollut äidin kyvyttömyys hoitaa lastaan taloudellisista syistä johtuen. Heiska on todennut, että Jämsässä sijoituspäätöksen tekemiseen on riittänyt huoltajan taloudellinen tila. Siis jos äiti eli köyhäinavun turvin, saatettiin hänet katsoa sopimattomaksi huoltajaksi ja sen perusteella erottaa yksi tai useampi lapsi äidistään.³²⁸ Tätä väitettä tukee Kuopiossa se seikka, että orpoja sijoitettiin myös niistä perheistä, jotka jo saivat jonkinlaista avustusta³²⁹. Huoltotoimenpiteitä on Kuopiossa toteutettu päällekkäisinä toimenpiteinä.

Tampereella oli tapana sijoittaa yhdestä perheestä yksi tai kaksi lasta uuteen sijaiskotiin.³³⁰ Kuopiossa suurin sijoitusmäärä oli jopa neljä lasta yhdestä perheestä, mutta tämä perhe oli kaupungissa poikkeustapaus. Muuten Kuopiossa sijoitettiin yhdestä punaorpoperheestä korkeintaan kaksi lasta sijaiskotiin tai lastenkotiin.³³¹ Tässä yhdessä poikkeuksellisessa punaorpoperheessä tehtyjen sijoitusten jälkeen äidille jäi edelleen kaksi alaikäistä lasta kotiin huollettavaksi. Näistä lapsista hän sai myöhemmin 1920-luvulla punaorpoavustuksia. Lastentarkastuselostuksista selviää, että äidin taloudellinen asema oli tyydyttävä tai jopa välttävä 1920-luvulla. Perheellä ei aina ollut välttämättä ollenkaan kuukausittaisia tuloja, mutta ajoittain äiti ja perheen vanhin tytär toi useammankin

³²⁷ KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1930–1932.

³²⁸ Heiska 2000, 23–24.

³²⁹ Liite 2.

³³⁰ Kaarninen 2008a, 68.

³³¹ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; Liite 2.

vuoden ajan tuloja kotiin työskentelemällä Konttisen puuseppätehtaalla.³³² Kun taloudellinen tilanne perheessä oli epävarma ja äidillä oli vaikeuksia elättää kotona olevia lapsiaan, Kuopion köyhäinhuolto katsoi parhaimmaksi ratkaisuksi lastensijoitukset.

Mitä enemmän perheessä oli lapsia, sitä vaikeampi perheen oli pärjätä ilman köyhäinhuollon avustuksia. Koska kuntien köyhäinhuollolla oli mahdollisuus päättää, missä muodossa avustuksia jaettiin, sijoitukset ovat olleet yksi heidän käyttämänsä huoltotoimi. Heiska toteaa, kuinka köyhäinhuolto on saattanut katsoa, että on parempi tehdä sijoituksia kuin korottaa perheiden avustussummia.³³³ Tässäkin edellä esittämässäni kuopiolaisessa tapauksessa kunnalle on todennäköisesti tullut halvemmaksi sijoittaa perheestä neljä lasta ennemmin kuin korottaa perheen kuukausittaista avustusta. Tämänkaltaisia tapauksia löytyy Kuopiosta useampikin. Tämänkaltaisesti toimittiin yhteensä neljässä eri perheessä, kun punaorpojen huolto oli osittain hoidettu kotiaavustuksin ja osittain sijoituksin. Varsinaista kotiin maksettua punaorpoavustusta saaneista perheistä (yhteensä 5) jopa kolmessa toteutettiin päällekkäisiä huoltotoimenpiteitä. Tällöin myös sijoitettujen punaorpojen huollosta valtio maksoi 50 % korvauksia.³³⁴ Tämä osoittaa selkeästi sen, kuinka hankalassa tilanteessa heikoiten toimeentulevat punelesket olivat. He olivat pakotettuja hakemaan punaorpoavustusta, ja tämän lisäksi he olivat mahdollisesti pakotettuja antamaan osan lapsistaan viranomaisten holhoukseen. Tämä osoittaa toisaalta sen, kuinka perheille jaetut avustukset olivat aivan liian pieniä. Niillä ei voitu elättää koko perhettä, joten osa lapsista on ollut pakko antaa köyhäinhuollon huollettaviksi.

5.3. Lastenkoti Kuopioon?

Lastenkotitilanne ei ollut Kuopiossa aivan yksinkertainen sisällissodan syttymisen aikoihin. Vasta sisällissodan seurauksena isättömiksi jääneiden lasten määrä havahdutti

³³² Perhe I. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KA. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhuoltohallitus 1921–1924, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930, Kuopion NNKY 1919–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1923–1932.

³³³ Heiska 2000, 24; Kaarninen 2008a, 68.

³³⁴ Perheet D, I, T & V. Liite 2. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KA. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhuoltohallitus 1921–1924, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930, Kuopion NNKY 1919–1930.

Kuopion kaupungin viranomaiset lastenkodin tarpeesta. Samalla kun pohdittiin punaorpaperheiden avustamista, viranomaisten oli pakko myöntää kaupungin heikko tilanne lastensuojelun suhteen. Kuopiosta puuttui kunnallinen lastenkoti, johon lapsia olisi voinut sijoittaa. Kaupunkiin oli kaavailtu jo pitkään 1800-luvun lopusta alkaen lastenkotia, mutta suunnitelmista oli luovuttu. Vuonna 1895 oli päätetty, että lastenkodin sijaan turvattomat lapset sijoitetaan kasvatuskoteihin maaseudulle, jolloin varsinaista lastenkotia ei ollut tarvetta perustaa.³³⁵

Heti sodan jälkeen lastenkodin tarve nähtiin kuitenkin välttämättömänä, kun punavankiperheiden lasten määrä oli niin suuri, ettei kaikille kotia tarvitseville yksinkertaisesti löytynyt uutta kasvatuskotia. Sijaiskotijärjestelmä hoitomuotona nähtiin tuolloin liian kalliina.³³⁶ Kuopiossa lastenkotisijoitukset nähtiinkin alkuun tärkeänä huoltokeinona punavankiperheiden huollossa. Kesäkuussa 1918 kaupunginvaltuusto kehotti kaupungin köyhäinhoitoa, rahatoimikamaria ja työttömyyslautakuntaa laatimaan ehdotelman siitä, kuinka punavankiperheissä olleiden ”siveellistä kasvatusta ja hoitoa vailla olevien lasten” kasvatusta ja hoito tulisi kaupungissa järjestää.³³⁷ Sodan jälkiselvittelyt olivat vielä käynnissä ja varsinaista orpomäärää ei tiedetty. Lastenkotien perustaminen näyttäytyi varsin järkevänä toimenpiteenä tilanteessa, jossa orpojen määrää ei tiedetty ja tunteet olivat pinnassa. Lapset haluttiin erottaa kodeistaan yleisen ilmapiirin mukaisesti.

Siksi vuonna 1918 lastenkotiasiaan tartuttiin kiireellä Kuopiossa, ja suunniteltu lastenkotiprojekti oli jaettu kolmeen osaan. Kaupunkiin suunniteltiin perustettavaksi kolme eritasoista lastensuojelulaitosta. Vanhemmille lapsille eli 7–15 -vuotiaille ehdotettiin perustettavan erilliset lastensiirtolat tytöille ja pojille Kuopion maalaiskuntaan. 4-7 -vuotiaille lapsille ehdotettiin varsinaisen lastenkodin perustamista. Koti oli tarkoitus perustaa osittain yleisten ohjeistusten vastaisesti kaupunkiin joko Työväentalolle tai Puistikouluun. Pienimmille lapsille ei ehdotettu lainkaan kodin ulkopuolista hoitoa, kun 1-4-vuotiaille suunniteltiin vain lastenseimijärjestelmää.³³⁸ Tällöin lapset olisivat lasten-

³³⁵ Nummela 1989, 295–296.

³³⁶ KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1918, 46.

³³⁷ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 3.6.1918, § 145.

³³⁸ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 29.6.1918, § 181; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia, 46–47.

seimessä päivisin, jolloin äidit voisivat käydä töissä ja näin korvata lastensa hoitokustannuksia. Näin olisi pakotettu punaleskiä ottamaan vastuuta omista lapsistaan.

Suunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet. Valtuusmiesten oli pakko myöntää tilanteen epävarmuus ja jättää asia vielä käsittelemättä. Se kuitenkin hyväksyi ehdotelman lastenseimestä.³³⁹ Kesäkuussa 1918 oli vielä vaikea sanoa, kuinka moni punavangin lapsi lopulta tarvitsisi uuden kodin. Akuutti ongelma päätettiin ratkaista perustamalla kunnalliskoti Harjulaan erillinen lastenkoti punaisten perheille. Punavankiperheiden keskuudessa oli suuri pula asunnoista, joten kyseisellä toimenpiteellä pyrittiin auttamaan myös lasten äitejä, kun kotiin sai lasten lisäksi asettua myös äidit. Hanke kuitenkin kuivui kokoon, kun Harjulan lastenkotiin muutti ainoastaan yksi punavankiperhe.³⁴⁰

Tilanne oli siis vielä vuonna 1918 varsin sekava, ja lastensuojelullisissa asioissa ei päästy eteenpäin. Todellista tilaa ei vielä tiedetty, joten suuriin ja rahaa vieviin hankkeisiin ei ollut järkevää ryhtyä ennen kuin varsinainen tilanne selkiytyisi. Tämä oli yksi syy, miksi Kuopion kaupunki lopulta luopui varsinaisen kunnallisen lastenkodin perustamisesta kaupunkiin. Vuoden 1919 puolella ryhdyttiin kuitenkin perustamaan kunnalliskoti Harjulaan lastenhoito-osastoa alle 3-vuotiaille turvattomille lapsille. Samalla pohdittiin uudelleen lastenkodin ja vastaanottokodin perustamista vanhemmille lapsille, mutta vain Harjulan lastenhoito-osastoa ryhdyttiin käytännössä toteuttamaan.³⁴¹ Huomionarvoista on kuitenkin se, että vuonna 1919 ei puhuttu enää vain punavankiperheistä vaan lastenkotiasia oli siirtynyt koskemaan kaikkia Kuopion turvattomia lapsia³⁴². Punaisten lapsia ei enää erotettu tässä suhteessa erilliseksi ryhmäksi. Punaorpojen määrä oli vuoteen 1919 mennessä laskenut merkittävästi, joten jos lastenkoti Kuopioon perustettaisiin, tulisi sen olla avoin kaikille oikeanlaista kasvatusta vailla oleville lapsille. Sisällissota ja punaorvot olivat siis synnyttäneet tarpeen lastensuojelulle Kuopiossa.

³³⁹ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 29.6.1918, § 181.

³⁴⁰ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1918, 11.6.1918, § 1; 25.6.1918, § 11.

³⁴¹ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1919, 31.3.1919, § 119; Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1919, 29.4.1919, § 7, liite a; 13.5.1919, § 4; 27.5.1919, § 7.

³⁴² Vuonna 1919 puhuttiin turvattomista lapsista, joilla Kuopiossa tarkoitettiin lapsia jotka olivat kokonaan kotia vailla tai eivät kotona saaneet ”*sellaista hoivaa, että heidän henkiset ja ruumiilliset tarpeensa tulisivat edes vähimmällä mahdollisella määrällä tyydytetyksi*”. Tällaisia lapsia katsottiin Kuopiossa olevan satakunta. KKM. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1919, 32.

Kun lastenosasto oli saatu perustettua Harjulaan vuonna 1919, lastenkotiasia jäi Kuopiossa enemmän tai vähemmän sivuseikaksi. Lastenosasto helpotti luultavasti akuuttia tilannetta, koska tarkoituksena oli lopulta siirtää lapset sijaiskoteihin. Osaston oli tarkoitus olla vain lasten väliaikainen sijoituspaikka. Harjulan lastenosasto toimi Kuopiossa pitkään orpolasten sekä myös muutaman punaorvon väliaikaisena sijoituspaikkana³⁴³. Lastenkotiasia tuli kuitenkin usein esiin niin köyhäinhuoltohallituksen kuin lastensuojelulautakunnan kokouksissa 1920-luvulla³⁴⁴. Kuitenkin varsinainen kunnallinen lastenkoti ”Ukkokoti” saatiin aikaiseksi Kuopioon vasta vuonna 1926, melkein kymmenen vuotta sisällissodan jälkeen. Samana vuonna Harjulan lastenosasto lakkautettiin. Uusi köyhäinhuitolaki oli mutkistanut asioita, kun se määrätti, ettei yli 2-vuotiaita lapsia saanut enää pitää kunnalliskodissa³⁴⁵. Köyhäinhuoltohallitus olikin pyytänyt lastenkotiasian jouduttamista kaupunginvaltuustossa. Sopivaa paikkaa lastenkodille ei tuntunut löytyvän, joten asia pitkittyi entisestään. Lastenkodille suunniteltiin paikkaa niin Kuopion maalaiskunnasta kuin itse kaupungista. Lopulta päätettiin vuokrata ”Ukkokoti” lastenkodiksi Niiralan kaupunginosasta.³⁴⁶

Miksi kunnallisen lastenkodin perustaminen Kuopioon kesti niin kauan? Köyhäinhuoltohallitus ja lastensuojelulautakunta pitivät lastenkotia tarpeellisena ja tekivät siitä kaupunginvaltuustolle useammankin ehdotuksen. Usein kaupunginvaltuusto kuitenkin perui suunnitelmat. Tämän huomasi myös kolmannen piirin piiritarkastaja, joka tarkastusloistuksessaan huomautti, ettei kaupunginvaltuustolla näyttänyt olevan tarpeeksi tahtoa lastenkodin perustamiseen Kuopioon³⁴⁷. Osaltaan kaupunginvaltuuston viivyttely lastenkotiasiajassa johtui luultavasti siitä, etteivät he nähneet lastenkotia yhtä tarpeelliseksi kuin köyhäinhuoltohallitus tai lastensuojelulautakunta. NNKY oli perustanut punaorvoil-

³⁴³ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

³⁴⁴ Katso esimerkiksi KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1921, 22.9.1921, § 1; 27.9.1921, § 4; 15.11.1921, § 3; Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1922, 31.10.1922, § 7; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924, 29.2.1924, § 3; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1925, 16.7.1925, § 2; KKM. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1921, 60–61; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1923, 157; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1924, 11–15.

³⁴⁵ Köyhäinhuotolaki 1922, § 28.

³⁴⁶ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1921, 22.9.1921, § 1; 15.11.1921, § 11; Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1922, 31.10.1922, § 7; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirja 1924, 29.2.1924, § 3; 9.8.1924, § 16; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1925, 16.7.1925, § 2; 8.10.1925, § 12; KKM. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1924, 11–15; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1925, 25; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1926, 166–167.

³⁴⁷ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Piiritarkastajien tarkastuskertomuksia, 31.5.1924, piiritarkastaja Georg Gauffin.

le oman lastenkodin Kuopion maalaiskuntaan jo vuonna 1919³⁴⁸ ja Rouvasväen Yhdistyksellä oli oma lastenkoti kaupungissa. Ajan hengen mukaisesti tarkoituksena oli sijoittaa lapset sijaiskoteihin ja lastenkodin ei ollut tarkoitus olla lasten vakituinen sijoituspaikka. Tästä johtuen kaupunginvaltuusto näki Harjulan lastenosaston olevan riittävä lasten väliaikaiseen hoitoon.

Tällä toiminnalla Kuopion kaupunki kuitenkin rikkoi yleisiä määräyksiä, kun se ei siirtänyt yli kaksivuotiaita Harjulasta pois uuden köyhäinhuitolain myötä. Tosin uutta lakia pyrittiin kiertämään sillä, että lastenosasto sijaitsi kunnalliskodista erillisessä rakennuksessa. Laki määritteli, että yli kaksivuotiaita sai pitää kunnalliskodissa väliaikaisesti, mihin nähtävästi Kuopiossa pyrittiin. Tosin vuonna 1922 köyhäinhuotohallitus oli esittänyt lastenkodin tarpeellisuutta, koska Harjulassa oli sijoitettuna lapsia, joille ei sijaiskoteja voitaisi löytää ”*tarttuvan taudin tai muun vian takia*” viitaten näin luultavasti esimerkiksi huonoon käytökseen, vammaisuuteen, sairauteen tai muuhun sijoituksiin vaikuttavaan seikkaan.³⁴⁹ Köyhäinhuitolaki määritteli, että jollei lasta voitu sijoittaa yksityiskotiin, tuli kunnassa olla kunnan ylläpitämä lastenkoti.³⁵⁰ Todennäköisesti Kuopiossakin lapsia pyrittiin sijoittamaan Harjulasta yksityiskoteihin.

Ukkokodin lastenkodin perustaminen tuli kuitenkin punaorpojen kannalta liian myöhään. Ketään punaorvoista ei sijoitettu uuteen lastenkotiin missä vaiheessa. Punaorpojen sijoittaminen lastenkoteihin väheni vuoden 1923 jälkeen³⁵¹. Laitoshuoltoa pidettiin viimeisenä vaihtoehtona lasten huoltomuodoista.³⁵² Näin oli määrittänyt niin turvattomien lasten huoltokomitea jo vuonna 1919 kuin myös uusi köyhäinhuitolaki vuonna 1922. Vaikka kunnallisen lastenkodin perustaminen Kuopioon pitkittyikin, punaorvoille löytyi väliaikainen sijoituspaikka joko Harjulan lastenosastolta tai Kuopion Rouvasväen Yhdistyksen lastenkodista, joista orvot sijoitettiin sijaiskoteihin. Näissä lastenkodeissa oli vuosien 1920–1926 välisenä aikana yhteensä viisi eri punaorpoa.³⁵³ Koska lastenkoti oli

³⁴⁸ NNKY:n perustamasta lastenkodista enemmän alaluvussa 4.4.

³⁴⁹ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuotohallituksen pöytäkirjat 1922, 31.10.1922, § 7.

³⁵⁰ Köyhäinhuitolaki 1922, § 30. Pulma 1987, 164.

³⁵¹ Liite 2.

³⁵² Pulma 1987, 163.

³⁵³ Perheet D, I, E, H, U & V. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuotohallituksen pöytäkirjat 1920,

punaorvoille vain väliaikainen sijoituspaikka, lastenkotia ei nähty sopivana kasvatuspaikkana vaan Kuopion viranomaiset luottivat sijoituskoteihin.

5.4. Lastenkotilapsuus - NNKY:n lastenkoti punaorvoille

Kuopiossa punaorpojen suhteen aktiivinen toimija oli Kuopion Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys (NNKY). Se ryhtyi heti syksyllä 1918 perustamaan Kuopioon niin sanottua pienkotijärjestelmää, joka oli tarkoitettu ainoastaan punaorvoille. Kuopion NNKY toimi tässä suhteessa nopeasti, koska vain Viipurin NNKY oli yhtä ajoissa perustamassa punaorvoille tarkoitettua lastenkotia.³⁵⁴ Uusi NNKY:n lastenkoti avattiinkin Kuopion maalaiskuntaan jo maaliskuussa 1919 Koivumäen hovin maille noin 14 kilometriä Kuopion kaupungista etelään, ja sen johtajattarena toimi Saima Huuskonen. Tämä lastenkoti oli tarkoitettu ainoastaan punaorvoille, ja se suunniteltiin kymmenelle orvolle lapselle.³⁵⁵

NNKY:n innokkuus perustaa Kuopioon lastenkoti voi kertoa kahdesta asiasta. Joko NNKY koki velvollisuudekseen Kuopioon sellaisen perustaa tai punaorpotilanne oli sen verran hankala Kuopiossa, että lastenkoti nähtiin tarpeelliseksi. Lastenkodin perustamiseen on todennäköisesti vaikuttanut molemmat syyt. Kun kaupungista puuttui kunnallinen lastenkoti, oli uudella lastenkodilla kysyntää kaupungissa etenkin vuonna 1918. Sisällissodassa orvoiksi jääneet ja punavankien lapset synnyttivät lastenkodin tarpeen. Kuopion NNKY itse esitti yhdeksi syyksi lastenkodin perustamiselle NNKY:n kattojärjestön Suomen NNKY:n kehotuksen perustaa lastenkoteja punaorvoille³⁵⁶. Sosiaalhallitus oli pyytänyt yksityisiä järjestöjä ja näin ollen myös Suomen NNKY:tä auttamaan punaorpotilanteen selvittämisessä. Sosiaalhallitus lupasi samalla, että valtio tulisi maksamaan puolet syntyneistä kustannuksista.³⁵⁷ Lastenkodin perustamissuunnitelmassa

29.6.1920, § 2, § 3, § 4; 31.8.1920, § 8; 27.7.1920, § 9; Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1923, 30.1.1923, § 12; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1920, 7.10.1920, § 1; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1921, 24.9.1921, § 7; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1923, 22.2.1923, § 5.

³⁵⁴ Antikainen 2008, 107.

³⁵⁵ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 7.10.1918, § 248; 4.11.1918, § 292; Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuotohallituksen pöytäkirjat 1919, 28.2.1919, § 18.

³⁵⁶ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

³⁵⁷ Antikainen 2006, 107.

Kuopion NNKY esittää runollisesti ”- - voidakseen siten osaltaan, edes hiukan, olla mukana lieventämässä sitä aineellista ja henkistä kurjuutta, joka uhkasi tuhota nuo monen monet ihmistaimet.”³⁵⁸ NNKY näki kristillisenä naisyhdistyksenä velvollisuudekseen auttaa hädässä olevia lapsia.

1800–1900 –lukujen vaihteessa yhtenä naisen roolina nähtiin äitiys ja kasvattajuus. Naiset, jotka toimivat muun muassa opetus- ja hoiva-aloilla nähtiin niin sanottuina yhteiskunnallisina äiteinä, joiden tehtävä oli huolehtia yhteiskunnan nuorista ja heikoista. Yhteiskunnallinen äitiys antoi näin myös naimattomille naisille mahdollisuuden toteuttaa naisiin sisäänrakennettua äidillisyyttä, kun he hakeutuivat esimerkiksi opettajiksi tai lastenhoitajattariksi. Yhteiskunnallisen äitiyden ulkopuolelle rajautui kuitenkin alempien yhteiskuntaluokkien naiset, joiden tehtäväksi jäi ottaa vastaan valistusta hyvästä kodista ja äitiydestä. NNKY oli tällainen yhteiskunnallista äitiyttä toteuttava naisjärjestö. Kristillisyyden ja isänmaallisuuden lisäksi järjestö korosti äitiyttä ja toivoi jäsentensä toteuttavan yhteiskunnallista äitiyttään. Kristityn naisen velvollisuuksiin kuului järjestön mukaan hoiva- tai palvelurooli, joka määräytyi sukupuolen mukaan. Näin ollen Kuopion NNKY:n sisällissodan jälkeinen nopea toiminta oli luonnollista, kun NNKY järjestönä nähtiin kotina ja sen jäsenet äiteinä. NNKY järjestönä näki punaorpojen kasvatuksen tärkeäksi tulevaisuuden kannalta. NNKY halusi omalta osaltaan olla mukana estämässä mahdollisen uuden kapinapolven syntymistä ja toisaalta se halusi auttaa hädässä olevia lapsia. Punaorpojen auttaminen ja lastenkotien perustaminen sopi siis NNKY:n toiminta-ajatukseen ja järjestön periaatteisiin. Lopulta eri kuntien NNKY:t perustivat yhteensä 11 paikkakunnalle punaorpoja varten lastenkoteja.³⁵⁹

Tästä näkökulmasta tarkasteltaessa ei ole lainkaan ihmeellistä, että Kuopion NNKY lähti ripeästi perustamaan lastenkotia punaorvoille. Kuopion NNKY oli 1900-luvun alkupuolella varsin aktiivinen yhdistys. Kuopiossa toimitettiin yhdistyksen omaa *Kotia kohti* – lehteä, jonka tehtävä oli tuoda jäsenilleen tietoa järjestöstä sekä tukea jäsentensä hengellistä elämää. Lehden päätoimittajana ja toimitussihteerinä toimivat Kuopion

³⁵⁸ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

³⁵⁹ Halonen 1996, 59; Antikainen 2006, 102–103, 107, 109; Kaarninen 2008a, 89; Kaarninen 2009, 88; Annola 2011, 70–71.

NNKY:n jäsenet Maria Stenroth ja Olivia Jauhiainen. Lehti oli hyvä vaikutuskanava NNKY:läisten keskuudessa. Esimerkiksi Jauhiainen painotti lehdessä kirjoituksillaan punaorpojen avustamisen tärkeyttä sekä NNKY:n merkitystä kansallisessa kasvatustehävässä.³⁶⁰ Kuopion NNKY halusi olla mukana Suomen jälleenrakentamisessa ja toteuttaa yhteiskunnallista äitiyttä. Koska Kuopiosta ja sitä ympäröivästä maalaiskunnasta oli jäänyt lapsia orvoiksi, lastenkoti punaorvoille näyttäytyi tavaksi auttaa hätääkärsiviä.

Niinpä keväällä Koivumäkeen avattiin "Ainola"-lastenkoti. Lastenkodin tavoitteena oli luoda punaorvoille hyvä kasvatuksellinen ympäristö. Kuopion NNKY:n puheenjohtaja Aina Lignell kuvasi lastenkodin perustamissuunnitelmassa lastenkodin tavoitteita seuraavanlaisesti:

*”Lapsia koetetaan opastaa heidän ikänsä ja kehityksensä mukaiseen toimintaan, paitsi leikkiin ulkona ja sisällä myös pikkuuuskarten toimittamiseen taloudessa, astiain pesuun, puun kantoon j.n.e. Myöskin saavat varttuneemmat oppia auttamaan nuorempia pukeutumisessa y.m. Kesän tullen on aikomus saada kodille oma puutarha, jossa lapset saavat työskennellä.”*³⁶¹

Tämä Lignellin kuvaama tavoite lastenkodille tuki siis yleistä ajattelutapaa lastenkotien kasvatuksellisista tavoitteista, kun turvatonten lasten huoltokomitea oli kehottanut lasten harjoittamista työhön lastenkodeissa. Vähimmillään tämä tarkoitti esimerkiksi kasvi- maata lastenkodin yhteydessä ja kotitöiden suorittamista. Laitoksissa lapsia pyrittiin kasvattamaan ahkeruuteen, työhön ja rehellisyyteen sekä edistää samalla lasten fyysistä terveyttä ja kasvua.³⁶²

Ainolaan sijoitettiin vuonna 1919 viisi kuopiolaista punaorpoa kolmesta eri punaorpo- perheestä. Kuopion köyhäinhoito maksoi näistä punaorvoista 60 markan hoitomaksua kuukausittain NNKY:lle. Nämä kuopiolaiset punaorvot olivat orpokodin ensimmäiset lapset. Vaikka Ainola oli suunniteltu kymmenelle lapselle, sijoitettiin sinne kuitenkin vuonna 1919 yhteensä 12 punaorpoa. Loput seitsemän orpoa otettiin Ainolaan joko

³⁶⁰ Antikainen 2006, 98, 109–110; Böckerman 2012, 12–13.

³⁶¹ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

³⁶² KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 21–22. Kaarninen 2008a, 88.

maalis-huhtikuun vaihteessa tai vasta kesäkuussa.³⁶³ Myöhempi sijoitusaika selittyi sillä, että Ainola perustettiin kuopiolaisia punaorpoja varten. Vasta kun kuopiolaisten tilanne oli selvitetty, saatettiin Ainolaan ottaa myös muiden paikkakuntien punaorpoja.

Jos lastenkoti oli yleensä väliaikainen sijoituspaikka, josta lapset pyrittiin sijoittamaan sijoituskotiin, näin ei ollut NNKY:n lastenkodin kohdalla. Nämä viisi NNKY:n lastenkotiin sijoitettua kuopiolaista punaorpoa asuivat koko lapsuutensa siellä ja neljä heistä poistui sieltä vasta täytettyään 16 vuotta.³⁶⁴ Ainoastaan yhden lapsen kohtalona oli kuolema lastenkodissa. Hän kuoli vuonna 1920 tapaturmaisesti ollessaan vain viisivuotias. Kuolleiden ja haudattujen luetteloon on pojan kuolinsyiksi merkitty ruhjoutuminen, mutta NNKY:n kirjeessä sosiaaliministeriön köyhäinhoidontarkastusosastolle mainitaan kuoleman johtuneen tapaturmasta asiaa sen enempää selittelemättä.³⁶⁵ Tarkkaa kuvaa kuolintapahtumista on näiden lähteiden kautta vaikea saada selville, mutta poika on kuollut lastenkodissa jonkin onnettomuuden seurauksena.

Ainolassa punaorvot eivät koko lastenkotiensa viettäneet. Jo loppuvuodesta 1919 Kuopion NNKY anoi sosiaaliministeriöltä valtionkorvauksia uuden lastenkodin perustamiskustannuksia varten. Kuopion NNKY halusi siirtää punaorpojen lastenkodin lähemmäksi kaupunkia lastenkodille soveltuvampaan paikkaan. Ainola sijaitsi suhteellisen kaukana kaupungista, ja Kuopion NNKY moitti paikkaa sen puutteista. Torpan tilat olivat lastenkodille riittämättömät, ja sen kylmät ja vetoiset huoneet aiheuttivat lapsille terveydellisiä ongelmia. Torpan omistaja ei halunnut puutteita korjata ja toisaalta tilat oli luovutettu NNKY:lle määräaikaaisesti vain vuodeksi. Uusi paikka lastenkodille löytyi Päivärannan kylästä Kuopion maalaiskunnasta. Tämä orpokoti yhdelletoista punaorvolle sai nimekseen Taimela, ja se sijaitsi jo huomattavasti lähempänä kaupunkia, noin

³⁶³ Perheet D, I & V. KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919, 28.2.1919, § 18.

³⁶⁴ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

³⁶⁵ Perhe I. KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930; KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Kuolleiden ja haudattujen luettelo 1918, F4 12-4.

viiden kilometrin päässä sieltä. Taimelan uudeksi johtajattareksi tuli Katri Rönberg, kun Saima Huuskonen oli joutunut eroamaan tehtävästä sairauden takia.³⁶⁶

Huvila, jossa lastenkoti siis vuodesta 1920 eteenpäin sijaitsi, oli kuitenkin hankittaessa huonossa kunnossa ja vaati korjaustöitä. Huvilan vintit tuli kunnostaa asuinkuntoiseksi ja paikasta puuttuivat kunnolliset pesutilat, kun sauna oli NNKY:n mukaan liian pieni. Ikkunat oli maalattava sekä tiivistettävä ja lattiat korjattava. Tämän lisäksi myös kellari sekä liiterirakennus, jossa sijaitsi käymälä, vaativat uusimista. Lastenkodin kunnosta kertoo köyhäinhoidon piiritarkastajan Georg Gauffinin lausunto vuodelta 1921, kun tehdyistä korjaustöistä huolimatta Taimela oli vain välttävässä kunnossa. Korjaustöihin oli mennyt suunniteltua enemmän rahaa, mutta Gauffinin arvion mukaan lastenkoti saataisiin tyydyttävään kuntoon pienillä korjauksilla. Suurin ongelma korjaustöiden epäonnistumisessa tuntuikin olevan korjaustöiden heikko jälki. Vihdoin vuonna 1926 sotaorpohuollon tarkastaja Eemil Tolonen³⁶⁷ totesi tarkastuselostuksessaan lastenkodin korjaustyöt onnistuneiksi.³⁶⁸ Vaikka varsinaiset isommat korjaustyöt lastenkodilla oli tehty jo vuoteen 1921 mennessä, vaati koti edelleen korjauksia aina vuoteen 1926 asti.

Taimelassa oli enimmillään yhteensä 12 punaorpoa vuosien 1920–1925 välisenä aikana, jonka jälkeen orpomäärä luonnollisesti vähentyi orpojen tullessa 16 vuoden ikään. Viiden kuopiolaisen orvon lisäksi muut punaorvot olivat Kuopion lähikunnista, kuten Varkaudesta tai Leppävirralta, mutta punaorpoja oli myös Kotkasta ja Rantasalmelta. Myös Taimela oli suunniteltu 10 punaorvolle, joten vuoteen 1928 saakka lastenkodissa oli suunniteltua enemmän lapsia. Tuona vuonna punaorpomäärä väheni yhdestätoista yh-

³⁶⁶ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

³⁶⁷ Eemil Tolonen (syntynyt 1880) toimi sotaorpojen huollon tarkastajana vuodesta 1920 eteenpäin Bruno Sarlinin seuraajana. Hänen toimensa jatkui aina 1930-luvulle saakka ja hän toimi myös kolmannen piirin köyhäinhoidon tarkastajana. Kaarninen 2008a, 57.

³⁶⁸ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

deksään lapseen. Lastenkotiin tehdyissä tarkastusselostuksissa³⁶⁹ ei ole kuitenkaan huomautettu, että lastenkoti olisi ollut lapsimäärään nähden liian ahdas.³⁷⁰

Kuopion NNKY:n Taimelan lastenkoti pyrki selkeästi vastaamaan sosiaaliministeriön esittämään tavoitteeseen lastenkotien maaseutumaisuudesta. Vuonna 1920 lastenkotiin hankittiin kaksi lehmää ja myöhemmin samana vuonna lammas, porsas, kana ja kukko. Lehmien hankintaa perusteltiin niistä saatavalla maidolla. Maitoa ei saatu läheltä orpokotia, ja sen hankkiminen kauempaa olisi tullut liian kalliiksi. Taimelassa oli omaa viljelysmaata, jossa viljeltiin perunaa ja muita juureksia. Orpokodin pihamaalla oli myös marjapensaita.³⁷¹ Lapset työskentelivät todennäköisesti orpokodin mailla pienissä maatalousaskareissa sekä toimivat apuna myös keittiössä, kuten NNKY:n lastenkodin tavoitteissakin mainitaan. Tämänkaltaisten töiden kautta NNKY toteutti kasvatusta ahkeruuteen ja työntekoon.

Tarkastusselostuksissa todetaan lastenkodin olleen varsin siistissä kunnossa, tosin esimerkiksi lattioihin ja valaistukseen on kehoitettu kiinnittämään huomiota. Lapset olivat tyydyttävästi puettuja, ja heidän on mainittu olevan terveennäköisiä. Kasvatuksellisten olojen Taimelassa on todettu olevan hyvät.³⁷² Sotaorpohuollon tarkastaja Eemil Tolonen kirjasi vuonna 1922 tarkastusselostukseen: ”*vaatimattomuudesta huolimatta oikean kodinhengen Taimelassa vallitsevan*”³⁷³. Taimela siis täytti viranomaisten silmissä hyvän lastenkodin standardit, jolloin se on tarjonnut lapsille riittävän huollon ja kasvatuksen.

³⁶⁹ Kuopion NNKY:n aineistossa ei ole kuin neljä lastenkotiin tehdyn tarkastuksen selostukset. Lastenkotiin on luultavasti tehty useampiakin tarkastuksia, mutta aineistossa on vain tarkastusselostuksia vuosilta 1921–1922 ja 1926. Nämä tarkastusselostukset kertovat kuitenkin jotain Taimelan lastenkodista ja lasten oloista siellä. Selostusten vähyydestä johtuen niiden ongelmana on, etteivät ne anna kovin kattavaa kuvaa elämästä lastenkodissa.

³⁷⁰ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930, Tarkastusselostus 1921, 31.5.1921; Tarkastusselostus 1922, 20.11.1922; Tarkastusselostus 1926, 1.3.1926; 30.11.1926.

³⁷¹ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930, Tarkastusselostus 1921, 31.5.1921; Kirje sosiaalivaltionapua koskevan köyhäinhoidontarkastusosastolle, 4.6.1920.

³⁷² KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930.

³⁷³ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930, Tarkastusselostus 1922, 20.11.1922.

Toisaalta on otettava myös huomioon, miten Taimelan vuosia kestänyt kunnostaminen vaikutti lastenkodin elämään. Vielä 1926 Tolonen huomautti, että poikien makuuhuoneessa on ollut talvella liian kylmä. Sisäseinästä mitattuna lämpötila oli huoneessa 13 astetta ja ulkoseinällä 6 astetta ja pahimmillaan jopa vain 2 astetta ulkona ollessa 10 astetta pakkasta. Huoneeseen oli paikoitellen muodostunut jo kuuraa.³⁷⁴ Huone oli siis lapsille aivan liian kylmä, mikä kuvaa elämää lastenkodissa. Taimela oli jo ostettaessa puutteellinen ja vaati kunnostamista. Punaorvot elivät vuosia keskellä kunnostustöitä ja puutteellisia oloja, mikä vaikutti konkreettisesti lasten elämään ja kodinomaisen ilmapiiirin luontiin. Tosin NNKY on aktiivisesti puutteita korjannut ja paikannut, ja näin ollen pyrkinyt edesauttamaan lastenkodin orpojen hyvinvointia.

NNKY:n lastenkoti oli kuitenkin suhteellisen pieni. Taimelan orpomäärä oli huomattavasti pienempi kuin huoltokomitean komiteamietinnössä esittämä enimmäismäärä. Huoltokomitea oli esittänyt, että yhteen pienkotiin sijoitettavien lasten määrä sai olla korkeintaan 20 lasta³⁷⁵. Taimelassa oli vain yksi lastenkotiosasto, kun taas paikkakunnilla, jossa oli enemmän sijoitettavia orpoja, lastenkoti saattoi koostua useammasta osastosta, jotka muodostivat oman yksikkönsä hoitajineen. Esimerkiksi Turussa Orpolastenkoti muodostui kymmenestä lastenkotiosastosta, ja hoidettavia punaorpoja oli 120–150. Viipurissa sijaitsevassa punaorvoille tarkoitettussa Raivolan lastenkodissa oli noin 250 lasta.³⁷⁶ Myös Kuopioon vuonna 1926 perustetussa lastenkoti Ukkokodissa oli huomattavasti enemmän lapsia kuin Taimelassa. Tämän tutkimuksen tarkasteluajanjakson aikana Ukkokodissa oli vuodesta riippuen 44–66 lasta. Tosin Ukkokoti toimi vastaanottokotina, jolloin se oli ainoastaan väliaikainen sijoituspaikka, mikä näin ollen selittää korkeaa lapsimäärää.³⁷⁷ Turun Orpolaan, Viipurin Raivolaan tai Kuopion Ukkokotiin verrattuna Taimela oli siis varsin pieni yksikkö. Tällä on ollut omat etunsa kodinomaisen ilmapiiirin luomisessa. Taimelan soveltuvuudesta lastenkodiksi kertoo se,

³⁷⁴ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919–1930, Tarkastusselostus 1926, 1.3.1926.

³⁷⁵ KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Komiteamietintö 1919, 21.

³⁷⁶ Piirainen 1974, 69; Pulma 1987, 132; Kaarninen 2008a, 88, 90–92.

³⁷⁷ KKM. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1926–1932.

että se sai toimia punaorpojen kotina koko heidän lapsuutensa ajan, ja sitä käytettiin 1920–1930 -lukujen vaihteessa kesäsiirtolana kaupungin lapsille³⁷⁸.

6. HIRVIÖÄIDIT? – SUHTAUTUMINEN PUNAORPOPERHEISIIN

Suhtautuminen punaorpoerheiden äiteihin oli heti sisällissodan jälkeen syyttävää ja osoittelevaa. Punaiset äidit nähtiin yhteiskunnan uhkana siinä suhteessa, että heidän pelättiin kasvattavan lapsistaan vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen vastustajia. Suhtautuminen äiteihin oli siis epäluuloista, ja punanorvot haluttiin pelastaa kodeistaan.³⁷⁹

*”Vielä on suuri vaara punaisten naisissa. He ovat osottautuneet useimmissa tapauksissa kauhistuttaviksi hirviöiksi ja pedoiksi. - - Suurelta osin noitten naisten kodit ja niissä annettu kasvatus on syynä hirvittävän kauheaan sisällissotaamme. Punaisten raakuuksissa ennen kaikkea paljastui punaisten kotien ja näitten naisten raakuus, mikä hirvittävässä julmuudessa hakee vertaa. Yhteiskunnan ehdoton velvollisuus tästä lähtien on oleva, etteivät tällaiset hirviöt saa enää lapsia kasvattaa ja niihin istuttaa julkeaa raakuuttaan sekä kalvavaa vihaansa, joka saastuttaa lapsen koko sielunelämän. Tästä täytyy tulla luja kontrolli ja sen aikaansaaminen on ennen kaikkea köyhäinhoitoviranomaisten tehtävä. Kaikissa vähänkin arveluttavissa tapauksissa on lapset erotettava tällaisista hirviöistä.”*³⁸⁰

Näin kirjoitti kuopiolainen köyhäinhoidollisissa tehtävissäkin toiminut Bruno Sarlin³⁸¹ toimittamassaan *Köyhäinhoito*-lehdessään keväällä 1918. Nämä Sarlinin vahvat sanat

³⁷⁸ KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelulautakunta 1929, 28.2.1929, § 9, Liite 1; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1930, 195; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1931, 206; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1932, 218; Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1933, 190.

³⁷⁹ Pulma 1986, 126–127; Kaarninen 2008a, 62, 110.

³⁸⁰ Köyhäinhoitolehti 2-3/1918, Bruno Sarlin, ”Orpojen kasvatus. Suuri kansallinen tehtävä”, 14–15.

³⁸¹ Bruno Sarlin (1878–1951) toimi kaakkoispiirin vaivahoidon neuvonantajana vuosina 1906–1918 ja tämän jälkeen kolmannen piirin köyhäinhoidontarkastajana vuoteen 1920 saakka. Hän oli myös vuonna 1918 sotaorpojen huollon valvojana sosiaalivaltiossa. Sisällissodan aikana hän toimi Kuopion kaupungin komendantina, ja oli perustamassa Kuopion suojeluskuntaa. Kansallisen Edistyspuolueen kansanedustajana Sarlin toimi vuosina 1919–1920 ennen kuin ryhtyi hoitamaan Vaasan läänin maaherran virkaa. Sarlin

tuovat esiin sen ilmapiirin, joka punaorpaperheitä kohtaan vallitsi heti sisällissodan jälkeen. Punaisia miehiä pidettiin tekoineen raakalaisina, ja heidän puolisoitaan ei välttämättä pidetty yhtään sen lempeämpinä. Sarlinin mielipide tulee selkeästi esiin hänen kutsuessaan punaisia äitejä hirviöiksi. Lapset täytyi pelastaa hirviöiden armoilta ja saastuttavalta kasvatukselta.

Voisi kuvitella, että tällaisen kuopiolaisen vaikuttajan vahvalla mielipiteellä olisi ollut vaikutuksensa siihen, kuinka Kuopiossa punaorpoihiin suhtauduttiin. Kova puhe punaisten perheistä ja etenkin naisista oli heti sisällissodan jälkeen varsin yleistä.³⁸² Toisaalta tällainen suhtautuminen oli ymmärrettävää tilanteessa, jossa tunteet nousivat pintaan ja katkeruutta oli molemmin puolin. Kuitenkin jo vuonna 1919 viranomaisten asenteet punaorpaperheitä kohtaan alkoivat muuttua ja 1920–1930-luvuilla punalesket alettiin nähdä ahkerina ja työteliäinä naisina. Sotaorpuhuollon tarkastaja Eemil Tolonen myönsi tekemillään tarkastuskäynneillä olleen vaikutusta. Tutustuminen äiteihin osoitti, ettei tilanne ollut niin hälyttävä kuin oli luultu.³⁸³ Sodan jälkeinen kirjoittelu ja asenteellisuus ovat selkeästi olleet tunteiden purkausta, vihaa ja katkeruutta sekä toisaalta propagandaa lasten sijoitusten puolesta.

Tällaisesta aatteellisesta kehityksestä on viitteitä myös Kuopiossa. Jo Bruno Sarlinin kirjoitus *Köyhäinhoito-lehdessä* osoittaa, että suhtautuminen punaorpaperheisiin oli väritynyttä. Kuopiossakin oli vuonna 1918 vahvat suunnitelmat lasten erottamisesta äideistään, kun kaupunkiin suunniteltiin kolmiportaista lastenkotijärjestelmää³⁸⁴. Suunnitelmien taustalla vaikutti pelko siitä, että lapset kasvaisivat kotonaan vääränlaisessa kasvuympäristössä.

”Lapset olisivat ennen kaikkea varjeltava siitä myrkytyksestä, vihasta ja saastasta, joka vallitsee useammassa tämän laatusessa perheessä. Yhteiskunnan tulevaisuus riippuu

toimitti *Köyhäinhoitolehteä*, joka myöhemmin muutti nimensä *Huoltajaksi*. Eduskunnan edustajamatrikeli, viitattu 15.9.2014; Piirainen 1974, 68; Uola 2006, 681–682.

³⁸² Katso esimerkiksi Hakala 2006, 121–124; Markkola 2009, 75–77, 78–79; Kaarninen 2009, 87.

³⁸³ Kaarninen 2008a, 110–111.

³⁸⁴ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 29.6.1918, § 181; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1918, 46–47.

*siitä missä määrin onnistutaan johtamaan kasvava polvi oikeille teille ja tehdä niistä kunnan kansalaisia.*³⁸⁵

Kuten edellä oleva lainaus Kuopion kaupungin kunnallisesta kertomuksesta vuodelta 1918 osoittaa, tunteet olivat kaupungin päättäjillä pinnassa ja lasten aatteellinen kasvat- tus nähtiin tärkeäksi kansalliseksi tehtäväksi myös Kuopiossa. Punaleskien pelättiin kasvattavan lapsensa valkoista Suomea vastaan, myrkyttävän heidät vääränlaisilla aja- tuksilla ja asenteilla. Lapset tuli pelastaa äideiltään. Suunnitelmat lasten sijoituksista eivät kuitenkaan onnistuneet Kuopiossakaan, koska kaupungista puuttui kunnollinen lastenkoti- ja sijoitusjärjestelmä. Samoin vankileirin sulkeminen ja osan punavankien vapautuminen vähensi orpojen määrää kaupungissa huomattavasti. Vaikka isät eivät välttämättä kapinallisina olleet parempia kasvattajia, kaupunki ei voinut yltää valtaansa näihin perheisiin, elleivät he tulleet hakemaan avustuksia köyhäinhoidolta.

Asenteista punaorpoperheisiin vuonna 1918 kuvaa se, kuinka kunnallisvaltuustossa pohdittiin, miten punavangit tai heidän perheensä saataisiin työllä korvaamaan heidän huollosta koituvia kustannuksia. Koska itse vangit olivat *”ruumiillisesti heikkoja ja henkisesti jokseenkin tylsistyneet”* ja perheenjäsenten työkyky oli köyhäinhoidon mu- kaan *”myöskin aivan ala-arvoinen”*, ei punavankeja ja heidän perheitään kuitenkaan lopulta velvoitettu huoltokustannuksia korvaamaan.³⁸⁶ Se, kuinka punaisia on kuitenkin kuvattu, kertoo viranomaisten asenteista heitä kohtaan. Tuskin punaisten perheiden työnteko oli täysin ala-arvoista, ja mahdolliset syyt työttömyyteen olivat muualla kuin perheiden aatteellisessa taustassa. Vangit taas olivat heikkokuntoisia ja näin ollen fyysi- sesti työkyvyttömiä, mutta henkisesti työkuntoisia.

Kaupunginvaltuuston asenteet punaisia äitejä kohtaan sekä avustamisen vastikkeelli- suudesta näkyy myös lastenkotijärjestelmän laadinnassa, kun pienemmille lapsille kaa- vailtiin vain lastenseimijärjestelmää.

³⁸⁵ KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia vuodelta 1918, 46.

³⁸⁶ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 3.6.1918, § 145; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1918, 45–46.

”Kun kasvatuksellinen puoli tämän ikäisten lasten hoidossa ei vielä ole siinä määrin tärkeä kun jonkun verran varttuneimpien, niin on toimikunta katsonut suotavaksi että tällaiset lapset osittain myös saisivat olla äitien hoidossa, koska helposti muuten voisi tapahtua, että äidit tykkänään jättäisivät lapsensa hoidon ja elatuksen kunnan rasitukseksi ja koettaisivat itse siitä päästä aivan vapaiksi. - - Kun äidit päivisin saataisiin töihin, niin voitaisiin heidän ansioistaan mahdollisesti jokunen osa myös saada korvatuksi lasten ruokkimisesta ja hoitamisesta lastenseimessä.”³⁸⁷

Pienempiä lapsia ei haluttu äideistään erottaa, koska punaleskien pelättiin pääsevän tällöin liian helpolla lastensa kasvatuksesta. Puntarissa olivat taloudelliset ja kasvatukselliset aatteet. Punaorpoperheiden kohdalla pienempien lasten kasvatuksellisten tuhojen ei nähty olevan yhtä isoja ja pysyviä kuin vanhempien lasten kohdalla. Mitä vanhempi lapsi oli, sitä alttiimpi hän oli turmeltumaan äitinsä kasvatuksesta. Näin ollen Kuopion kaupunki katsoi, että pienemmät lapset voisivat olla äitiensä hoivassa, ja samalla lastenseimijärjestelmällä turvattaisiin äidin työssäkäynti. Tällöin he voisivat korvata lastensa hoidosta koituneita kustannuksia. Toisaalta taustalla vaikutti virkamiesten pelko, että äidit jättäisivät kaikki lapsensa kunnan huollettavaksi, jos he eivät joutuisi ottamaan vastuuta edes pienimmistä lapsistaan.³⁸⁸ Nuorempien lasten kasvatuksesta oltiin valmiita tinkimään, koska ei haluttu ottaa sitä riskiä, että punalesket pääsisivät turhan helpolla, jos heidän kaikki lapsensa sijoitettaisiin kodin ulkopuolelle. Edellä esittämäni lainaus osoittaaakin, kuinka vielä vuonna 1918 punalesket nähtiin tunteettomina objekteina, joiden perheisiin huoltotoimenpiteitä toteutettiin. Lainaus osoittaa niitä ajatuksia, mitä punaisiin naisiin liitettiin. Äidit olivat niin moraalittomia ja tunteettomia, etteivät edes halunneet tai kyenneet pitämään huolta lapsistaan. Tuskin punaäidin tilanne on kuitenkaan ollut helppo, kun hän on puntaroinut köyhäinhoidon avun hakemisen kannattavuutta ja riskejä. Harva äideistä oli valmis luopumaan lapsistaan.

Punaorpoperheiden eriarvoinen kohtelu näkyi Kuopiossakin käytännön huoltotoimissa, kun punaisten ja valkoisten perheet huollettiin eri tavoin. Sisällissodan jälkeen Kuopion köyhäinhoitohallitus huolsi kaikkia sotavanki- ja punaorpoperheitä, samalla kun valkoi-

³⁸⁷ KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1918, 47.

³⁸⁸ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 29.6.1918, § 181; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia vuodelta 1918, 46–47.

set perheet saivat avustuksensa kaupungin varoista Sotamiesperheiden Avustustoimikunnan hoitaessa käytännön avustamisen³⁸⁹. Valkoisten orpojen avustus oli valtakunnallisestikin järjestetty erilleen punaorpojen avustamisesta, ja valkoisille ryhdyttiin maksamaan valtion eläkettä vuonna 1919.³⁹⁰ Tällöin kuopiolaiset valkoiset siirtyivät valtioläkkeen piiriin³⁹¹. Näin ollen oli luonnollista, että myös Kuopiossa valkoisten perheiden avustaminen oli erotettu köyhäinhoidosta ja punaorpoavustuksista.

Taulukko 4. Kuukausittaiset avustussummat vuonna 1918 valkoisissa ja punaisissa perheissä.

LASTEN LKM	VALKOISET PERHEET	PUNAISET PERHEET
0	50 mk/kk	0 mk/kk
1	70 mk/kk	40 mk/kk
2	90 mk/kk	40 mk/kk
3	110 mk/kk	40 mk/kk
4	130 mk/kk	60 mk/kk
5	-	80 mk/kk
6	-	80 mk/kk

Lähde: KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 3.6.1918, § 151, liite 19.

Taulukosta 4 nähdään, kuinka punaisten ja valkoisten perheitä köyhäinhoidon mukaan keskimääräisesti Kuopiossa avustettiin vuonna 1918. Näihin avustuksiin oikeutettuja perheitä olivat siis kaikki suojeluskuntalaisten perheet, joilla oli perheenjäseniä kuollut tai yhä mukana sotaväessä tai -toimissa. Punaisten puolella avustusten piiriin kuuluivat punaorpoperheiden lisäksi vankina olleiden punaisten perheet. Kuten taulukosta voidaan todeta, punaisten perheiden avustukset olivat vuonna 1918 huomattavasti pienemmät kuin valkoisille maksetut avustussummat. Suojeluskuntalaisten kuukausittaiset avustukset liikkuvat 50–130 markan välillä perhekoosta riippuen. Punavankiperheille suurim-

³⁸⁹ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918, 2.4.1918, § 82; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1919, 49.

³⁹⁰ Piirainen 1974, 69–70; Pulma 1987, 128; Kaarninen 2008a, 57–58.

³⁹¹ KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1919, 49.

piinkin perheisiin jaettavat avustussummat nousivat korkeintaan 80 markkaan kuukaudessa. Huomattavimpana erona on, että suojeluskuntalaisten perheenjäsenet saivat avustuksia 50 markkaa kuukaudessa, vaikka perheessä ei olisi ollut yhtään elätettävää lasta. Tämä oli enemmän kuin 1-3-lapsisen punavankiperheen kuukausittainen avustus, joka oli noin 40 markkaa kuukaudessa.

Suojeluskuntalaisten avustaminen ei kuitenkaan ollut Kuopiossa niin hallitseva kysymys kuin punaorpoperheiden avustaminen. Perheellisiä suojeluskuntalaisia ei Kuopiossa kuollut kuin yksi, jolloin ei ollut tarpeen avustaa kuin vain vakinaisessa sotaväessä olevien asevelvollisten perheitä.³⁹² Avustussummat kertovat 1910–1920 -lukujen vaihteen ilmapiiristä. Avustustoimilla ja -summien suuruudella pyrittiin arvottamaan punaisten ja valkoisten perheet. Näin konkreettisesti osoitettiin, ketkä kuuluivat voittajiin ja ketkä häviäjiin. Vaikka tilanne ei ollut Kuopiossa kovin kärjistynyt suojeluskuntalaisten orpojen vähyden takia, kaksinkertaiset avustussummat suojeluskuntalaisille asettivat eri puolten perheet eriarvoiseen asemaan yhteiskunnassa ja perheitä arvotettiin poliittisesti.

Asenteet punaorpoperheitä kohtaan alkoivat kuitenkin muuttua Kuopiossa 1920-luvulle tultaessa. Vuoden 1918 nihkeästä asenteestaan huolimatta kaupunginvaltuusto yllättäen vuonna 1919 kehotti jakamaan punavankiperheille keskimäärin entistä suurempia avustuksia. Köyhäinhuoltohallitus vastasi kehotukseen jakavansa punavankiperheille jo normaaliavustuksia suurempia avustuksia. Se kuitenkin lupautui antamaan suurempia avustuksia perheille harkinnan mukaan ja huomioonottamalla perheiden olosuhteet.³⁹³ Kuten taulukosta 3 voidaan todeta, lapsikohtainen avustussumma kuukaudessa nousi vuonna 1919 vuodesta 1918 viisi markkaa, jonka jälkeen avustussummat nousivat maltillisemmin 1920-luvun alussa. Kaupunginvaltuuston kommentti on kuitenkin osoitus ilmapiirin muutoksesta. Punaorpoperheiden ei nähty enää olevan samalla lailla syyllisiä sisällissotaan kuin vuonna 1918. Ymmärrettiin, että perheet olivat osittain tahtomattaan joutuneet vallitsevaan tilaan.

³⁹² KA. Sosiaaliministeriön sosiaalinen tutkimustoimisto. Sotaorvot 1918; KKMK. Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia 1919, 43.

³⁹³ KKA. Kunnallisvaltuusto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1919, 20.1. § 17; Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1919, 30.1. § 5, liite e.

Tarkasteluajanjakson aikana viranomaisaineistossa ei ole puhuttu punaorvoista tai heidän perheistään kovaan tai halventavaan sävyyn, vaan heitä on ainoastaan kuvattu sotaorpoina tai turvattomina lapsina. Ennen vuotta 1924 avustetuista punaorpoperheistä puhuttaessa, heistä on vain harvoin käytetty edes sotaorpo-nimitystä. Heihin toteutettuja huoltotoimenpiteitä ei ole perusteltu sisällissodalla tai sotaorpoudella. Tämän sijaan perusteina huoltotoimenpiteiden toteuttamiselle tai toteuttamattomuudelle on annettu muun muassa huono toimeentulo, työttömyys ja perheenjäsenten työssäkäynti tai vaikeat talvikuukaudet.³⁹⁴ Myös kun köyhäinhoito on tehnyt päätöksen viiden punaorvon sijoittamisesta NNKY:n Koivumäen lastenkotiin, on se puhunut köyhäinhoidon lapsista punaorpo- tai sotaorpo-nimityksen sijaan³⁹⁵. Sen jälkeen, kun lastensuojelulautakunta otti tehtäväkseen huolehtia punaorpojen huollosta, sotaorpo-nimitys ilmaantui takaisin viranomaisten kielenkäyttöön. Toisaalta köyhäinhoidolta yhä avustuksia hakevista punaorpoperheistä ei edelleenkään käytetty sotaorpo-nimitystä.³⁹⁶ Tämä selittyy sillä, että näin voitiin erottaa varsinaiset punaorvot muista lastensuojelulautakunnan holhouksen alaisista lapsista. Punaorpoihin kun toteutettiin toimenpiteitä eri ehdoin kuin muihin lastensuojelun holhouksessa oleviin lapsiin.

Toisaalta eriarvoisuus orpojen huollossa näkyi vielä 1920-luvulla, kun vuosina 1924–1930 Kuopion kaupungin lastensuojelulautakunta avusti Leppävirralta Kuopioon muuttanutta valkoista perhettä punaorpojen rinnalla. Tosin perheen avustamisesta ei tullut Kuopiolle lainkaan kuluja, kun sosiaaliministeriö maksoi perheen kahdesta lapsesta 50 prosentin valtionkorvausta ja toisen puolikkaan avustuksista maksoi Leppävirran kunta, joka oli perheen kotikunta. Tällöin Kuopion köyhäinhoito ei edes tehnyt päätöksiä perheelle maksettujen avustussummien suuruudesta. Kyseiselle perheelle annettujen avustusten suuruus oli kuitenkin joka vuosi kuopiolaisille punaorvoille jaettavia avustuksia suurempia. Esimerkiksi vuonna 1924 tämä kaksilapsinen valkoinen perhe sai avustuksia vuoden aikana 1 800 markkaa, samaan aikaan kun yksi kolmilapsinen kuopiolainen pu-

³⁹⁴ Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933. Katso esimerkiksi KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1920, 30.3.1920, § 10, § 11, § 12; Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1921, 25.1.1921, § 6. Perheet F, H, T & U.

³⁹⁵ KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1919, 28.8.1919, § 18.

³⁹⁶ Katso esimerkiksi KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924, 13.2.1924, § 7; 4.6.1924, § 4; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1925, 5.1.1925, § 10; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1927, 25.10.1927, § 13; Köyhäinhoitolaikunnan pöytäkirjat 1926, 26.1.1926, § 4; 30.11.1926, § 6. Perheet A, I, P, T & S.

naorpaperhe sai vuoden aikana avustuksia yhteensä 1 200 markkaa.³⁹⁷ Ero on ollut huomattava, kun valkoisesta orvosta maksettiin 75 markkaa kuukaudessa kuopiolaisen punaorvon keskimääräisen avustuksen ollessa 39 markkaa kuukaudessa lasta kohden³⁹⁸. Tosin lähemmäs 1930-lukua tultaessa avustussummien erot tasoittuivat, kun esimerkiksi vuonna 1929 niin kyseisen valkoisen perheen lasten kuin myös punaorpojen avustussummien suuruus oli 100 markkaa kuukaudessa lasta kohden.³⁹⁹

Mielenkiintoista kuitenkin on, että kyseistä perhettä avustettiin samaa kautta kuin kuopiolaisia punaorpaperheitä. Perheeseen tuskin sovellettiin samoja avustusperiaatteita kuin punaorpaperheisiin. Perheeseen ei esimerkiksi tehty yhtä säännöllisiä tarkastuksia kuin muihin perheisiin. Perhettä avustettiin lastensuojelun kautta luultavasti siitä syystä, ettei Kuopiossa ollut tuolloin suojeluskuntalaisille suunnattua avustustoimikuntaa, jonka kautta avustuksia olisi voinut hakea. Käytännöllisempää oli järjestää yhden perheen avustus samaa kautta kuin punaorpojen, jolloin kaikkia sotaorpoja avusti sama toimija, ja valtionkorvauksia kaikkiin maksettuihin avustuksiin voitiin hakea samaan aikaan.

Lastensuojelulautakunta vakuuttikin vuonna 1929, että se avustaa sotaorpaperheitä poliittisesta taustasta riippumatta. Punaorpojen hoitoyhdistys r.y.⁴⁰⁰ oli lähestynyt lastensuojelulautakuntaa 5 000 markan määrärahapyyntöllä, mutta tähän lastensuojelulautakunta ei kuitenkaan suostunut.

*”Koska avustusta anova yhdistys, kuten sen nimestäkin selviää, on suoranaisesti puolueyhdistys, jonka avustukset ovat tarkoitettu puolueen perheisiin kuuluville orpolapsille, eikä kuten tällaiset avustukset aina ovat annettava orvoille huolimatta siitä kuuluvatko vanhemmat sitten, tahi ovatko kuuluneet, mihin puolueeseen tahansa, eikä kaupungilla ole oikeutta antaa avustusta ainoastaan yhden puolueen perheen orvoille.”*⁴⁰¹

³⁹⁷ Perhe P. KA. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö 1919–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924, 9.7.1924, § 7.

³⁹⁸ Katso taulukko 3.

³⁹⁹ Taulukko 3. KA. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö 1919–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924, 9.7.1924, § 7.

⁴⁰⁰ Tutkimillani lähteillä ei ole voitu selvittää kyseisen yhdistyksen osuutta kuopiolaisten punaorpojen avustamisesta, joten tämä vaatisi lisätutkimusta.

⁴⁰¹ KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1929, 27.11.1929, § 8.

Lastensuojelulautakunta painotti, että punaorpojen huolto kuului jo valtiokorvaustenkin myötä vain lautakunnalle. Se vakuutti, että punaorpojen, tai orpojen yleensäkin, avustaminen oli puolueetonta. Lastensuojelulautakunnan vastauksesta Punaorpojen hoitoyhdistykselle kuitenkin tulee esiin asenteellisuus niin sanottua puolueellista yhdistystä ja heidän avustustoimia kohtaan. Tässä suhteessa punaisuus herätti yhä tunteita, ja nähtiin poliittiseksi aatteeksi.

Ei voida täysin sulkea pois sitä, etteivätkö poliittiset ja aatteelliset tekijät olisivat vaikuttaneet punaorpojen huoltoon myös Kuopiossa, mutta tutkimassani viranomaisaineistossa tämä ei ole tullut korostuneesti esiin enää 1920-luvulla. Varsinkin heti sisällissodan jälkeen tunteet ovat käyneet kuumina, mikä näkyy jo Sarlinin lausunnoista, mutta enää myöhemmin näin vahvoja lausuntoja ei ole annettu. Asenteellisuus voi selvimmin näkyä ennemmin teoissa, koska kaikkea sanottua ei ole kirjattu ylös pöytäkirjoihin.

Vaikka vuosina 1918–1919 punaorpojen kasvatusta pidettiin Kuopiossa tärkeänä ja lapsia olisi haluttu erottaa äideistään, ei tätä ole kuitenkaan laajamittaisesti toteutettu. Lapsia toki erotettiin äideistään, mutta niitä ei toteutettu automaattisesti kaikkien perheiden kohdalla. Punaorpoja sijoitettiin lähinnä perheistä, jotka köyhäinhoidolta tai lastensuojelulautakunnalta saivat jo avustusta. Kahdessa tapauksessa sijoitukset olivat pakollisia äidin huoltajuuden menetyksen takia.⁴⁰² Toki tässä voidaan sanoa näkyvän asenteellisuus punaleskiä kohtaan, kun köyhäinhoidon olisi ollut sijoitusten sijaan mahdollista nostaa kotiin maksettavien avustusten summaa. En kuitenkaan väittäisi, että sijoitusten taustalla olisi vaikuttanut vain asenteellisuus punaorpoperheitä kohtaan, koska tälle ei löydy Kuopiosta tarpeeksi vankkoja perusteita.

Tätä näkökulmaa tukee se, että muutama punaorpo palautettiin omaan kotiinsa. *”Täten pyydän, että poikani - - luovuttaisi minulle itselleni hoidettavaksi, sillä terveyteni ja työni puolesta katson voivani hänet itse kasvattaa ja huolta pitää”*⁴⁰³ pyysi yhden punaorpopojan äiti köyhäinhoitohallitukselta kirjeitse vuonna 1922. Poika luovutettiin takaisin äidilleen, vaikka edellisenä vuonna äidin pyyntöön ei ollut suostuttu. Tilanteeseen vaikutti se, ettei äiti ollut vuoden 1920 jälkeen hakenut avustuksia köyhäinhoitohallituk-

⁴⁰² Katso lisää luku 4 ja 5.

⁴⁰³ Perhe G. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1922, 24.5.1922, § 1.

selta. Omien sanojen mukaan hän oli töissä, ja näin ollen kykenisi taloudellisesti huolehtimaan lapsestaan.⁴⁰⁴ Tämä osoittaa sen, että jos äiti kykeni osoittamaan taloudellisen pärjäämisensä, lapsi oli mahdollista saada takaisin kotiin. Myös toinen punaleski sai toisen sijoitettuaan alaikäisistä tyttäristään takaisin kotiinsa hoitoon. Hän lupasi hoitaa kotona asuneen 13-vuotiaan pojan ilman punaorpoavustuksia, joita hänestä oli aiemmin maksettu.⁴⁰⁵ Todennäköisesti tämä on ollut tyttären palautuksen toteutumista tukeva seikka. Äiti vakuutti, että hän kykenee perheestään pitämään taloudellisesti huolta.

Kuopiossa punaorpojen avustamiseen vaikuttivat siis taloudelliset seikat. Toisaalta avustuksissa pyrittiin säästämään ja niiden jakamista harkittiin perheiden kohdalla. Kaupungin punaorpoperheet oli jaettu kahteen erilliseen ryhmään, kun osaa perheistä avustettiin punaorpoina ja osaa köyhäinhoidon asiakkaina. Kolmantena ryhmänä olivat ne punaorpoperheet, jotka eivät joko saaneet avustuksia lainkaan tai eivät niitä hakenneet. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että kaikki varsinaisia punaorpoavustuksia saaneet perheet olivat sotasurmatietokannan mukaan puoleltaan tuntemattomia. Punaisten puolelta vain kahdesta perheestä sijoitettiin valtionkorvausten turvin punaorpoja sijais- ja lastenkoteihin.⁴⁰⁶

Herääkin kysymys siitä, onko perheiden tausta kuitenkin vaikuttanut siihen, ettei heille ole punaorpoavustuksia myönnetty aatteellisista syistä? Tästä tuskin on kyse, koska puoleltaan tuntemattomatkin ovat voineet olla poliittisesti punaisia ja punaorpoavustusten myötä heidät luokiteltiin yhteisössä punaisiksi. Tämän lisäksi myös puoleltaan punaiset perheet saivat köyhäinhoidolta avustuksia. Ne perheet, joihin toteutettiin valtionkorvauksin tuettua punaorpohuoltoa vuodesta 1921 eteenpäin, olivat niitä perheitä, joissa lapsiluku oli suuri, lapset olivat nuoria, perheen toimeentulo oli heikko tai äiti oli menettänyt huoltajuutensa. Niille perheille, joille jaettiin normaalia köyhäinhoidon avustusta, olivat lapsiluvultaan pienempiä perheitä tai lapset perheessä olivat iältään vanhempia. Tällöin äidit tulivat toimeen satunaisilla avustuksilla tai heidän ei tarvinnut

⁴⁰⁴ Perhe G. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1921, 22.9.1921, § 5; Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1922, 24.5.1922, § 1; Avustusluettelot 1918–1922; Satunaisten avustusten luettelot 1918–1922.

⁴⁰⁵ Perhe T. KKA. Sosiaalilautakunta. Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1924–1926; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924, 13.2.1924, § 7.

⁴⁰⁶ Liite 1.

hakea avustuksia lainkaan.⁴⁰⁷ Tämä osoittaa sen, kuinka punaorpoavustukset olivat harkinnanvaraisia. Ne perheet, jotka varsinaisia punaorpoavustuksia saivat, eivät olisi tulleet toimeen ilman niitä.

Aatteellisuuden voisi sanoa näkyvän myös punaorpoperheille jaettujen avustusten suuruudessa. Perheille jaettiin niin pieniä avustuksia, että niillä oli vaikea tai jopa mahdollonta tulla toimeen. Toisaalta normaalin köyhäinhoidon toimenpiteet ja avustuksetkaan eivät välttämättä olleet anteliaita tai armeliaita⁴⁰⁸. Kuopiolaisten punaorpojen avustussummaa tulisikin verrata keskimääräisiin Kuopion köyhähoitolautakunnan maksamiin köyhäinhoitoavustuksiin, jotta voitaisiin varmuudella sanoa, että avustusten pienuudessa näkyisi viranomaisten aatteellinen suhtautuminen. Köyhäinhoitoon yleensäkin kuului harkinnanvaraisuus, pienet avustukset ja köyhäinhoidon holhouksen leima. Punaorpojen sijoituksia tulisi verrata yleisiin kasvatusta- ja lastensuojelulautakunnan tekemiin sijoituksiin ja niiden sijoitussyihin, jotta voitaisiin sanoa, että punaorpojen sijoitusten taustalla olisi vaikuttanut vain heidän taustansa. Jos punaleskiä olisi pidetty kelvottomina kasvatustajina, voisi kuvitella, että sijoituksia olisi tehty laajemminkin. Tällainen tarkastelukulma ei ole kuitenkaan mahdollista tämän laajuisen työn puitteissa.

Kuopiossa ei siis suhtauduttu punaorpojen huoltoon erityisen vahvalla aatteellisuudella. Vaikka Bruno Sarlin olikin vielä vuonna 1918 kutsunut punaisia äitejä hirviöäideiksi, muuttuivat äidit 1920-luvulla inhimillisemmiksi. Kuopio toteutti ohjeistuksia ja lakeja, joita valtio oli laatinut niin punaorpojen huoltoon kuin köyhäinhoitoon liittyen. Toki Kuopion viranomaiset olisivat voineet avustaa perheitä anteliaammin ja olla toteuttamatta orpojen sijoituksia, mutta aatteellisuuden sijaan punaorpoperheitä määrätti yhteiskunnassa etenkin köyhyys ja orpous. He olivat kaupungin köyhiä, joita sellaisina avustettiin. Punaorpoisuus määrätti perheitä vain siinä suhteessa, että he olivat oikeutettuja näihin valtion määrittelemiin huoltotoimenpiteisiin, joita Kuopion viranomaiset myös toteuttivat.

⁴⁰⁷ Liite 1. Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933.

⁴⁰⁸ Katso esimerkiksi Urponen 1994, 182–184.

7. HARKITTUA AVUSTAMISTA

Kuopiossa sisällissodan varsinaiset sotatoimet jäivät vähäisiksi ja lyhytkestoisiksi, ja kaupungissa kuoli 110 henkilöä sodan seurauksena. Itse taisteluissa menehtyi kaksitoista miestä ja loput 98 henkilöä kuolivat taisteluiden ulkopuolella, muulla Suomessa, Venäjällä tai Virossa tai sisällissodan jälkiseurauksena vankileireillä. 59 % sodassa tai sen seurauksena kuolleista kuopiolaisista kuului joko punaisiin tai puoleltaan tuntemattomiin. Kuopiossa ei ilmennyt laajamittaista järjestäytyntä terroria kummaltakaan puolelta ja ankarimmat rangaistukset punaisille olivat käytännössä vankeustuomioita. Kuopioon perustettiin kasarmialueelle vankileiri, jonne alueen valloittaneet punaiset jäivät vangeiksi. Vankileirillä oli enimmillään yli 2 000 vankia ja siellä kuoli yhteensä noin 450 vankia. Vankeja kuoli Kuopion vankileirillä etenkin huonolaatuisen ruuan takia sekä kuumetauteihin. Vankileiri suljettiin syyskuussa 1918, jolloin osa vangeista armahdettiin ja osa lähetettiin muihin Suomen vankileireille tai pakkotyölaitoksiin.

Kuopiossa lapsia jäi orvoiksi lähinnä sodan jälkiselvittelyjen seurauksena, kun etenkin Kuopiossa sijainneella vankileirillä oli vaikutuksensa punaorpojen määrään kaupungissa. Yhteensä Kuopiossa jäi orvoiksi 61 lasta, joista 59 lapsen isä kuului kuollessaan punaisten tai puoleltaan tuntemattomien puolelle. Näistä lapsista 52 oli alle 15-vuotiaita eli oikeutettuja valtion korvaamaan punaorpoavustukseen. Valkoisilta ja kumpaankaan puoleen kuulumattomilta jäi orvoiksi molemmilta puolilta vain yksi lapsi. Eroa osapuolten orpolasten määrässä selittää isien ikäjakauma, kun punaiset ja puoleltaan tuntemattomat olivat iältään vanhempia kuin puoleltaan valkoiset. Kuopiossa kukaan sisällissodan seurauksena orvoksi jääneistä lapsista ei jäänyt täysiorvoksi.

Punaorpojen isät kuolivat yleisimmin vankileireillä sairauteen, mutta muutama heistä kuoli myös taisteluissa. Muutaman isän kuolinsyy on tuntematon. Isät työskentelivät eläessään työläis- ja käsityöläisammateissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että isillä olisi ollut vakinainen työpaikka, koska Kuopiossa elettiin paljon satunaisilla töillä. Kuudessa punaorpoperheessä saatiin köyhäinhoidon avustuksia jo vuonna 1917, mikä kertoo, että näiden perheiden toimeentulo oli heikko jo ennen sisällissotaa. Neljää näistä perheistä avustettiin vuodesta 1921 eteenpäin varsinaisilla punaorpoavustuksilla.

Kuopiossa jäi lapsia orvoiksi eniten kaksi- ja kolmilapsista perheistä. Suurimmat perheet olivat kuusilapsisia, joita Kuopiossa oli kaksi. Perhetilanteet eivät kuitenkaan pysyneet stabiileina, kun osassa perheistä kuoli ja syntyi lapsia sekä osa sisaruksista muutti pois. Keskimääräisesti kuopiolaisissa punaorpoperheissä oli kolme orpolasta. Punaorpoavustuksiin oikeutettujen orpojen keski-ikä oli vuonna 1918 lähes kuusi ja puoli vuotta. Alle kahdeksanvuotiaat punaorvot muodostivat Kuopiossa suurimman ikäryhmän. Kuitenkin yhdeksän punaorpoa oli lähellä 15 vuoden ikään, jolloin he olivat velvollisia pitämään itse huolta toimeentulostaan.

Kuopion punaorpoperheiden avustaminen voidaan jakaa kolmeen eri ajanjaksoon. Vuosien 1918–1921 välisenä aikana punaorpoperheitä avustettiin Kuopion köyhäinhoidon kautta, kun apua tarvitsevat äidit hakivat satunnaisia avustuksia köyhäinhoitotoimistolta. Vuodesta 1921 eteenpäin aina vuoteen 1933 saakka Kuopion kaupunki haki sosiaaliministeriöltä valtionkorvauksia punaorpojen huoltotoimiin. Näillä korvauksilla katettiin niin kotiin kuin sijais- ja lastenkoteihin avustettujen punaorpojen hoitokuluja. Valtionkorvausten hakeminen rajasi avustettavien punaorpojen määrää. Ne punaorpoperheet, jotka ei valtionkorvauksilla tuettua avustusta saanut, hakivat edelleen satunnaisia avustuksia Kuopion köyhäinhoidolta.

Kolmannen ajanjakson voidaan sanoa alkaneeksi vuonna 1924, kun Kuopioon perustettiin köyhäinhoidosta erillinen lastensuojelulautakunta. Tämä toimielin ryhtyi hoitamaan punaorpoperheiden huoltamista, jolloin varsinaisilla punaorpoavustuksilla avustetut perheet siirtyivät köyhäinhoidon alaisuudesta lastensuojelulautakunnan huollon piiriin. Kaupungin köyhäinhoito vapautui valtionkorvauksilla avustettujen punaorpoperheiden avustamisesta, mutta avusti edelleen satunnaisilla avustuksilla niitä perheitä, joita ei ollut tunnustettu punaorpoperheiksi. Näin ollen punaorpoperheet oli jaettu vuodesta 1921 eteenpäin kahteen erilliseen avustusryhmään ja vuodesta 1924 eteenpäin kahdelle eri toimijalle. Vain osa avustetuista orvoista tunnustettiin siis todellisiksi punaorvoiksi.

Varsinaista valtion varoin tuettua punaorpoavustusta saivat vain heikoimmin toimeentulevat punaorpoperheet. Näillä varsinaisina punaorpoina avustetuilla perheillä oli eniten lapsia ja ikäjakauma oli nuorempi verrattuna köyhäinhoidon satunnaisia avustuksia saa-

neisiin perheisiin. Ne perheet, jotka eivät minkäänlaista avustusta saaneet tai hakeneet olivat lähinnä yksilapsisia perheitä. Valtionkorvausten myötä avustettujen orpojen määrä laski ja varsinaisia punaorpoavustuksia sai vuosien 1921–1933 aikana yhteensä 23 kuopiolaista punaorpoa kahdeksasta punaorpoperheestä. Osa näistä orvoista oli sijoitettuna sijais- tai lastenkotiin. Kotiin varsinaisilla punaorpoavustuksilla avustettiin yhteensä kymmentä punaorpoa viidestä eri perheestä.

Niin köyhäinhoidon maksamat kuin valtion varoin tuetut kotiin maksetut avustukset olivat niin pieniä, että perheiden oli vaikea tulla niillä toimeen. Osa perheistä joutui hakemaan avustuksia useamman kerran kuukaudessa, mikä kertoo niiden riittämättömyydestä. Heti sisällissodan jälkeisinä vuosina avustukset jaettiin lähinnä elintarvikelipukeina, mutta 1920-luvulla avustukset jaettiin raha-avustuksina. Ennen vuotta 1921 punaorpoperheiden avustukset jaettiin satunnaisesti. Avustamista leimasi harkinnanvaraisuus, kun avustuksia ei haluttu jakaa perheille turhaan. Ennen vuotta 1921 avustusten jakamiseen on vaikuttanut etenkin perheen työllisyystilanne. Jos äiti tai joku perheenjäsenistä oli töissä, avustusta ei välttämättä myönnetty.

Vuonna 1921 varsinaisten punaorpoperheiden avustukset muuttuivat säännöllisiksi kuukausiavustuksiksi, mutta samalla se tarkoitti köyhäinhoidon holhouksen alaiseksi asetumista. Käytännössä perheiden lapset sijoitettiin omiin koteihinsa, heistä tehtiin huoltosopimus ja koteihin tehtiin samanlaisia tarkastuksia kuin sijais- ja lastenkoteihin. Myös varsinaiset punaorpoavustukset olivat harkinnanvaraisia avustuksia, joita ei kaikille perheille jaettu. Näitä avustuksia saivat vain kaikista heikoiten toimeentulevat punaorpoperheet. Varsinaisiin punaorpoperheisiin kohdennettiin päällekkäisiä huoltotoimenpiteitä, mikä kertoo siitä, kuinka perheet ovat todella olleet vähävaraisia, ja toisaalta siitä kuinka kunnan jakamalla punaorpoavustuksilla ei tultu toimeen. Kolmesta punaorpoavustuksista saavasta perheestä sijoitettiin lapsia niin sijais- kuin lastenkoteihin valtionavun turvin. Avustukset eivät siis riittäneet koko perheen huoltamiseen. Punaorpoperheinä avustetut perheet pysyivät tarkasteluajanjakson ajan samoina, mikä kertoo siitä, kuinka perheet elivät toimeentulonsa rajoilla, etteivät ole voineet tulla toimeen ilman avustuksia.

Kaikkiaan Kuopiossa sijoitettiin 13 punaorpoa sijais- tai lastenkotiin. Lastenkotisijoitukset olivat vuoteen 1923 saakka kaupungissa yleisempiä kuin sijaiskotisijoitukset. Tämä johtuu lastenkotisijoitusten väliaikaisuudesta, kun punaorvot odottivat uutta sijaiskotipaikkaa lastenkodissa. Vuoden 1923 jälkeen punaorpoja pyrittiinkin sijoittamaan sijaiskoteihin, ja uusia lastenkotisijoituksia ei tehty enää vuoden 1925 jälkeen. Vuonna 1927 kaikki muut paitsi NNKY:n lastenkotiin sijoitetut punaorvot oli saatu sijoitettua uusiin koteihinsa. Punaorvot pyrittiin sijoittamaan Kuopiota ympäröivään maalaiskuntaan. Vain yhdestä perheestä veljekset sijoitettiin kauemmaksi Orimattilaan. Sijaiskodit pyrittiin pitämään samoina koko orpojen sijoitusajan, ja sijoituspaikkaa on vaihdettu vain muutamassa tapauksessa. Tämä kertoo siitä, ettei sijaiskodeissa ole ilmennyt suurempia puutteita. Sijoitukset sijaiskoteihin kestivät useamman vuoden, yleensä niin, että punaorpo pääsi sijaiskodin holhouksenalaisuudesta 16-vuotiaana. Yhdessä tapauksessa sijoitettu punaorpo jäi sijaiskotiinsa oppimaan ammattia huollon päätyttyä. Kaksi punaorpoa palautettiin äideilleen sijaiskotihuollon aikana.

Kuopion Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys oli aktiivinen toimija Kuopion punaorpojen suhteen, kun se perusti heti keväällä 1919 Kuopion maalaiskuntaan vain punaorvoille tarkoitetun Ainola-lastenkodin. Tähän lastenkotiin sijoitettiin viisi kuopiolaista punaorpoa, jotka asuivat siellä koko lapsuutensa. Vuonna 1920 NNKY hankki lastenkodille uuden paikan lähempää kaupunkia, ja Päivärantaan perustettiin uusi lastenkoti, Taimela. Koti oli kuitenkin huonokuntoinen, ja sen korjaustyöt valmistuivat varsinaisesti vasta 1920-luvun loppupuolella. Lastenkodissa harjoitettiin lapsia pieniin maatalous- ja kodinhoidon tehtäviin. NNKY:n perustama lastenkoti oli Kuopion punaorpohuollolle ja lastensuojelulle merkittävä, kun se toi Kuopioon uuden lastenkodin. Tosin samalla se viivytti varsinaisen kunnallisen lastenkodin perustamista kaupunkiin. Punaorvot olivat herättäneet kysymyksen lastenkodin tarpeesta kaupunkiin, mutta varsinainen kunnallinen lastenkoti ”Ukkokoti” saatiin kaupunkiin vasta vuonna 1926.

Avustuksia myönnettiin siis harkinnanvaraisesti ja varsinaisiin punaorpoavustuksiin oli tiukemmat jakoperusteet. Myös lainsäädäntö vaikutti avustusten jakamiseen, kun vaishoitoasetuksen mukaan avustuksia ei tullut jakaa työkykyisille. Tämä näkyy Kuopiossa etenkin ennen vuotta 1923, kunnes uusi köyhäinhuoltolaki astui voimaan. Punaor-

paperheiden avustuksia ei myönnetty, jos äiti tai jollain perheenjäsenellä oli töitä tai mahdollisuus siihen. Toisaalta, kun avustuksia on myönnetty, ei niitä ole helposti lakkautettu. Kuopiossa vain neljässä tapauksessa on punaorpoavustus lakkautettu kokonaan. Syinä avustusten lakkauttamiselle on ollut äidin kyvyttömyys elättää lapsiaan, huoltajuuden menetys sekä avioituminen uudelleen. Yleisesti punaorpoa voitiin avustaa kotiin, jos koti täytti tietyt siveelliset ja kasvatukselliset kriteerit. Äidin oli kyettävä osoittamaan toimeentulonsa jollain tavoin, lasten tuli olla siistejä ja hyvin huollettuja ja äidin tuli elää siveellistä elämää. Heidän tuli ottaa vastuu lastensa huoltamisesta ja kasvatuksesta. Jos äiti ei kyennyt lapsiaan huoltamaan, saattoi köyhäinhoito lakkauttaa avustuksen tai tehdä punaorpojen sijoituksia. Näin kunta samalla kontrolloi punaorpojen huoltoa ja kasvatusta.

Kuopiolaisten viranomaisten suhtautuminen punaorpoperheisiin oli heti sisällissodan jälkeen tunteiden värittämää. Punalesket nähtiin kelvottomina kasvattajina, ja Kuopioon suunniteltiin sijoituskotijärjestelmää. Viranomaiset halusivat erottaa punaorpoja äideistään ja huoltomuotona nähtiin etenkin lastenkotisijoitukset, kun hyviä sijoituskoteja ei ollut tarpeeksi suhteessa vuoden 1918 orpomäärään. Kun punaorpotilanne kaupungissa oli selkiytynyt vankileirin lakkauttamisen jälkeen, suhtautuminen punaorpoperheisiin alkoi muuttua hiljalleen. Äitejä ei enää nähty täysin kelvottomina kasvattajina, vaan punaorpoja avustettiin kotiin köyhäinhoidon ohjesäännön mukaisesti.

Käytännössä punaorpoperheiden eriarvoinen kohtelu näkyikin punaisten ja valkoisten orpojen huollon eriyttämisessä. Valtakunnallisesti punaiset olivat köyhäinhoidon huollon piirissä, kun valkoiset perheet saivat valtion eläkettä. Näin toimittiin myös Kuopiossa ja punaisten henkinen rankaiseminen näkyikin perheille maksettujen avustusten suuruudessa. Valkoisille perheille maksettiin suurempia kuukausiavustuksia ja eläkettä saivat myös lapsettomat perheet. Vielä 1920-luvullakin Kuopion lastensuojelulautakunta avusti yhtä valkoista perhettä huomattavasti suuremmilla avustuksilla kuin punaisia orpoperheitä. Toisaalta erot avustusten välillä tasoittuivat tultaessa 1930-luvulle. Avustussummien suuruudella kuitenkin muistutettiin, ketkä olivat voittajia ja ketkä häviäjiä.

1920-luvulla kuopiolaisten viranomaisten suhtautuminen punaorpoihin ei ole ollut enää sisällissodan jälkeisten vuosien kaltaisesti korostuneen asenteellista. Vaikka punaorpoja erotettiin äideistään, ei sijoituksia toteutettu suunnitellussa laajuudessaan tai kasvatuksellisista syistä. Punaorpojen annettiin myös asua kotonaan äitiensä hoivassa. Vaikka varsinaisten punaorpojen määrä kaupungissa oli pieni ja näin ollen huoltopolitiikkaa toteutettiin hyvin erilaisessa kontekstissa kuin isoimmissa kaupungeissa, ei orpojen lukumäärä vaikuttanut itse huoltotoimiin. Aluksi punaorpoperheet olivat köyhäinhoidon huollon alaisia, mutta valtionkorvausten myötä osa lapsista tunnustettiin punaorvoiksi, ja heihin toteutettiin valtakunnallisesti laadittuja huoltotoimenpiteitä. Kuopion kaupunki toteutti valtakunnallisia ohjeita ja lakeja, ja ei ollut avustamatta punaorpoperheitä. Punaorvoilla oli vaikutuksensa Kuopion lastensuojelupolitiikkaan, kun he synnyttivät etenkin vuosina 1918–1919 kysymyksen Kuopion lastensuojelullisesta tilasta. Vaikka orpojen määrä väheni vankileirin lakkauttamisen jälkeen, olivat he jo saaneet muutoksen aikaan.

Tämän tutkimuksen otsikko on lainaus erään punalesken kirjeestä köyhäinhoitolautakunnalle vuodelta 1932. Äidillä ei tuolloin ollut enää kotona elätettävänäan yhtään punaorpoavustuksiin oikeutettua punaorpoa. Yksi perheen pojista oli edelleen NNKY:n lastenkodissa huollettavana. Kotona äidin kanssa asui yksi hänen punaorpopojistaan, joka oli tuolloin töissä ruokapalkalla. Äiti lähestyi köyhäinhoitolautakuntaa, koska ei työttömyytensä vuoksi kokenut tulevansa toimeen ilman avustuksia. Avustuspyyntö kuitenkin hylättiin pojan työssäkäynnin takia.⁴⁰⁹ Kirje ei itsessään liity siis punaorpoavustuksiin tai niiden pienuuteen. Olen kyseisen äidin lausahduksen kuitenkin otsikoksi valinnut, koska se tiivistää monen punaorpoäidin ajatukset ja ahdingon vuosilta 1918–1933. Vaikka kuinka vähensi menonsa tuloistaan, ei rahaa riittänyt ruokaan. Ei edes sillä parhaalla laskupäällä.

⁴⁰⁹ Perhe D. KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1932, 29.7.1932, § 29, liite 25.

LÄHTEET

I ALKUPERÄISLÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhuoltotoimiston arkisto:

Sotaorpojen huoltoa koskevat asiakirjat:

Vuoden 1918 aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea,
Komiteamietintö 1919: No 11

Kertomus Sosialihallituksen köyhäinhoidontarkastusosaston
ja sen alaisten köyhäinhoidonpiiritarkastajain toiminnasta
vuonna 1918

Varsinaisia kasvatteja koskeva kirjeenvaihto:

Sotaorpojen sijoitus ulkokuntiin 1919–1925

Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö:

Kuopion köyhäinhoitohallitus 1921–1924

Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930

Kuopion NNKY 1919–1930

Piiritarkastajien tarkastuskertomuksia:

Kuopion Lääni 1890–1973

Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalisen tutkimustoimiston arkisto:

Sotaorvot 1918

Kuopion sotavankilaitoksen arkisto:

Luettelo kuolleista vangeista

Kuopion kaupunginarkisto (KKA), Kuopio.

Sosiaalilautakunnan arkisto:

Avustusluettelot 1917–1933

Satunaisten avustusten luettelot 1917–1932

Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1918–1922

Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1923–1933

Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1918–1923

Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924–1933

Lastensuojeluosaston tarkastuselostukset 1918–1933

Amerikkalaisten elintarpeiden jakelu 1919–1920

Kunnallisvaltuusto:

Kuopion kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1918–1920

Kuopion seurakunnan keskusarkisto (KSK), Kuopio.

Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta:

Rippikirjat 1893–1910, 1911–1920 (mikrokortti)

Aa22: 181

Aa25: 1921, 2045, 2231, 2324, 2261

Aa23: 711, 1115

Aa26: 2700, 2946

Aa24: 1376, 1498, 1559, 1622, 1684

Aa27: 3269, 3395, 3425

Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1912–1922 (mikrokortti)

1912 F4 9-12

1916 F4 1-12

1918 F4 12-4

Kuopion kaupunginkirjaston maakuntakokoelma (KKMK), Kuopio.

Kuopion kaupungin kunnallisia kertomuksia vuodelta 1918–1935

Suomen sotasurmat 1914–1922.

Vuosina 1914–1922 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto
<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>, viitattu
24.9.2014.

Hakukone: <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>

Vuoden 1918 sodan sotasurmat kuolintavan ja osapuolen mukaan,
<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/stat2>, viitattu
4.4.2014.

Luettelo Kuopion vankileirillä kuolleista henkilöistä.
[http://vesta.narc.fi/cgi-
bin/db2www/sotasurmaetusivu/Kuopionvankileiri_0](http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/Kuopionvankileiri_0), viitattu 1.4.2014.

LAIT:

Laki oppivelvollisuudesta 1921

Köyhäinhuoltolaki 1922

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (261/99)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>, viitattu 1.10.2014.

Henkilötietolaki (523/99)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>, viitattu 1.10.2014.

ALKUPERÄISLÄHTEINÄ KÄYTETTY KIRJALLISUUS

Oker-Blom, Max & Levander, G.V. (toim.) (1913), *Kodin lääkärikirja*. Neuvonantaja terveille ja sairaille. Helsinki: Otava.

Sarlin, Bruno (1918), ”Orpojen kasvat. Suuri kansallinen tehtävä.” *Köyhäinhuoltolehti* 2–3/1918, 14–15.

SANOMALEHDET

Savon Sanomat 1918. (mf, JY)

Savo 1918. (mf, JY)

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (2003), ”Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorison historiaan”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi, *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: SKS, 9–31.

Alapuro, Risto (2008), ”Sisällissodan väkivallan kuva”. Teoksessa: Kukkonen, Jukka & Heikka, Elina (toim.), *Punamustavalkea 1918 kuvat*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Avain.

Alasuutari, Pertti (2011), *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Annola, Johanna (2011), *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäntalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. Helsinki: SKS.

Antikainen, Marjo-Riitta (2006), *Suuri sisarpiiri. NNKY-liike Suomessa 1890-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: SKS

Böckerman, Johanna (2012), *Nuorten naisten parhaaksi. Naiskuvan määrittäminen Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen julkaisuissa 1900-luvun alusta vuoteen 1930. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Turku 2012.*
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201207106191>

Elfvengren, Eero (1983), ”Itsenäisyyden ajan rekrytointijärjestelmät”. Teoksessa: *Rantatupa, Heikki (toim.), Paikallisyhteisö ja sotalaitos. Paikallishistoriallisen toimiston, Jyväskylän yliopiston historian laitoksen ja Sotatieteen laitoksen kesällä 1982 järjestämän kurssin esitelmät*. Jyväskylä: Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja 5.

Eskola, Jari (2010), ”Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta”. Teoksessa: *Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 179–203.

Haapala, Pertti (1989), *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Haapala, Pertti (1997), *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Helsinki: Editat.

Haatainen Pekka (1992), ”Elämän varjopuolelle joutuneiden parissa. Sosiaaliministeriö 1917–1939.” Teoksessa: *Haatainen, Pekka & Suonoja, Kyösti (toim.), Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 17–319.

Hakala, Anu (2006), *Housukaartilaiset. Maarian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa*. Helsinki: Like.

Halonen, Kaisa (1996), *Matkalla. NNKY 100 vuotta Suomessa*. Helsinki: Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistysten Liitto ry.

Heiska, Katja (2000), *Punaorvon integroiminen paikallisyhteisöön. Kansalaissodassa punaisten puolella turvattomaksi jääneiden lasten sijoittaminen, huolto ja kasvatustilanne vuosina 1918–1939. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopiston Historian laitos. Jyväskylä 2000.*
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2000840327>

Heiska, Katja (2006), ”Jämsän malliin. Punaorpokysymys Jämsässä vuosina 1918–1939.” Teoksessa: Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.), Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen Arkisto 124. Helsinki: SKS, 203–228.

Hietala, Marjatta (2001), ”Mitä tutkia ja miten?”. Teoksessa: Autio, Sari, Katajala-Peltomaa, Sari & Vuolanto, Ville (toim.), Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi. Tampere: Vastapaino, 15–28.

Hoppu, Tuomas (2009), ”Sisällissodan puhkeaminen”. Teoksessa: Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.), Sisällissodan pikkujättiläinen. Porvoo: WSOY, 92–111.

Hämäläinen, Juha (2007), Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Kuopio: Snellman-instituutti.

Jaakkola, Jouko (1994), ”Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta”. Teoksessa: Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.), Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 71–162.

Kaarninen, Mervi (1986), ”Tamperealaisen punaorvon elämänvaiheet”. Teoksessa: Kiuasmaa, Kyösti; Hyrkkänen, Markku; Hämäläinen, Vilho & Jaakkola Jouko (toim.), Yksilö ja yhteiskunnan muutos: juhlakirja Viljo Rasilan täyttäessä 60 vuotta 22.1.1986. Acta Universitatis Tampereensis. Ser A; vol 202. Tampere: Tampereen yliopisto, 36–49.

Kaarninen, Mervi (2003), ”Nuoren tasavallan nuorison ongelmat. Oliko Suomessa nuoriso-ongelma?”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi, Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 216–237.

Kaarninen, Mervi (2008)a, Punaorvot 1918. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Kaarninen, Mervi (2008)b, ”Tamperealaiset sotaorvot”. Teoksessa: Hoppu, Tuomas (toim.), Tampere 1918. Tampere: Tampereen museoiden julkaisuja 100, 228–245.

Kaarninen, Mervi (2009), ”Kirkko, lapset ja sisällissota”. Teoksessa: Huhta, Ilkka (toim.), Sisällissota 1918 ja kirkko. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, 81–96.

Kauppi, Matti & Rautanen, Elina (1997), Oikeus hyvään kotiin. Pelastakaa Lapset ry ja suomalainen lastensuojelutyö 1922–1997. Pelastakaa Lapset ry.

Kiviniemi, Kari (2010), ”Laadullinen tutkimus prosessina”. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 70–85.

Lappalainen, Jussi T. (1981)a, Punakaartin sota 1. Helsinki: Opetusministeriö.

- Lappalainen, Jussi T. (1981)b, Punakaartin sota 2. Helsinki: Opetusministeriö.
- Linnanmäki, Eila (2005), Espanjantauti Suomessa. Influenssapandemia 1918–1920. *Bibliotheca Historica* 95. Helsinki: SKS.
- Markkola, Pirjo (1994), Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Helsinki: SHS. *Historiallisia Tutkimuksia* 187.
- Markkola, Pirjo (1996), ”Marginaali historian keskipisteessä”. Teoksessa: Peltola, Jarmo & Markkola, Pirjo (toim.), *Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan*. Tampere: Vastapaino, 7-19.
- Markkola, Pirjo (2009), ”Kirkko, naiset ja sisällissota”. Teoksessa: Huhta, Ilkka (toim.), *Sisällissota 1918 ja kirkko*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, 65–80.
- Meinander, Henrik (1999), *Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle*. Suomentanut Paula Autio. Espoo: Schildts Kustannus Oy.
- Meinander, Henrik (2010), *Suomen historia. Linjat, rakenteet ja käännekohtat*. Helsinki: WSOY.
- Mönkkönen, Mauri (1996), *Kuopion Historia VII. Kuopion pitäjän, Kuopion maalaiskunnan ja Riistaveden historia*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Nummela Ilkka (1989), *Kuopion Historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875–1918*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Nygård, Toivo (1999), ”Erilaisten historian problematiikasta ja lähteistä”. Teoksessa: Roiko-Jokela, Heikki (toim.), *Vanhuus, vaiva ja erilaiset*. Jyväskylän Historiallinen Arkisto, vol. 4, 17–42.
- Nygård, Toivo (2001), *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Paaskoski, Jyrki (2006), ”Saastamoinen, Herman”. Teoksessa: *Suomen Kansallisbiografia* 8 (von Qvanten-Sillanpää). Helsinki: SKS.
- Paavilainen, Marko (2012), *Ristiaallokosta lapsen oikeuksiin. Lastensuojelun yhteistoiminnan historia*. Hämeenlinna: SKS.
- Paavolainen, Jaakko (1966), *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918, 1. Punainen terrori*. Helsinki: Tammi.
- Paavolainen, Jaakko (1967), *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918, 2. Valkoinen terrori*. Helsinki: Tammi.

- Paavolainen, Jaakko (1974), Suomen kansallinen murhenäytelmä. Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit v. 1918. Helsinki: Tammi.
- Parikka, Raimo (1994), ”1930-luvun pula ja työttömän selviytyminen”. Teoksessa: Parikka Raimo (toim.), Työ ja työttömyys. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 208–278.
- Pekkalainen, Tuulikki & Rustanius, Seppo (2007), Punavankileirit 1918. Suomalainen murhenäytelmä. Helsinki: Tammi.
- Pekkalainen, Tuulikki (2011), Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Pekkalainen, Tuulikki (2014), Lapset sodassa 1918. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Piirainen, Veikko (1974), Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Hämeenlinna: Karisto.
- Pulma, Panu (1987), ”Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa”. Teoksessa: Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva, Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 8–266.
- Pulma, Panu & Kauppi, Matti (1990), ”Vården av de röda krigsvärnlösa 1918 som socialt och politiskt problem”. Historisk Tidskrift för Finland, årg 75, nro 3, 446–464.
- Rahikainen, Marjatta (1996), Kasvot väkijoukossa. Historian kirjurit ja toimijat”. Teoksessa: Rahikainen, Marjatta (toim.), Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä. Historiallinen Arkisto 107. Helsinki: SHS, 19–28.
- Rahikainen, Marjatta (2003), ”Nuorena työhön”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi, Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 161–185.
- Rasila, Viljo (1977), Tilastolliset menetelmät historiantutkimuksessa. Helsinki: Otava.
- Roselius, Aapo (2006), Amatöörien sota. Rintamataisteluiden henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2006.
- Räihä, Antti-Jussi (2011), ”Olot punavankileirillä, ja Isosaaren leirillä”. Teoksessa: Vuorinen, Anu, Isosaari. Pääkaupungin etuvartio. Vantaa: AV-Taitto, 265–268.
- Satka, Mirja (1994), ”Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi”. Teoksessa: Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.), Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 261–339.

Suoranta, Kaisa (2006), ”Ei kai ole minun syyntä vuoden 1918 tapahtumat...”. Punaleskien avustaminen 1918–1948. Suomen historian pro gradu – tutkielma. Joensuun yliopisto. Joensuu 2006.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi:joy-20070142>

Tikka, Marko (2004), Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. Helsinki: SKS.

Tikka, Marko (2008), Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921. Jyväskylä: Ajatus Kirjat.

Tikka, Marko (2009), ”Sodan kokonaistappiot”. Teoksessa: Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.), Sisällissodan pikkujättiläinen. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 221.

Toikko, Timo (2005), Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009), Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuomisto, Tero (1982), Aikain myrskyssä... Kuopion sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen historia 1. Iisalmi: Kuopion Sosiaalidemokraattinen Työväenyhdistys r.y.

Tuomisto, Tero (2002), Puutalokaupunki kasvoi. Näkökulmia Kuopion kaupungin vaiheisiin 1919–2001. Kuopion kulttuurihistoriallisen museon julkaisuja 13.

Uola, Mikko (2006), ”Sarlin, Bruno”. Teoksessa: Suomen Kansallisbiografia 8 (von Qvanten-Sillanpää). Helsinki: SKS.

Urponen, Kyösti (1994), ”Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon”. Teoksessa: Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.), Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 163–260.

Virkkunen, Gia (2010), ”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin”. Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla. Helsinki: SKS.

Vuorinen, Anu (2011), Isosaari. Pääkaupungin etuvartio. Vantaa: AV-Taitto.

Vuornos, Maija (1971), Lapsen asema Suomessa. Tutkimus lapsen aseman ja oikeuksien kehittymisestä Suomessa. Porvoo: WSOY.

Zemon Davies, Natalie (1996), ”Sosiaalishistorian haasteet”. The Shapes of Social History (1990). Suomeksi kääntänyt Jyri Kokkonen ja Marjatta Rahikainen. Teoksessa: Rahikainen, Marjatta (toim.), Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä. Historiallinen Arkisto 107. Helsinki: SHS, 9-17.

III INTERNET

Arkistolaitos. Asiakirjojen käyttörajoitukset.

<http://www.arkisto.fi/fi/aineistot/asiakirjojen-kaeyttoerajoitukset>, viitattu 1.10.2014.

Eduskunnan edustajamatrikkeli, Taavetti Lapveteläinen.

<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?{hnro}=910894&{kieli}=su&{haku}=kaikki>, viitattu 5.9.2014.

Eduskunnan edustajamatrikkeli. Bruno Sarlin.

<http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>, viitattu 15.9.2014.

Jyväskylän yliopiston menetelmäpolku. Määrällinen analyysi.

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/maarallinen-analyysi>, viitattu 30.4.2014.

LIITTEET

LIITE 1. Kuopion punaorpaperheet.

Liite sisältää Kuopion punaorpaperheiden lapset, heidän sukupuolensa, syntymävuodet, mahdolliset kuolinvuodet sekä mahdolliset huoltotoimenpiteet. Perheet ovat numeroituja ja lasten tunnistenumero on heidän syntymäjärjestyksen mukaan. Tummennetut lapset ovat saaneet varsinaisia punaorpoavustuksia eli valtio on korvannut heidän avustuksista noin 50 prosenttia.

Avustusmuotojen lyhenteiden selvennykset: KA=kotiavustus, SK=sijaiskoti ja LK=lastenkoti.

PUNAISET

ID	NIMI	ID	LAPSET	AVUSTUS
1.	Perhe A	1.1.	tyttö s.1910	KA
		1.2.	poika s.1911	KA
		1.3.	poika s.1915	KA
		1.4.	poika s.1924	KA
2.	Perhe B	2.1.	poika s.1904	
		2.2.	tyttö s.1908	
3.	Perhe C	3.1.	poika s.1911	
		3.2.	poika s.1914	† 1917
		3.3.	tyttö s.1920	
4.	Perhe D	4.1.	poika s.1913	KA
		4.2.	poika s.1915	KA/LK/SK
		4.3.	poika s.1917	KA/LK
5.	Perhe E	5.1.	tyttö s.1898	
		5.2.	tyttö s.1900	
		5.3.	poika s.1903	KA
		5.4.	poika s.1905	KA
		5.5.	poika s.1914	KA/LK/SK
		5.6.	poika s.1916	KA/LK/SK
		5.7.	poika s.1918	† 1919
6.	Perhe F	6.1.	tyttö s.1901	
		6.2.	poika s.1903	
		6.3.	poika s.1905	KA
		6.4.	tyttö s.1911	KA
		6.5.	tyttö s.1913	KA

7.	Perhe G	7.1. tyttö	s.1898		
		7.2. poika	s.1904		KA
		7.3. poika	s.1906		KA
		7.4. poika	s.1910		KA/SK
8.	Perhe H	8.1. poika	s. 1911		KA/LK
		8.2. poika	s. 1914	† 1914	
		8.3. tyttö	s. 1915	† 1916	
		8.4. tyttö	s. 1915		KA/SK
		8.5. lapsi	s. 1923	† 1923	

TUNTEMATTOMAT

ID	NIMI	ID LAPSET			
9.	Perhe I	9.1. tyttö	s.1907		SK
		9.2. tyttö	s.1908		KA/SK
		9.3. tyttö	s.1910		KA
		9.4. poika	s.1912	† 1913	
		9.5. poika	s.1912		KA/LK
		9.6. poika	s.1915	† 1920	KA/LK
		9.7. tyttö	s.1917		KA/SK
10.	Perhe J	10.1. tyttö	s.1915		KA
		10.2. tyttö	s.1918	† 1919	KA
11.	Perhe K	11.1. poika	s.1915	† 1915	
		11.2. tyttö	s.1916		
12.	Perhe L	12.1. tyttö	s.1898		
		12.2. tyttö	s.1904		
13.	Perhe M	13.1. tyttö	s.1914		
14.	Perhe N	14.1. poika	s.1904	† 1917	
		14.2. tyttö	s.1906		
		14.3. tyttö	s.1911	† 1913	
		14.4. poika	s.1913	† 1914	
15.	Perhe O	15.1. poika	s.1900	† 1918	
		15.2. tyttö	s.1902		KA
		15.3. poika	s.1907		KA
16.	Perhe P	16.1. tyttö	s.1912		KA
		16.2. poika	s.1914		KA
		16.3. poika	s.1916		KA

17.	Perhe Q	17.1. poika	s.1897		
		17.2. tyttö	s.1900		
		17.3. poika	s.1902	† 1912	
		17.4. tyttö	s.1904		KA
		17.5. tyttö	s.1910	† 1916	
		17.6. tyttö	s.1912	† 1913	
		17.7. tyttö	s.1912		KA/SK
18.	Perhe R	18.1. tyttö	s.1912		KA
		18.2. tyttö	s.1916		KA
		18.3. tyttö	s.1921		
19.	Perhe S	19.1. poika	s.1906		
		19.2. tyttö	s.1911		KA
20.	Perhe T	20.1. poika	s.1912		KA
		20.2. tyttö	s.1914		KA/SK
		20.3. tyttö	s.1917		KA/SK
21.	Perhe U	21.1. poika	s.1914	† 1915	
		21.2. poika	s.1915	† 1918	
		21.3. poika	s.1915		KA/LK/SK
		21.4. tyttö	s.1918		KA/LK
		21.5. tyttö	s.1921		
		21.6. poika	s.1924		
22.	Perhe V	22.1. poika	s.1907		KA
		22.2. poika	s.1910		KA
		22.3. poika	s.1912		KA/LK
		22.3. tyttö	s.1914		KA/SK

Lähteet: Tietokanta 2. Kuopion punaorpaperheet; Tietokanta 3. Punaorpaperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KA. Sosiaali- ja terveysministeriön arkisto. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhoitohallitus 1921–1924, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930, Kuopion NNKY 1919–1930; KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Rippikirjat 1893–1910, 1911–1920; Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1912–1922; KKA. Sosiaalilautakunnan arkisto. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1918–1923; Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1923–1933; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1918–1923; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924–1933; Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1918–1933; Avustusluettelot 1918–1933; Satunaisten avustusten luettelot 1918–1932; Amerikkalaisten elintarpeiden jakelu 1919–1920.

LIITE 2. Kuopiossa avustettujen punaorpojen määrä sekä avustusmuodot.

VUOSI	KOTIIN AVUSTETUT			SJOITUKSET			AVUSTETUT YHTEENSÄ		
	Punaorpo-avustus	Köyhäin-hoito	YHT.	Sijais-koti	Lasten-koti	YHT.	Perhe	Orvot	Valtion-korvatut orvot
1918	-	41	41	2	0	2	15	43	-
1919	-	33	33	2	5	7	15	40	5
1920	-	27	27	3	9	12	13	39	5
1921	8	10	18	6	6	12	12	30	15
1922	8	6	14	5	6	11	11	25	15
1923	8	6	14	5	10	15	10	27	14
1924	8	3	11	7	7	14	10	25	20
1925	8	3	11	6	7	13	10	24	19
1926	8	3	11	7	6	13	10	24	18
1927	6	0	6	7	4	11	9	17	15
1928	4	0	4	6	4	10	8	14	13
1929	4	0	4	6	2	8	8	12	11
1930	2	0	2	6	2	8	8	10	8
1931	2	0	2	7	1	8	7	10	7
1932	0	0	0	5	1	6	5	6	5
1933	0	0	0	2	1	3	3	3	3

Lähteet: Tietokanta 3. Punaorpoperheiden huoltotoimenpiteet 1918–1933; KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhoitohallitus 1921–1924, Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930, Kuopion NNKY 1919–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1918–1922; Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1923–1933; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1918–1923; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924–1933; Lastensuojeluosaston tarkastuslausekset 1918–1933; Avustusluettelot 1918–1933; Satunaisten avustusten luettelot 1918–1932.

LIITE 3. Selvitys tutkimuksessa käytettyjen tietokantojen lähdepohjasta.

Olen laatinut tätä tutkimusta varten kolme erillistä tietokantaa, jotka ovat toimineet tutkimukseni kvantitatiivisten tulosten pohjana. Tietokantojen avulla olen voinut todentaa muun muassa ilmiöiden yleisyyttä sekä tarkkoja lukumääriä. Jokaiseen tietokantaan on pyritty keräämään lähteiden antamien mahdollisuuksien mukaan kaikista tutkimuksen kohteena olevista samat tiedot. Ilmiöiden yleisyyttä on taulukossa kuvattu numerojärjestelmällä (1 tai 0), jossa 1=kyllä ja 0=ei. Tämän lisäksi tietokantoihin on kerätty yksityiskohtaisempia tietoja, kuten nimiä, ikiä, avustussummia sekä muita huomioita. Näin olen saanut laajan kvantitatiivisen pohjan tutkimukselleni ja olen voinut tarkasti todentaa summia, keskiarvoja, määriä ja suhteita. Alla selvitän, kuinka nämä tietokannat on laadittu, mitä ne sisältävät ja mihin lähteisiin ne pohjautuvat. Olen laatinut kaikki kolme tietokantaa Excel-työkalukolaskentaohjelmalla.

Tietokanta 1. Sisällissodassa kuolleet kuopiolaiset.

Tietokanta yksi sisältää kaikki sisällissodan aikana kuolleet kuopiolaiset henkilöt osapuolen mukaan. Se koostuu neljästä osapuolen (punainen/puoleltaan tuntematon/valkoinen/ei kumpikaan) mukaan jaetusta tietokannasta, joihin on kaikkiin koottu samat tiedot. Henkilöt tietokantaan on koottu Suomen sotaturmat 1914–1922 -tietokannasta. Haku on tehty kirjoillaolokunnan (Kuopio) sekä asuinkunnan (Kuopio) mukaan. Tietokantaan on koottu kuolleiden nimitietoja, syntymä- ja kuolinaikoja, synnyin- ja kuolinpaikkoja, asuinpaikkoja, kuolinsyitä, ammatteja, siviilisääty, lasten lukumäärä. Kun haku tehdään sotaturmatietokantaan käyttämällä hakusanana ”Kuopio”, hakutulokseen tulee mukaan Kuopion maalaiskunnassa asuneita, mutta Kuopion kaupungissa kirjoilla olevia. Näitä henkilöitä olen pyrkinyt poistamaan tietokannastani Kuopion seurakunnan keskusarkiston väestörekisteriaineistolla. Ne joiden kotipaikkaa ei ole voitu todentaa lainkaan, olen jättänyt tietokantaan mukaan, koska he ovat voineet asua Kuopion kaupungissa. Tässä suhteessa tietokannassa on epävarmuutta. Seurakunnan väestörekisteriaineistolla olen todentanut henkilöiden siviilisäätyjä, lasten lukumääriä ja kuolinsyitä niiden osalta, joilta nämä tiedot puuttuvat sotaturmatietokannan aineistosta. Kuolinsyiden yleisyyttä olen todentanut jakamalla kuolinsyyt seuraaviin luokkiin: terveys, influenssa, murhattu/mestattu, ammuttu, kaatunut, tuntematon, muu.

Lähteet: Suomen sotaturmat 1914–1922; KA. Kuopion sotavankilaitos. Kuopion vankileirillä kuolleiden luettelo; KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Rippikirjat 1893–1910, 1911–1920; Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1916, 1918.

Tietokanta 2. Kuopion punaorpaperheet.

Tietokanta kaksi sisältää kaikki kuopiolaiset punaiset ja puoleltaan tuntemattomien perheet. Näiden perheiden kotipaikka Kuopion kaupungissa vuonna 1918 on todennettu seurakunnan väestörekisteriaineistolla. Tällä aineistolla on myös selvitetty kuolleiden miesten perhesuhteita. Tätä tietokantaa varten olen Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunnan rippikirjojen avulla kerännyt kaikista kuopiolaisista kuolleista punaisista ja puoleltaan tuntemattomista perheelliset miehet. Rippikirjojen avulla olen selvittänyt miesten vaimojen nimet sekä lasten lukumäärän ja nimet vuonna 1918. Kyseinen tietokanta sisältää siis miesten, vaimojen ja lasten nimet, syntymäajat ja -paikat, sekä muita huomioita. Kuopion kaupunginarkiston aineiston avulla olen koonnut tietokantaan myös myöhemmin syntyneet lapset tai kuolleiden lasten kuolinvuodet ja -syyt. Miesten osalta olen tietokantaan koonnut heidän ammatit, kuolinpaikat ja -syyt, jolloin olen voinut todentaa yleisyyksiä perheellisten miesten keskuudessa. Lasten osalta olen laskenut heidän iät vuodelta 1918, jolloin olen voinut todentaa lasten keski-ikää sekä ikäjakaumaa vuonna 1918. Tietokannassa olen erotellut punaiset ja puoleltaan tuntemattomat erilleen, mutta molemmista osapuolista on koottu samat tiedot. Liite 1, taulukko 1 ja taulukko 2 perustuvat osittain tähän tietokantaan.

Lähteet: Suomen sotasurmat 1914-1922; KA. Kuopion sotavankilaitos. Luettelo kuolleista vangeista; Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion NNKY 1919-1930; KSK. Kuopion kaupunki- ja tuomioseurakunta. Rippikirjat 1893-1910, 1911-1920; Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1912-1922; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1922; Köyhäinhuoltolautakunnan pöytäkirjat 1923; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1928; Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1925.

Tietokanta 3. Punaorpaperheiden huoltotoimenpiteet 1918-1933.

Tietokanta kolme sisältää kuopiolaisten punaorpaperheiden kaikki vuosittaiset huoltotoimenpiteet vuosien 1918-1933 aikana. Tietokanta sisältää myös ne perheet, jotka eivät minkäänlaisia avustuksia saaneet. Tietokanta sisältää kaikki punalesket ja -orvot jaettuna punaisiin ja puoleltaan tuntemattomiin. Olen kerännyt jokaiselta tutkimusajanjakson vuodelta kaikki samat tiedot, jolloin yleisyyksiä on voitu todentaa yhdeltä vuodelta ja toisaalta vuosia on voitu vertailla keskenään. Tietokantaan on koottu perheiden saamia avustuksia, niiden luonnetta, avustusten summia, perheiden vuosittaisia tuloja, avustuskertojen määriä vuosittain ja avustusperusteita. Lasten osalta tietokantaan on koottu myös kaikki sijoitukset ja niiden luonne, sijoituspaikka, sijaisvanhemmat ja sijoitusten syyt. Tämä tietokanta on tämän tutkimuksen

kannalta olennaisin ja sen avulla olen tuonut esiin avustamisen ja erilaisten avustusten yleisyyttä kaupungissa osana punaorpohuoltoa. Tietokannan avulla olen laskenut maksettujen avustusten avustussummia, jolloin Kuopion kaupungin punaorpohuoltoon käyttämät todelliset rahasummat on voitu todentaa. Liite 1, liite 2 ja taulukko 3 perustuvat osittain tähän tietokantaan.

Lähteet: KA. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Kuopion köyhäinhoitohallitus 1921–1924; Kuopion lastensuojelulautakunta 1924–1930; Kuopion NNKY 1919–1930; KKA. Sosiaalilautakunta. Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1918–1922; Köyhäinhoitolautakunnan pöytäkirjat 1923–1933; Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1918–1923; Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1924–1933; Lastensuojeluosaston tarkastusselostukset 1918–1933; Avustusluettelot 1918–1933; Satunaisten avustusten luettelot 1918–1932; Amerikkalaisten elintarpeiden jakelu 1919–1920.